

ARİSTOTELES’TE DOĞA VE AİLE

Özlem HAYLAZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Fatma DORE

Aralık, 2019

AFYONKARAHİSAR

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİSTOTELES’TE DOĞA VE AİLE

Hazırlayan
Özlem HAYLAZ

Danışman
Doç. Dr. Üyesi Fatma DORE

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Aristoteles’te Doğa ve Aile” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Özlem HAYLAZ

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Fatma DORE

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

: Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ

İmza

Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özlem HAYLAZ' ın "Aristoteles'te Doğa ve Aile" başlıklı tezi, 05.11.2019 tarihinde saat 13.00' de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek (✓) oy birliği - ( ) oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

ARİSTOTELES’TE DOĞA VE AİLE

Özlem HAYLAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Aralık 2019

Danışman: Doç. Dr. Üyesi Fatma DORE

M.Ö. üçüncü yüzyıl Antik Yunan filozoflarından en önemlilerinden biri olan Aristoteles’in ortaya koymuş olduğu fikirler günümüzde de çeşitli bilim alanlarında tartışılmaktadır. Platon ile kıyaslandığında ılımlı realist olarak betimlenen Aristoteles’e göre yaşantı dünyası gerçektir. Bu yüzden doğayı araştırmak hakikate ilişkin araştırmalar ile bir tutulurdu. Aristoteles’te gerçekliğin doğa ile bağlantısı, onu aile kurumunu da doğal bir varlık olarak görmesine götürmüştür. Filozofa göre insanın sosyalleşme modellerinin ilki olan aile, devletle sonlanacak teleolojik eylemlerinin başında yer alır. Aristoteles’e göre aile, neslin devamını sağlamak ve çocukların ihtiyacını karşılamak için kadın ve erkeğin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Ve devlet ailelerden oluşmaktadır. Ailenin doğal bir yapı olması önermesinden hareketle, önce “doğa” ardından bunun sonuçlarından biri olarak “aile” kavramının incelenmesi bu tezin ana temasıdır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Platon, aile, doğa.

ABSTRACT

NATURE AND FAMILY IN ARİSTOTLE

Özlem HAYLAZ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

Aralık 2019

Advisar: Doç. Dr. Üyesi Fatma DORE

The ideos put forward by Aristoteles, are of the most important phrlosophers of rd century BC of Ancrent Greece, are stil discussed in several scientife fields at the present time. When it is compared by Platon, according to Aristoteles, who is described a. Moderate realist, world of life is real. Tharefore, in investigation of nature was considered equal to the research of realitiy. The relationship between reality and notiv, caused that family to be seen as natural existence in Aristoteles world. According to him, family, first are of the socalizotion models of human, comels first in the part of teleologic actions which are going tobe by government which are going to be ended by gover. The idea Aristoteles family about consist of the woman and man to grovide the continuotion of life and to maintain life expenses. And so, government is constituted by families. By the help of the idea that family is a natural conformation, first “nature” then as a result of, family term is a base issue of this thesis to investigate.

Keywords: Aristoteles, Platon, family, nature.

ÖNSÖZ

Tez çalışmama başlamadan yıllar önce Sokrates Platon ve Aristoteles arasında geçen “Bilge Hikâyesi” veya “Üç Heykel Hikâyesi” olarak bilinen hikâyeyi okumuştum. O gün bu hikâyeyi okurken hiçbir şey anlamamıştım. Fakat bir zaman sonra tez sürecim bittiğinde hep rotam olan akademisyenlik yolunda ilerlerken okumuş olduğum hikâye bugün bana bir şey öğretti. O da, “yoldayken öğrenmek”.

Değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen kısacası bana kızım diye hitap eden, kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Doç. Dr. Fatma DORE’ yebütün kalbimle teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yine Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’ nden Doç. Dr. Murat ERTEN’e Afyon Kocatepe Üniversitesi öğretmenlerinden Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK, Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ’ a çok teşekkür ediyorum. Beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki servetim olan aileme de sonsuz teşekkürler. Son olarak Muğla’da çalıştığım Diyanet Vakfı Muğla Kampüs Kız Öğrenci Yurdu müdürüm Aslıhan ÇOŞKUN’a aynı zamanda teşekkür ederim.

Özlem HAYLAZ

.../.../2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA AİLE VE DOĞA

1. ANTİK YUNAN ŞEHİRLERİNDE AİLE.....	6
1.1. OLİMPOS'UN TANRILAR AİLESİ.....	13
1.2. ANTİK YUNAN EDEBİYATINDA AİLE	15
2. ANTİK YUNAN'DA DOĞA ANLAYIŞI	23
2.1. PRESOKRATİKLER	23
2.2. SOFİSTLERDE AİLE VE DOĞA	31
3. PLATONİK DEVRİM.....	33
3.1. PLATON'UN DOĞA VE RUH ANLAYIŞI	37
3.2. PLATON'DA TOPLUM VE AİLE	41
3.2.1. Platon'a Göre İnsan Doğası	41
3.2.2.Devlet: Araçları ve İşleyişi	43
3.2.3. Platon'da Aile	50
3.2.4. Platon'a Göre Kadının Konumu	58

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES’TE AİLE VE DOĞA

1. ARİSTOTELES’İN HAYATI.....	61
1.1. DOĞUMU VE GENÇLİĞİ	63
1.2. AKADEMİ’DEKİ HAYATI	64
1.3. ASSOS VE MİDİLLİ	66
1.4. BÜYÜK İSKENDER’İ EĞİTMESİ	67
1.5. LİSE’Yİ (LYKEİON) KURMASI	68
1.6. İSKENDER’İN ÖLÜMÜ VE ATİNA’DAN ÇIKIŞ	70
1.7. ARİSTOTELES’İN ÖLÜMÜ.....	70
2. ARİSTOTELES’İN KARŞI DEVRİMİ: DOĞAL BİR YAPI OLARAK AİLE	72
2.1. PLATON’DAN AYRILIK	74
3. ARİSTOTELES’İN DOĞA ANLAYIŞI	83
3.1. ARİSTOTELES’E GÖRE DOĞANIN ANLAMI	83
3.2. ARİSTOTELES’E GÖRE İNSANIN DOĞASI.....	90
3.2.1. Yurttaş	97
3.2.2. Köle.....	100
4. ARİSTOTELES’İN AİLE ANLAYIŞI	103
4.1. ARİSTOTELES’E GÖRE ERKEK VE AİLEDEKİ ROLÜ	112
4.2. ARİSTOTELES’E GÖRE KADIN VE AİLEDEKİ ROLÜ	116
4.3. AİLE VE ÇOCUK.....	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	125

GİRİŞ

Geleneksel olarak ve halen dünya çapında kabul edilen kriterlere göre bir kadın ve bir erkek ile kurulan aile kurumu genellikle çocukları da kapsayan, birbirine kan bağı ya da evlat edinme yoluyla hukuken bağı olan toplumun en küçük birimidir. İnsanlar için önemi tartışılmaz birincil sıradaki bu kurumu, örneğin Türkiye’de sosyolojiyi kuran Ziya Gökalp “[m]üşterek bir vicdanı meydana getirecek en küçük birim” şeklinde tanımlarken, ünlü düşünür Hilmi Ziya Ülken de “[b]ütün sosyal münasebetleri bir soy etrafında toplanmış olan zümreler” şeklinde betimler. Öte yandan, ondokuzuncu yüzyılın önde gelen Batılı sosyologlarından biri olan Anthony Giddens da, aileyi, “birbirlerine kan bağı ile bağı ve çocukların yetiştirilmesi konusunda belli sorumlulukları olan bir grup” şeklinde tanımlar.

Onsekizinci yüzyıl İsviçreli/Fransız filozof Jean Jacques Rousseau *Eşitsizliğin Kökeni* adlı eserinde toplumsallaşmayı insanlığın felaketi olarak ilan eder. Ona göre, insanların bir araya gelişleriyle başlayan bu olumsuz tarih artık geriye dönelemeyecek bir durumdur. Rousseau, aynı eserinde herhangi iki insanın birlikteliğinde çok kısa süreli, örneğin kadın ve erkeğin türün devamını sağlayan birliktelikleri, bir araya gelişlerin dışında devam eden bir insani topluluk nüvesi görmemektedir. Dolayısıyla, birakalım devlet formunda bir insan toplumunun doğal görülmesini, Rousseau’da kadın ve erkeğin bir araya gelerek en küçük bir toplum birimini, yani aileyi oluşturması da doğal bir şey değildir. Rousseau’ya göre doğal olan insanların tek başınayaşamalarıdır. Rousseau’ya göre “aileyi birçok ortak çıkar tarafından bir arada tutulan bizler arasından olduğu gibi yakın ve sürekli bir birlik sürdüren üyeleriyle aynı konutta bir araya toplanmış görenler”, doğa durumu üzerine fikirlerini toplumdan alınan düşüncelere dayandırdıkları için yanlış düşmüşlerdir (Rousseau, 2011a: 44). Çünkü onun nazarında ilkel durumdaki insanın “ne evi ne kulübesi, ne de herhangi bir mülkiyeti” olmayıp, her insan kendi konutunu “rasgele ve sık sık yalnızca tek bir gece için bulur” (Rousseau, 2011a: 44-45). Aile kavramının temel unsurları olan erkek ve kadın bireylerin birlikteliklerini de “raslantı, durum ve isteğe göre... rasgele birleş[me]” şeklinde açıklar ki, burada mühim olan nokta bu kadın ve erkeklerin rasgele birleşmelerinin yine “birbirlerini

aynı kolaylıkla bırak[maları]” ile sonlandırmalarına yapılan vurgudur (Rousseau, 2011a: 45).

Rousseau ailenin temel unsurları olan ana ve babanın yanı sıra bütünleştirici bir diğer ögesi olan çocuklar konusunda da meseleyi doğallıktan çok uzak izah eder. Ona göre durum aşağıdaki açıklama kadar basittir: “[A]nne ilkin çocuklarına kendi gereksinimini doyumak için emzirirdi; sonra, alışkanlık onları kendisi için değerli kılınca, onların gereksinimi için besledi. Kendi besinlerini arayacak denli güçlenir güçlenmez, annenin kendisine bırakmada gecikmediler ve birbirlerine yeniden bulmak için hemen hemen gözden yitmemekten başka bir yol olmadığı için, çok geçmeden birbirlerini bile tanımaz olma noktasına geldiler” (Rousseau, 2011a: 45). Rousseau için de gerçekte aile “[t]üm toplumların en eskisi ve biricik doğal toplum”udur, ancak “çocuklar babaya sakınımları için ona gereksinim duydukları sürece bağlı kalırlar. Bu gereksinim sona erer ermez doğal bağ çözülür” (Rousseau, 2011b: 10). Zira böyle bir insanlık hali betimlemesinde öğretmek ve eğitmek yoluyla insanın ve toplumun nihai bir forma ulaşması felsefesi göze görünmüyor. Rousseau’ya göre insan “yaşamak için gereksindiği her şeyi yalnızca içgüdüde taşıyor” (Rousseau, 2011a: 50). O, “gelişmiş us”un yalnızca bir toplum halinde gerekli olacağının altını çizirken doğa durumunda usun yerinin olmadığını da vurgulamış olur.

Us, daha sonra Aristoteles’te detaylı bir şekilde görüleceği üzere, insanın teleolojik serüveninin motorudur. Us, yani akıl vasıtasıyla insan bilir ve doğru (erdemli) davranışı kazanır. Erdemli davranış ve yaşam insanın kendini gerçekleştirmesi için mutlak koşuldur. Yeniden Rousseau’ya dönecek olursa, filozofun böyle bir kaygısı olmadığı şu sözlerinde açıktır: “[B]ir doğa durumunda insanların kendi aralarında hiçbir türde ahlaksal ilişkileri ya da bilinen ödevleri olmadığı için, iyi ya da kötü, ya da erdemsiz ya da erdemli olmuş olamazlar” (Rousseau, 2011a: 50-51). Hatta Rousseau, doğa durumundaki insan ile uygar toplum insanını, “terazi” betimlemesi üzerinden bilgi ve erdemlilik çerçevesinde değerlendirir. Rousseau, “uygar insanlar arasında erdemsizliklerden çok erdemlerin olup olmadığını, ya da erdemsizliklerin ölümcül olmasından çok erdemlerinin yararlı olup olmadığını, ya da, yapmaları gereken iyiyi öğrendikleri ölçüde bilgilerinin ilerlemesinin birbirlerine yaptıkları kötülükler için yeterli bir karşılık olup

olmadığını, ya da, her şey dikkate alındığında, evrensel bir bağımlılık altında durmaktansa ve her şeyi onlara hiçbir şey verme yükümlülüğünde olmayanlardan alma yükümlülüğü altında olmaktansa, herhangi bir birimden korkmaları için kötü ya da umutlanmaları için iyi bir şey olmasaydı daha mutlu bir durumda olup olmayacaklarını yoklayınca” (Rousseau, 2011a: 51) insanların doğa durumu halinde daha mutlu olacaklarından emindir. Nitekim terazinin ilkel insanın olduğu kefesinin Roussesau için ağır bastığı çok açıktır.

Gerçekte Roussesau, Toplumsal Sözleşme adlı ünlü eserinin Birinci Bölümü’ne şöyle başlar: “İnsan özgür doğar, ve her yerde zincire vuruludur” (Rousseau, 2011b: 9). Filozof bu esaretin ne zaman ve ne şekilde başladığını bilmediğini ifade etikten sonra, “toplumsal düzen”in “doğadan gelme[diği]”ni de belirtir (Rousseau, 2011b: 10). Ona göre “[b]ir parça toprağı çitle çevirerek, ‘bu benimdir’ diyen ve ona inanacak denli saf başkalarını bulan ilk insan uygar toplumun gerçek kurucusu”dur (Rousseau, 2011a: 63). Rousseau’ya göre toplumsallaşmaya bir kez geçildikten sonra doğa durumuna geri dönüş yoktur. “[B]u ilkel durum bundan böyle süremez” (Rousseau, 2011b: 19).

Rousseau, toplumsallaşmanın, insanlığın büyük kaybı olarak betimlendiği, dolayısıyla doğal bir araya gelişlerin tümünden yadsındığı uç bir anlayışın en ünlü figürlerinden biridir. Diğer yandan Aristoteles ise, mutlak doğalcı olarak beliren öteki ucun düşünce tarihindeki ilk savunucularından biridir. Sözgelimi, İbn Haldun (Mukaddime, 2007:115), toplumsal hadiselerin başlıcalarını sıralarken aileyi, en ön sırada belirtirken Aristoteles’in programını benimseyen bir tavır sergiler. Zira İbn Haldun, ünlü *Mukaddime*’sinde (2007:204), devlet politikasının (siyaset-i medeniye), ahlak ve hikmetin gereğine göre ya tedbir-i menzil veya tedbir-i medine, yani ya aile idaresi veya devlet idaresi olduğunu ve bu bağlamda “bakım ve kayrılmaları aile reisine ait olan kadınlar ve çocuklar” ifadesiyle bu tutumu açıkça serimlemektedir. İbn Haldun (2007:330), yukarıda değinilen her iki idarede de, akıl sıfatına vurgu yaparak, aklın insanın görüşünü kuvvetlendirdiğini, kendilerinden yükümlü olduklarının (maîşet) hallerini tanıdığını, ev ve aile işlerinin nasıl düzene konulacağını altını çizer.

Duyuları tümüyle reddeden idealist rasyonalist bir filozof olan hocası Platon'un karşısında Aristoteles, ılımlı bir rasyonalist, soyut ideaların gerçek varlıklarını hissettiği için kimi zaman ise 'ılımlı realist' diye betimlenir.

Tüm konularda ancak "şeylerin" başından beri "doğal gelişimine" bakılmasıyla sorunların en iyi biçimde görülebileceğini savunan Aristoteles'in (*Politika*, 2003:7), görüşüne göre insan ve insanın oluşturduğu toplum, her şeyiyle, bütün kurumlarıyla birlikte doğanın bir parçasıdır. Bu tezin konusunu, Aristoteles'in doğa felsefesi temelinde insan, toplum ve toplumun bir parçası olan aile düşüncesinin ortaya konmasıdır. Bu nedenle öncelikle filozofun doğadan ne kastettiği açıklanmalıdır. Bunun için de kendinden önceki felsefi geleneğin doğa anlayışına bakılacaktır. Zira Aristoteles öncesi felsefe geleneği kabaca iki ayrı dönem içermektedir. Birincisi, Sokrates öncesi anlamına gelen Presokratiklerin dönemidir. Daha çok doğa filozofları olarak anılan bu filozofların gerçekte yaptıkları laboratuarsız bilim etkinliğidir. Arke filozofları olarak da bilinen düşünürleri kapsayan bu dönem tezimizin birinci bölümünde incelenecektir. Öte yandan resokratiklerin anlayışına sırt çevirerek meseleyi evrenin ana maddesinin ne olduğu kaygısından insanın kendisine getiren Sokrates ve amansız takipçisi Platon ile doruğa çıkan "ideal mutluluk felsefesi" Aristoteles öncesi ikinci dönemi oluşturmaktadır. Platon'un iki dünya görüşü vardır. Ona göre bir kopyadan ibaret olan içinde yaşadığımız bu fiziki dünya ve bu dünyanın asıl kaynağını teşkil eden İdealar/Formlar dünyası bulunmaktadır. Platon'un hakikat felsefesinin temelinde İdealar dünyası yatmaktadır. Her şeyin mükemmel, sonsuz ve değişmeyen birer aslının olduğu bu dünya, yaşantı dünyasına pay vermekte, model olmaktadır. Dolayısıyla görünüşler alemi olan yaşadığımız Dünya, Platon için ruhun içine düşmüş olduğu ve çıkıp kurtuluşa ereceği İdealar dünyasına kavuşması için geçici ve bulanık bir zeminden başka bir şey değildir. Bu anlayışa göre, yaşantı dünyasının doğasının neliği maddi temelde çok önem arz etmezken, insan ve insanın oluşturduğu kurumların tümü İdealara göre dizaynedilmelidir. Zira tüm kurumlarıyla insanın ortaya koyduğu şeyler kusur barındıran rastgele düşünülüp rafine edilmemiş, yeni sadece nasıl gelmişse öyle devam etmekle yerleşik hale gelmiş gelenekselleşmiş yapılardır. Dolayısıyla 'olan' şeyler, 'olması gereken'den epeyce uzaktır. Bu programa göre Platon örneğin aileyi de kabul edilen normlarından daha farklı bir

şekilde yeniden dizayn edecek ve kurumu dağıtacaktır. Tezimizin birinci bölümünde, detaylı bir şekilde ele alınacak bu geleneğin okulu olan Platon'un Akademi'sinde yetişen Aristoteles ise, her iki gelenekten, hem Presokratiklerin görüşlerinden hem de Akademi'den, beslenmiş ve temelini Lise'de attığı kendi özgün felsefesini geliştirmiştir.

Aristoteles'in doğa, insan ve aile kurumuna ilişkin görüşleri bu tezin ikinci kısmını oluşturacaktır. Bu bölümde öncelikle Aristoteles'in hayatından başlanarak doğa anlayışına söz edilecektir. Ardından, insanı “düşünen, konuşan ve politik bir hayvan” şeklindeki tanımının içeriği izah edilmeye çalışılacaktır. Bu yaşantı dünyası, bir bütün olarak Aristoteles için “gerçek”tir. Dört temel maddi dayanağı olan bu dünyanın aynı zamanda bir telosu da vardır. Hocası Platon'un ideal mutluluk tasarısına uyarlanan bu telos, reel yaşantı alemini, ideal olana yönlendirmektedir. Bu zeminde insan ve en karmaşık ve üstün olanının devlet olarak belirlendiği, insanın oluşturduğu bütün kurumlar söz konusu ideale göre düzenlenmektedir. Bu noktada, aile de, bu doğal ve ideal sürecin bir parçası olarak anlam kazanmaktadır. Kuşkusuz hem Platon hem de Aristoteles'in aile anlayışları incelenirken her iki filozofun özellikle kadına bakış açıları önemlidir. Bu konuda birbirlerinden tamamen iki filozofun anlayışları, bağlamları içerisinde ortaya konacaktır. Öte yandan, ideal devlet tasarısı çerçevesinde ailenin parçalanmasını öneren Platon'un bu minvaldeki fikrini tümünden reddederek aileye, ideal toplum içinde merkezi bir konum kazandıran Aristoteles'in aile kavramına doğal bir olgu temelinde yaklaşımı ortaya konacaktır. Tezimiz, iki bölümün değerlendirildiği bir sonuçla sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA AİLE VE DOĞA

1. ANTİK YUNAN ŞEHİRLERİNDE AİLE

Yunan toplum yapısı içindeki en küçük birliği aile meydana getirirdi. Tam bir aile, karı koca ve çocuklarından oluşmaktadır; buna bir de ev köleleri dâhil edilebilmektedir (Horst,1999:162). Böylelikle evlilikle birlikte Antik Yunanda aile kurumunun temelleri bu şekilde atılmaktadır.

Antik Atina'da önceleri “gens” (kandaş kümeler) dışında evlenme kuralıdır (Kılıç, 2000: 26). Zaman içerisinde, ülkenin dağlık olması, halkları, yeni geçim kaynakları aramaya sevk etmiş ve bunun sonucunda, Atina ile Sparta'nın yanı sıra, Karadeniz kıyıları, Sicilya, Güney İtalya ve Kuzey Afrika'da sömürge kentleri kurulduğu görülmüştür. Antik Yunan Atina'sında bütün bu gelişmelere koşut olarak daha altıncı yüzyılın ikinci yarısında, Yunan topluluğu sınıflara bölünmüş ve derebeylik düzenine geçilmiştir (Kılıç, 2000: 27). Ve bu yaşanan gelişmeler sonucunda babalık hukuku tamamen egemen hale gelmiş, beraberinde evlenme yoluyla genç kızın gens dışına çıkmasını önleyecek tüm önlemler alınmıştır (Kılıç, 2000: 27).

MÖ 451 yılında çıkarılan epigami yasasına göre Atina'da hukuken evlilik sadece Atinalı vatandaşlar arasında geçerliydi. Bu şart varsa, yani Atina vatandaşıysalar, o zaman evlilikten önce engyesis adı verilen bir antlaşma yapıldı. Bu hukuksal işlem, tanıklar önünde ve bir yanda damat öte yanda gelinin vasisi yani kyrios olmak üzere iki taraf arasında yapıldı (Horst, 1999:169-170). Karısı, kızları ve küçük yaştaki erkek çocukları yasa karşısında reşit olmadığından, koca ve baba, kyrios (efendi) sıfatıyla, fiilen onların ve ailenin tüm varlığının üzerindeki otoriteyi, gücü temsil ederdi (Horst, 1999:162). Boşanma durumunda çocuklar babanın bakım ve korumasından yararlanırlardı. Her halükarda kadının drahomasının geri verileceği daha önceden yazılı bir anlaşma ile belirtilirdi, bunun için ve erkeğin aklına estiği gibi ayrılmaya kalkmasına karşı bir koruma olarak teminat akçesi yatırılırdı (Horst,1999:174). Evli bir kadının evin dışında ne dereceye kadar bağımsız hareket

edebileceği her şeyden önce onun ailesinin konumuna bağlıydı. Üst tabakadan ve maddi durumu iyi ailelerin kadınları, evdeki yaşama yoksul vatandaşların karılarından daha fazla bağımlıydılar. Hizmetçiler ve kadın esirlerden yardım görerek başta yünün hazırlanması ve kumaş dokuması olmak üzere, evdeki etkinliklerle uğraşırlardı. Yoksul ailelerde ki evli kadınlarsa genelde geçimlerini dışarıdan temin etmek zorundaydılar, örneğin yardımcı işçi olarak tarlada, satıcı olarak pazarda veya yardımcı olarak diğer evlerde çalışırlardı. Fakat durumu daha iyi olan ailelerden bir kadın, doğu haremlelerinde olduğu gibi dış dünyadan tamamen koparılmamıştı. Bu kesimin kadınları da halka açık dini kutlamalara katılma, erkekler gibi aile bireylerinin önemli vakalarında evden çıkma fırsatına sahiptiler (Horst, 1999:172).

Evliliğin asıl anlamı, en azından demokratik Atina'nın resmi anlayışına göre, daha sonra ailenin servetini miras alacak evlatların meydana getirilmesi olarak görüldüğü için, çocukların elbette meşru çocuk olmaları yani nikâhlı evlilikten doğmuş olmalarının güvence altına alınması gerekirdi. Öte yandan bir kadının evlilik dışı bir ilişkisinin ortaya çıkması durumunda kocanın karısını boşaması yasa gereği idi (Horst, 1999:173). Aslında, “insan varlığının tüm varsıllığı ile eksiksiz ortaya konulmasını ve bireyler arasında uyumlu ilişkilerin kurulmasını bir ülkü olarak benimsemiş” gözüken Atina demokrasisi, “politik alanda özgürlüğü hiçbir zaman kabul etmemiş ve dar bir ulusçuluğu içine sıkışıp kalmıştır” (Kılıç, 2000: 30).

Aile servetinin yabancı kişilere gitmesini engellemek için, akraba arası örneğin amca ile yeğenler arasında veya kardeş çocukları arasında evliliğe sık rastlanırdı. Şüphesiz kadın evleneceği erkeğin seçiminde hemen hemen hiçbir söz hakkına sahip değildi (Horst, 1999:170). Ünlü Atina demokrasisi, kadınları, kölelerle eşit tutar. Baba ya da vasi, kızı, kendi istediklerine verebilirlerdi (Kılıç, 2000: 28).

Çocuğun doğumundan sonra baba, bu çocuğu büyütmek veya büyütmemek hakkına sahipti, yani doğumdan sonraki birkaç gün içerisinde bu çocuğu terk edebilirdi. Çocuğun kabul edilmemesine daha çok hastalıklı ya da zihinsel özürlü olması veya ailede yeteri derecede çocuk bulunması, ailenin yeni doğan çocuğu yetiştirebilecek ekonomik güçte olmaması durumlarında başvurulurdu. Özellikle kız çocukları bu piyangodan nasiplerini alırlardı. Yeni doğan bebek halka açık bir yere

bırakılırdı, böylece başkaları onu bulma ve büyütme imkânına sahip olabilirdi; komedilerde buluntu çocuk motifinin çokluğu, bu olayın pek ender olmadığını gösterir. Eğer baba tarafından çocuğun yetiştirilmesi kararlaştırılırsa, ailenin büyüdüğüne işaret olarak evin kapısına erkek çocuk için bir zeytin dalı ve kız çocuğu için ise, pamuk ipleri asılırdı. Doğumunun beşinci veya onuncu gününde çocuk bir aile içi kutlaması ile (amphidromia) evin ocak başına getirilir ve böylece resmen tanınmış olurdu. Çoğunlukla adını da bu sırada alırdı. İlk erkek çocuğa baba tarafından dedesinin ismi verilirdi. Artık bundan sonra çocuğun terk edilmesi yasal olarak mümkün değildi. Çocuğun babası phratia tapıncından olanların yıllık bir bayramı olan Apaturia bayramının üçüncü günü bir kurban keserdi ve böylece çocuğunun evlilik ahdi altında doğduğunu ilan etmiş oldu (Horst, 1999:163-164).

Çocuğun ilk altı yaşına kadar bakımı, erkek olsun kız olsun, anne ve kadın hizmetçiler tarafından yapılırken, baba bu dönemde ne bakıma ne de yetiştirmeye hemen hemen katılmazdı. Genelde erkek çocuklar yedi yaşına girdiğinde, ev kölelerinden birinin yanına verilirlerdi, bir nevi pedagog olarak görülmesi gereken bu kişinin asıl görevi o sırada başlayan okuldaki derslere giderken onlara refakat etmek ve aralarında homoseksüel yaklaşımlardan doğabilecek tacizlerden korumaktı (Horst, 1999:165). Aynı yaşta kızlar ise, gynaikonitis'te annelerinin koruması altında kalmayı sürdürürlerdi.

Gerçekten de Sparta krallığı soylu erkeklerin egemenliği altındadır. Kadın, erkyurt (devlet) için yararlı olmayan duygularını bile açığa vuramaz. Onun kölelerden pek bir ayrıcalığı yoktur. Hatta kimi durumlarda kölelerden bile beterdir (Kılıç, 2000: 31). Nitekim Plutarkhos, Lykurgos'un hayatını kaleme aldığı eserinde, kral olan ağabeyi öldükten sonra gebe olan yengesinin doğumu hadisesinde “[ç]ocuk kız olursa, onu kadınlara bırakmalarını, erkek olursa, onu hemen ne olursa olsun kendisine getirmelerini” istediğini belirtir (Plutarkhos, 2002: 6). Burada Lykurgos, kral olacak kişinin erkek olması gerektiğini vurgulamaktadır. “Kral Agis, Atinalıları yendiği bir seferden dönüşünde, yemeğini karısıyla baş başa yemek için, payının evine gönderilmesini isteyince polemarchos’lar buna razı olmamışlar” (Plutarkhos, 2002: 21) burada anlaşılıyor ki, evli kadın ve erkeğin toplumsal alandan ayrı kendilerine ait özel bir zaman, an ya da paylaşımlarının kısıtlı bir süreye sıkıştırıldığı

görülmektedir. Çünkü Lykurgos, yasalarında Sparta toplumunu yeniden şekillendirirken aile kurumunu parçalamaktadır.

Spartalıların anayasal temelini oluşturan Lykurgos yasalarında aile ile ilgili başka unsurlar da vardır. Lykurgos, kadınların eğitimine en az erkekler kadar önem vermektedir. Örneğin, henüz küçük yaşlardayken kız çocuklarına tıpkı erkekler gibi beden eğitimi idmanını şart koşturmaktadır. Bunun nedeni ise, Lykurgos'un (Plutarkhos, 2002:25) "erkeğin tohumu sağlam bedenlere kök salıp filizlensin ve kadınlar doğum sancılarına katlana[rak]" çocuk doğurmada kolaylık çekerek, böylece kadınların üreme görevini başarıyla yerine getirmelerini amaçlamasıdır. Lykurgos ayrıca kadınları ev içinde durmalarından ziyade aktif olarak erkekler gibi törenlerde, dini seramonilerde ya da erkeklerin olduğu alanlarda türkü söyleyip dans etmeye sevk eder, üstelik kadınlar bunu yaparken erkekler gibi çıplak olmak zorundaydı. Bu çıplak olmanın gerekçesini Plutarkhos şöyle izah etmektedir: "Kızların çıplaklığı hiç de edebe aykırı olmuyordu. Çünkü yüz kızartıcı hiçbir uygunsuzluğa yer yoktu. Çıplaklık onları sadeliğe alıştırıyor, güçlü bir beden göstermeye zorluyor, değer ve şereften yana erkeklerden aşağı kalmadıkları düşüncesi soylu bir dişilik duyuyordu onlara" (Plutarkhos, 2002:25). Lykurgos'a göre bu çıplaklık durumunun bir başka amacı daha vardır. Zira "[b]u geçit törenleri, bu çıplaklık ve genç kızların delikanlılar önünde güreşmeleri evlenmeye kışkırtmanın da bir yoluydu" (Plutarkhos, 2002:26). Açıkça görülmektedir ki, kadın vücudu değersizleştirilip, erkler için kadın ortak bir obje haline getirilmektedir.

Plutarkhos, Lykurgos'un ayrıca bekârlığa kötü gözle bakılmasını da sağlamış olduğunu da iddia eder (Plutarkhos, 2002:26). Ayrıca "İsparta'da herkes kız kaçırarak evleniyordu. Kız erkekten çok küçük ya da çok genç olmayacak, ergin ve en güçlü çağında bulunacaktı" (Plutarkhos, 2002:26). Bu durumda kadın kocasına karşı cinsellik görevini yerine getiren bir objeye dönüşmektedir, öyle ki, "[k]imi kocalar karılarının yüzünü gün ışığında görmeden birkaç çocuk babası olurlardı" (Plutarkhos, 2002:26). Yine "Lykurgos, evlenmelerin taşkınlığa, kavga dövüşlere yol açmasını yasaklamış ve kendini bilen değerli erkeklerin ortak çocukları olmasına izin vermişti" (Plutarkhos, 2002:27). Dahası "[y]aşlı bir koca genç karısının yatağına, sevdiği, saydığı soylu bir gencin girmesine izin verebiliyor ve bu birleşmeden doğan temiz kanlı çocuğu öz evladı sayabiliyordu. Değerli bir erkek, başka bir erkekle evli

doğurgan ve akıllı bir kadına gönül verirse, kocasından izin alıp bu gerekli tarlaya tohum atabiliyor, sağlam kanlı, sağlam soylu çocuklar türetebiliyordu” (Plutarkhos, 2002:27). Kadının kocası ile hiçbir duygu bağının olmadığı, neredeyse aile bağlılığının varlığından söz edilemeyecek bu kadın ve erkek ilişkisinden doğan çocuklar da, Lykurgos’un tabiri ile “babalarının değil, yurdun çocuklarıydılar” (Plutarkhos, 2002:27).

Aristoteles “Yunan toplumuna egemen olan statüko”nun bir savunucusuydu ve bu, o toplumda önemli bir faktör olan kölelik kurumunu da içermekteydi. Aristoteles Atinası’nda köle sahipliği yaygın bir şey olduğu gibi bu durum yalnızca zenginlerle sınırlı değildi. Atina ve çevresindeki bölgede 80.000 ile 100.000 arasında olduğu tahmin edilen köleler sayısal olarak şehir-devlet –ya da *polis*- vatandaşlarını bir ya da bir buçuk kat aşıyordu. Kölelerin büyük çoğunluğu Yunanistan’a, ülkenin Doğu ve Kuzey’indeki dış topraklardan canlı bir köle ticareti yoluyla ithal edilmişlerdi (Akt. Dore, 2016:33).

Öte yandan, kadınların, devlete yararı olmayan bir duyguyu açığa vurmaları yasaklanmış, korkağı küçümsemeleri istenmiştir. Bir kadın korkak olan oğlunu küçümsediğinde övgüye değer bulunmuştur. Ayrıca, yeni doğmuş çocuğu, güçsüzlüğü nedeniyle ölüme mahkûm edilirse ya da oğlu savaşta ölürse de üzülmeyecektir anne. Zira öbür Grekler, Spartalı kadınları apayrı bir iffetle görmüşlerdir. Aynı zamanda, çocuksuz evli bir kadın, eğer devlet ona, bir başka erkeğin yeni yurttaşlar dünyaya getirmekte kocasından daha başarılı olup olmayacağını araştırmayı buyurursa karşı durmayacaktır (Russell, 2000: 207).

Antik Yunan’da evlenmek zorunludur. Çünkü devletin sürekliliği için insanın yeniden üretilmesi gerekmektedir. Evlenmek istemeyen erkek, yasa dışı davranmış sayılır ve çırılçıplak soyularak gençlerin beden eğitimi yaptıkları alanların dışında dolaştırılırdı (Kılıç, 2000: 31).

Her erkek 20 yaşını aşar aşmaz evlenmeye hak kazanırsa da 30 yaşına kadar da erkekler evinde yaşar. 30 yaştan önceki evlilikler gizli tutulur. Erkek ancak 35 yaşına gelince karısı ile oturma hakkını kazanabilir (Kılıç, 2000: 31-32). Kadınların buradaki yaş kriteri ise erkekten küçük olmasına önem verilirdi. Bu 30 yaşına kadar kurulan evliliklerin gizli tutulması ve 35 yaşına kadar da bir arada oturamama

kuralının temel amacı, “çiftlerde ateşli bir sevginin, karşılıklı bir isteyişin sürmesini sağlamaktır” (Kılıç, 2000: 32). Ancak bu tür kurallar, erkek ile dişiye birbirinden uzun süre uzak tuttuğu için her iki cins arasındaki eşcinselliğin artmasında önemli bir neden olmuştur (Kılıç, 2000: 32).Eşcinsel sevginin bir sebebi olarak gösterebiliriz ki; yetişkin çocukların eğitiminde bu sevginin payı vardı. Bir çocuğun sevgilisi, onun davranışları dolayısıyla iyi ya da kötü not alırdı (Russell, 2000:213-214). Ve çocuk yaştan bir eğitim ile de böyle bir sebebiyete mahal vermiştir. Gerçekten de “Sparta eşcinselliği yalnızca benimsemekle kalmamış, üstelik onu beğenir bir duruma da getirmiştir” (Kılıç, 2000: 32).

Bir çocuk doğunca, baba onu muayene için, ailenin yaşlıları önüne getirir. Eğer çocuk sağlıklıysa yetiştirilmek üzere babasına bırakılır, değilse derin bir su çukuruna atılırdı. İlk yaşlardan başlayarak, çocuklar sıkı bir sertleştirme işlemine bağlı tutulurdu. Kimi bakımlardan bu iyi birşeydi (Russell, 2000:213). Erkek çocuklar yedi yaşına geldikleri zaman ailelerinden alınır ve genç Sparta’lıların idare ettiği "sürü" adını taşıyan askeri birliklere verilirdi. Bu birliklerde çocuklar kendilerinden yaşça büyük arkadaşlarının nezareti altın da uzun yürüyüşler ve her türlü spor yapmağa alıştırlılır, bunlara aynı zamanda okuma yazma eğitimide verilirdi Çocuklar kendilerinin pişirdiği gayet sade yemeği yerler, Evrotas kıyılarından topladıkları yosundan yapılmış yataklarda yatarlardı. Acıya karşı dirençlerinin artması için bunlar her yıl Sparta'da Artemis Ortiya tapmağının önündeki sunağın etrafında kırbaçla dövülürlerdi. Çocukların dayak yerken ses çıkarmamalarına dikkat edilirdi. Etkili bir öğrenimden geçerler, geri kalan zamanlardaysa, baş eğ meyi, acıya katlanmayı, ses etmeden çalışmayı, dövüşte yenmeyi öğrenirlerdi. Zamanın çoğunu hep birlikte, çıplak olarak oynamakla geçirirler, 12 yaşından sonra ceket giymezler, daima "kirli ve pasaklı" gezerler, yılın belirli günleri dışında yıkanmazlar, kışın pamukla karıştırılmış hasır yataklarda yatarlardı (Russell,2000:214).Çocukların teşebbüs yeteneği, zekâ ve cerbezelerini arttırmak için bunlar hırssızlık yapmağa ve en çok yiyecek ve içecek çalmağa teşvik edilir, hırssızlık esnasında yakalananlar bir suç işlediklerinden ötürü değil, yakayı ele verdiklerinden ötürü dayakla cezalandırılırdı. Bu gençler büyüklerinin sözlerini dinlemeğe ve ihtiyarlara karşı saygı göstermeğe alıştıktan sonra 20 yaşına geldikleri zaman asker olarak doğrudan doğruya orduya alınırlardı. Bunlar ev ve bark sahibi olmakla beraber evlerinde

oturmazlar, çok sade veya yavan olan yemeklerini beraberce yerler ve bütün zamanlarını harp talimleri ya da spor yapmakla geçirirlerdi. Gençlerle ihtiyarların sürekli olarak bir arada yaşamaları bir taraftan bize bugün hoş görünmeyen bazı alışkanlıklarla birlikte dayanışma duygularının güçlenmesine yol açmış, diğer taraftan her Spartalı'nın yurdu için herhangi bir görevi kuşkusuz yapan ve gereğinde yurdu için olmağı en onurlu ödev sayan bir yurttaş olarak yetişmesini sağlamıştır (Mansel,1999:116). Genç kızlar da güçlü olmak ve gülbüz çocuklar dünyaya getirmek için erkekler gibi idman yaparlar, her türlü zorluğa alışır, fakat evlendikten sonra kocalarının evine kapanarak oldukça tembel bir hayat geçirirlerdi (Mansel,1999:116-117).

Öte yandan aile iktisadi bir birlikti. Klasik dönemde, şehirlerin ekonomik yapısının bile belirgin biçimde tarımsal olduğu o tarihte Atina vatandaşı bir ailenin satın almayla ve kendi üretim ile elde ettiği malların yanında, ekonomik dayanağını toprak parçası yani kleros oluşturmaktaydı. Her ne kadar klerosun kökeni ve özü hala tam olarak bilinmiyorsa da, her ailede farklı büyüklükte olduğunu, ailenin mal-mülkü ile sıkı sıkıya bağlı bulunduğu kesindi ve kleros bile, eksiksiz kullanma hakkına sahip olmasına rağmen onu serbestçe devredemezdi. Ölüm durumunda bu hak en yaşlı oğla geçerdi (Horst, 1999:162-163).

Topluma egemen olan soyluların çıkarlarını kişinin doğal değerlerinden üstün tutan, yurttaşlarına baş eğmeyi, acıya katlanmayı, görülmeden çalmayı, ses çıkarmadan çalışmayı ve yenmeyi öğreten Sparta, 27 yıl süren Pelopones savaşlarında Atina'nın ordularını yenip bütün Yunan ülkesine egemen olmayı başardı (Kılıç,2000:32). Ama bir yandan bu Sparta denemesi yıkılırken, öbür yandan başka Yunan kentleri de ve özellikle Atina'nın durumu hiç parlak değildi (Kılıç,2000:33).

Belirli bir erkek yığınının elinde toplanan özdeksel varlığın bir parçası durumuna indirgenen kadın, daha bir tutsaklaşmıştı. Kanlı varlıklar erki savaş ve tecim arasında kadının işlevlerini iyice sızdırmış ve umarsız kadın çarşıda satılan bir sıcak ekmek kertesine düşmüştü (Kılıç,2000:33). Yunan uygarlığı yeni bir kurtarıcı bekliyordu. Bu yaygın özlem, Eflatun'un Devlet adlı ünlü yapıtında dile getirilmiştir (Kılıç,2000:34). Bu konuya Platon'un görüşleri kısmında detaylı yer verilecektir.

1.1. OLİMPOS'UN TANRILAR AİLESİ

Yunan söylenceleri evrensel bir ün ve yaygınlık kazanmıştır. Eski Yunan yazınının ilk iki ozanı olan Homeros, yaklaşık MÖ 775 ile Hesiodos, yaklaşık MÖ 725, yazılı yapıt bırakmış ilk mitos yaratıcılarıdır (Üreten ve Mumcu,2005:37). Bu şairlerin yapıtlarından da anlaşılacağı üzere Tanrıları, kahramanları, insanlık durumuna ilişkin betimlemeleri, insan davranışı üzerine bilgilerle uyumludur. Yunan tanrıları büyük bir ailedir. Bu ailenin her bireyi farklı bir kişilik taşır. Sevgi, nefret, kıskançlık, gurur, tıpkı insan davranışını güdüledikleri gibi, onların davranışlarını da yönlendirir (Donna,2003:14). Tanrı tanımı Yunan felsefe tarihin de filozoflarca başka başka tanımlarda yapılmıştır, ancak onların belirledikleri şeylerin gerçek mahiyetleri ne olursa olsun, bu tanrı adlarının tümü, kendi başlarına iradeyle donatılmış bulunan, insan hayatında faaliyet gösteren ve insanların kaderlerini tepeden değiştiren canlı güçlere işaret etmektedirler (Gilson,1999:110).

Yunanlara göre yaratılış, en önemli tanrıların kadın olduğu ana yönetimindeki toplumdan, en önemli tanrıların erkek olduğu baba yönetimindeki topluma doğru kayar. İnsan ailesinin zamanla kuşaktan kuşağa gelişmesi gibi, insan ailesi şeklinde yaratılan tanrısal aile de ebeveyn yönetiminden çocukların yönetimine, oradan da torunların yönetimine doğru gelişir. Toprak Ana olan Gaia, ilk Ulu Tanrıça ya da Ana Tanrıça'dır (Donna,2003:16).

Hesiodos'a göre başlangıçta Khaos vardı. Sonsuz bir boşluktan Khaos. Bu boşluktan Gaia (Toprak Ana) doğdu ilkin; sonra Ölüler Ülkesi'nin en derin yeri Tartaros; sonra Eros (Aşk); sonra yeraltı karanlığı Erebus'la yeryüzü karanlığı Nyks (Gece) doğdu. Erebus ve Nyks birleşerek Aither'i (Esîr), yani dünyayı saran hava tabakasının üstündeki arı ve ışıklı Gök'ü ve Hemera'yı (Gün) meydana getirdiler. Toprak Ana tek başına Uranos'u (Gök), Pontos'u (Deniz) ve Dağlar'ı yarattı. Peşinden, oğulları Uranos ve Pontosta birleşerek, artık yaratılmış olan evreni tanrısal varlıklarla doldurdu (Cömert,2006:20).

Zaman içerisinde; Rheia ise kardeşi Kronos'un yatağına girdi ve üçüncü tanrı kuşağı olan Olymposlular'ı doğurdu. Ne var ki Kronos, oğullarından biri kral olup kendisini alaşağı edecek diye korktu. Bunun için de Rheia'nın doğurduğu her çocuğu yutmaya başladı. Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon doğar doğmaz doğruca

babalarının midesine gittiler. Buna çok üzülen Rheia, son çocuğu Zeus doğduğu zaman yaman bir kurnazlığa başvurdu: Kocasına, yeni doğan oğlu yerine, koca bir taşı beleyip verdi. Koios'la Phoibe'nin çiftleşmesinden Apollon ve Artemis'in anası Leto ile yıldızlı gece Asterie meydana geldi. Zeus büyüyünce, babası Kronos'a karşı eyleme geçti. Yuttuğu bütün çocukları birer birer kusturttu ona (Cömert,2006:22).

Zeus, Titanları ve Typhon'u yenerek Kronos'un en son umudunu da suya düşürdükten sonra, artık evrenin tek egemeni olarak, kardeşleri arasında yetki bölümü yaptı. Kendisi Gök'ü aldı. Kardeşi Poseidon'a Deniz'i, Hades'e de Yeraltı Ülkeleri'ni verdi. Yeryüzü ve özellikle Olympos, ortak mülkiyet sayıldı. Çok geçmeden Kronos oğullarına, Zeus'un çeşitli birleşmelerden sahip olduğu çocukları eklendi (Cömert,2006:24).

Zeus ise tanrıların kralı olarak gökyüzü ve dünyayı almış, aile ve evliliğin tanrıçası kabul edilen Hera ile evlenmiştir. 5'i dişi 7'si erkek 12 tanrının daima yaz mevsiminin hüküm sürdüğü Olimpos dağında yaşadığına inanılır (Atığan,2013:20;Erhat,1972:998). Homeros, Zeus'un tek geçerli karısı olarak Hera'yı tanır. Oysa Hesiodos, Zeus'un birden çok evliliği bulunduğunu anlatır (Cömert,2006:24). Olimpos, Tanrıların oturdukları yer olarak tasarımılanan dağ olup bu dağ, Yunan mitolojisine göre, Yunanistan'ın kuzeydoğusunda Teselya bölgesinde bulunan karlı bir tepedir.

Homeros destanlarında tanrılar Olympos dağında şölen yapar, insan sorunlarını tartışır, toplantılarda aralarında sohbet ya da kavga eder gösterilirler (Erhat,1972:998). Hera, Zeus'un korktuğu tek tanrısal güçtür. "Kendisini diğer tanrılar arasında azarlayacağından korktuğu için" Zeus, Hera'yı "boğazı düğümlenmeden nadiren görür". Onun karısı insanların kaderini değiştiren en büyük güçtür" (Gilson, 1999:112). Sinirlendiğinde gözünü kırpmadan her türlü kötülüğü yapabilen Hera'nin başka hikâyelerde de adı geçmektedir. Zeus ve ölümlü Semele birleşmesinden doğacak olan Dionysos,Hera'nın kıskançlığı üzerine Semele'nin Dionysos'u7 aylıkken düşürmesiyle sonuçlanır. Zeus sık yapraklı bir sarmaşığın yanmaktan koruduğu oğlu Dionysos'u baldırına kancalarla yerleştirir ve zamanı gelince ikinci bir doğumla ona hayat verir. Gençlik çağına geldiğinde mağara

duvarlarında bulunan üzümleri kullanarak şarap yapma sanatını keşfeder akabinde şarap ve eğlence tanrısı olarak toplumda kendine bir yer edinir (Atılğan,2013:20).

Yunan mitolojisinde tanrılarla insanlar arasında hep bir ilişki vardır. İnsan Çağları Olympos Dağı'nın efendisi, ölümsüz tanrıların babası Zeus aynı zamanda insanların da babasıydı (Donna, 2003: 24). Yine, Titan İapetos'un, Okeanos kızı Klymene'den olan dört erkek çocuğundan biri olan Prometheus, insanların dostu olarak karşımıza çıkar (Cömert,2006:25). Prometheus, bundan başka, Olympos'a çıkmış, bir kamışın içine bir kıvılcım saklayarak, yeryüzüne, insanları yeniden ateşe kavuşturmuştur. Öyle ki, bunu gören Zeus, öfkelenmiş, hem insanları hem de tanrılar babasına karşı gelen Prometheus'u cezalandırmak istemiş ve önce insanlara belâ olsun diye, ilk kadını, Pandora'yı göndermiş (Cömert,2006:25).

Antik Yunan teolojisinde, tanrılara verilen adların bile bazı insani hasletler taşıdığı görülür. Hesiod'un, örneğin, Epimetheus ile Prometheus kardeşleri betimlerken, Prometheus'un portresini ne kadar kurnaz ve sivri akıllı çiziyorsa, Epimetheus'u da o derece bön, budala ve yarım akıllı resmeder; zaten Yunanca'da birinin adı “öngören”, ötekinin adı “sonradan düşünen” anlamına gelmektedir (Eyüboğlu ve Erhat, 1997:32). Öte yandan Zeus, tanrıların babası olsa dahi, geleneksel bakış açısı çerçevesinde bir erkekten çoğu zaman beklenen bir davranışı sergilemekte ve güzel bir kadının büyüüne kapılmış olarak tasvir edilmektedir(Eyüboğlu ve Erhat, 1997:33).

1.2. ANTİK YUNAN EDEBİYATINDA AİLE

Hesiodos, insanlar alemindeki düzende erkeğe üstün bir yer vererek, Antik Yunan dünyasında toplumsal statü hakkında da bizleri aydınlatmaktadır. Zira onun “[b]ir tek oğlun olsun baba mirasına konan/ Ancak böyle çoğalır evin zenginliği/ Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini” şeklindeki dizeleri bu konuda oldukça aydınlatıcıdır (Eyüboğlu ve Erhat, 1997:20-21). Hesiodos, kadına gerçekten de küçümseyici bir bakışa sahiptir: “[K]adın asalakmış, tembelmiş, kötülükten gayri bir şey gelmezmiş elinden, yoksulluğa bir türlü alışamaz, hep bolluğu özlermiş” (Eyüboğlu ve Erhat, 1997:32-33) gibi ifadelerle kendisini tanımaktayız. Sonuçta “[h]a kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza” diyen Hesiodos, kadın bir bela gözüyle bakar, ancak kadınsız bir yaşam da olamayacağına göre, bu konuda kardeşine pratik öğütler

vermeye çalışılır: “Erkek zamanı gelince kendisine bir eş almalı, karısı kız oğlan kız ve çok genç olmalı ki erkek onu istediği gibi yetiştirebilsin; akrabadan kız almak iyidir, ama erkek karısını seçerken iyi düşünmeli ki komşularına rezil kepaze olmasın” (Eyüpoğlu ve Erhat, 1997:41).

Yunan edebiyatı ulusal bir edebiyattır. Çoğu zaman kendi toplumundan ilham alır, halkın inançlarını, geleneklerini, efsanelerini yansıtır (Çelgin,1990:18). Homeros ise, bu edebiyatın bilinen en eski temsilcisi olarak kabul edilmektedir.

Kahramanlık destanının, en büyük temsilcisi olan Homeros’un yaşadığı tarihler ve doğduğu yer kesin olarak bilinmemekle birlikte, muhtemelen Ionia bölgesindeki Smyrna (bugünkü İzmir) şehrinde yaklaşık MÖ. VIII. yüzyılda doğmuştur (Çelgin,1990:22). Şehirden şehire dolaşarak şarkılar söyleyen kör bir rhapsodos olarak kabul edilen (Çelgin,1990:22) Homeros’un en önemli iki yapıtı hiç kuşkusuz İlyada ve Odisseia’dır. Homeros’un sözü edilen her iki epik eserinden eski Yunan kültüründe aile hakkında temel bazı fikirlere ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda öncelikle İlyada incelenmelidir.

İlyada, üç ana mitosun birleştirilmesi sonunda meydana gelmiştir. Birinci mitos Truva harbine ait olup yukarıda gördüğümüz gibi tarihi öz olarak Peloponnes Aka’larının Truva’ya karşı yapılmış oldukları başarılı bir seferi anlatmaktadır. Çeşitli versiyonları bulunan ikinci mitos Sparta yöresinde Terapne’de kendisine tapınılan tanrıça Helena mitos’u olup bu tanrının bir haydut tarafından kaçırılmasından ve iki erkek kardeş tarafından kurtarılmasından bahsetmektedir. Destanlardaki versiyonagöre Helena’yı kaçıran Aleksandros, kurtaranlar ise Sparta’danrı sayılan Agamemnon ve kardeşi Menelaos’tur. Bu Spartamitos’u, bir Mikenai kralının Truva’ya katıldığı seferle birleştirilmiş, Menelaos Helena’nın kaçırıcısı, Aleksandros’un yerini alan Truva kralı Priamos’un oğlu Paris Helena’nın kaçırıcısı, Mikenai kralı şekline sokulan Agamemnon ise kadının kurtarıcısı olarak gösterilmiştir (Mansel,1999:130-131).

Homeros, Zeus’un ağzından “Here, benim her kararımı bileceğini sanma, karım olsan bile ağır gelir sana onlar, duymayan gereken şeyleri senden önce duymaz ne bir tanrı, ne bir insan” (Homeros, 1984:87) ifadeleriyle, tanrı olsun insan olsun kendi kültüründe kadının erkeğe ikincil konumunu açığa vurmaktadır.

Aslında Troya Savaşı, Spartalı Helen uğruna yapılmış bir savaş olarak belirir Homeros'ta. Tanrıların da dahil olduğu bu savaşta, artık her iki ordu arasında geleneksel değerlerin tezahür ettiğini görebiliriz. Örneğin Truva ordusunun lideri ve aynı zamanda Truva'nın cengaver prensi Hektor, Troyalılara hitaben: "Ulu canlı Troyalılar, ünlü yardımcılar, erkek olun dostlarım" (Homeros, 1984:175) sözleriyle her şeyden önce savaşan kesimin erkekler olduğunu, ayrıca bu erkeklerin de korkusuz kişilik serdetmeleri gerektiğinin altını çizer.

Homeros epik şiirinin bir dizesinde "[o]ynak tolgalı Hektor karşılık verdi, dedi ki: "Ben de düşünüyorum bunları karıcığım, ama savaştan çekilsem bir korkak gibi, Troya erkeklerinden utanırım, Bakamam uzun entarili kadınların yüzüne, içimden de gelmez ne yapayım; ün kazanmak için hem babama, hem kendime, öğrenmişim atılgan olmayı, Troyalılarda en önde dövüşmeyi öğrenmişim (Homeros, 1984:185) demektedir. Buradan açıkça Homeros'un Yunan kültüründe ordunun başı olsun olmasın bir savaş durumunda erkekten beklenen davranışları özetler. Ayrıca "uzun entarili" kadınlar ise, kahramanca dövüşemeyen erkeğe küçümseyici bir bakışla yerini yadırgatan kadın portresidir. Bir başka ifadeyle, kadının ve erkeğin toplumdaki yeri ataerkil toplum yapısını temsil etmektedir. "Evinde büyüyecek bir ateş yaksın her kadın, nöbet beklesin sabaha dek, pusudaki düşman girmesin içeriye" (Homeros, 1984:219) sözleri de, yine kadının her açıdan "dışarıda olan"a karşı namusunu koruması gereken, erdemi bununla ölçülen bir statüsü olduğu fikrini pekiştirmektedir.

İlyada gibi zaman ve mekan bakımından birbirinden çok farklı birtakım şiirlerden meydana gelen Odisseia'da ise, büyük bir şair Homeros Odisseus'un on yıllık serüvenini destansı bir öykü şeklinde ele alır (Mansel,1999: 131-132).

Homeros, evinden ve vatanından ayrı düşmüş eserinin kahramanı Odisseus'un hasretini kendi ağzından şöyle betimler: "Kayalık bir ada...Benim gözümde, görünüşü ondan daha güzel yer yoktur" (Homeros, 1984:218). Odisseus'un, vatanına, ailesine ve eşine sadık ve tutkulu bir kişi olduğunu vurgularken, öte yandan evde annesiyle kalan oğlu Telemakhos'un ağzından da aile ve kültürel değerlerle ilgili bize şöyle bir veri sunmaktadır: "Ne kadar sözü geçer adam varsa İthake'de hepsi talip anama, sömürürler varımı yoğumu. Anam razı değil

böyle pis bir evlenmeye” (Hmeros, 1984:40). Babası uzak diyarlardan dönmemiş, ölüsü ya da dirisine ulaşılmamış ve herhangi bir haber de edinilmemiş iken ne oğul ne de eş başka erkeklerin taleplerini ayıpsamakta, uygun görmemektedir. Bu yaklaşım günümüz aile konseptinden çok uzak bir durum değildir.

Zira Hmeros, Odisseus’un karısını “Tanrısal kadın durdu taliplerinin karşısında, erkeklere ayrılan odanın eşiğinde tam, örttü yanaklarını pırıl pırıl yaşmağıyla, bir hizmetçi bir yanındaydı” (Hmeros, 1984:43) ifadeleriyle, erdemliliğini ve dindarlığını taliplerine karşı kocasının anısına sahip çıkmakla oldukça belirgin kılmaktadır. Ayrıca, yanındaki hizmetçiyi anması da muhafazakâr bir aile tipini yansıtmaktadır.

Telemakhos’u, annesini taliplerindeki ısrarcı tutumlarına karşı “bir gün elbet Zeus ödetir size bunu, topunuz zıbarır gidersiniz bu sarayın içinde, o zaman çıkmaz öcünüzü alacak bir tek kişi” (Hmeros, 1984: 44) şeklinde konuşturan Hmeros, bir iffetsizlik haline dikkat çektiği bu durumla ilgili hem tanrısal bir ceza hem de, eğer duyulup öğrenilirse, toplumun genel yargısı karşısında mahkûm edilecek bir uygunsuzluğa parmak basmaktadır. Eserde genel çerçeve, Odysseus’un oğlu ve karısının ne kadar mücadele verdiği şeklinde özetlenebilir.

Nestor’u, Telemakhos’a “Gök gözlü Athene seni sevse keşke, ünlü Odysseus’u sevip koruduğu gibi...taliplerin çoğu vazgeçerdi anandan” (Hmeros,1984:68) şeklinde konuşturan Hmeros, Tanrıların da ölümlülerin işleriyle ilgili taraftar veya karşıt olabildiklerinin, bu kez de ailevi meseleler temelinde altını çiziyor.

Tanrısal düzlemde aile ve namus konusuna gelince Hmeros, insanlarınkinden farklı bir portre çizmez. Bu konuda manidar olacak şu dizeleri yazmıştır: “Zeus baba ve hep var olan öbür mutlu tanrılar, gelin, şu gülünç, bayağı işlere bir bakın! Zeus’un kızı Aphrodite hor gördü beni, topalım diye hor gördü beni, sevdi Ares’i, sevdi onu, yakışıklı, çevik ayaklı diye, kabahat bende değil, sakat doğmuşsam,...Bakın şunlara, nasıl yatmış sevişirler benim yatağımda! Bunu gören nasıl çıkmaz çileden, nasıl!...onun kızı güzelliğine güzel ama namuslu değil” (Hmeros, 1984:154-155). Nitekim burada söz konusu olan evli tanrılar olan Ares ile Afrodit arasında geçen bir çekişmede ihanet, zina, ayrıca küçümseme, beğenmeme

ve hor görme gibi herhangi insani bir ailede belki boşanmayla sonuçlanacak davalık durumlar adeta gözler önüne serilmektedir

Okyanuslar tanrısı Poseidon'un da evlilik ve çocuk üzerine söylecekleri var: "Hoşnut ol bu birleşmeye, ey kadın, hoşnut ol, güzel çocuklar doğuracaksın, yıl geçmeden, çocuksuz bittiği görülmüş değil sevişmesi ölümsüzlerin, sen beslersin onları, sen büyütür, sen yetiştirirsin. Dön şimdi evine, dilini tut, kimseye verme adım, Poseidaon tanrırım ben, yeri sarsan, bunu bir sen bil" (Homer, 1984: 207). Homer, evlilik kurumunun temeli olarak çocuk sahibi olma ve elbette kadının ana görevi olarak da çocuk doğurma, besleme ve büyütmeyi bir program olarak sunmaktadır.

Bir erkeğin varlıklı bir aileden gelin almasında kendinden beklenenler ise şöyle: "Ama ben gene de çok varlıklı bir adamdan kız alabildim, erdemliydim, savaştan kaçmazdım, işe yaramaz adam değildim" (Homer, 1984:254). Erkekten beklenenler arasında şunları da sayar Homer: "Başka bir düzen bulamam artık, evlenmezsem olmaz, anam babam da baskı yapar durur evleneyim diye, köpürür durur oğlum, sömürülür diye malı mülkü, artık adam oldu o, akli erer her şeye" (Homer, 1984:334).

Nihayetinde gerek kaçırılan bir kadının geri alınması konusu çevresinde gelişen çok farklı başka konuları da işlediği *İlyada*'da ve gerekse aslında bir eve dönüş çilesi olarak algılanan, ama bir aile kurumu mücadelesi olarak da anlaşılabilir *Odisseia* adlı iki eser üzerinden Homer, kendi dönemindeki Yunan kültürünün aile yapısı ve ailevi değerleri konusunda birçok bilgi vermektedir. Sonuç olarak, Homer gözünden, Antik Yunan'da toplumsal ve dini temellerle sağlam kılınmış bir aile anlayışın hâkim olduğu, yanı sıra kadının ve erkeğin rollerinin ataerkil bir yapıya dayandığı söylenebilir.

Antik Yunan edebiyatının en ünlü simalarından biri olan Euripides (İ.Ö.480-406), Phyle demosundan Mnesarkhos (veya Mnesarkhides) ve Kleiton'un oğludur ve M.Ö. 480 yılında dünya gelmiştir. Oldukça mütevazı bir aile ortamında doğan Euripides, Anaksagoras, Prodikos ve Protogoras'ın öğrencisi olarak iyi bir eğitim görmüştür. Euripides daha 18 yaşındayken tragediyalar yazmaya başlamıştır. Ömrünün son dönemlerinde, önce Magnesia'ya, daha sonra da (408 yılından sonra)

Makedoni'a Arkhelaos'un sarayına girmiştir. Ölüm nedeninin av köpekleri tarafından parçalanarak olduğu bilinir(M.Ö.406). Euripides, iki defa evlenmiştir. Aradığı mutluluğu bulamadığı, Tragedialarındaki kadın düşmanlığından anlaşılır (Çelgin,1990:87).

Euripides'in ünlü eseri *Medeia* 431 yılında oynanmış ve üçüncülük kazanmıştır. Bu eserin özünde, Medeia karakterinin kocası Iason'un, onu terk ederek, Korinthos kralının kızı Glauke ile evlenmek istemesi ve bunun üzerine Medeia'nın kıskançlık ve intikam duygularıyla hem Glauke'yi hem de kendi çocuklarını öldürmesi hadisesi yatmaktadır (Çelgin,1990:88).

Daha yakından bakılacak olursa, Kolkhis ülkesinde kral Aites'in kızı Medeia, kocası Iason için prenses tahtından feragat etmiş, Iason'a olan aşkı için babasına ve ülkesine ihanet etmiştir. Kocasından da iki çocuğu olmuştur. Medeia, iffetli bir kadın olarak kocasının iffetsizliğinden dert yanmak, acılarını biraz olsun hafifletmek için meydanda ahaliye seslenir: "Asıl mesele budur: İyi koca mı olacak, yoksa fena koca mı? Çünkü kocasını terk etmek kadınlar için ayıp bir şeydir." (Euripides, 1943:11).Zira kocası sonunda fena koca olmuştur. Onu aldatmış, evlilik birliğini bozarak Korinthos kralının kızı Glauke'yle evlenmişti. Ve Medeia kocası Iason'un, "büyük bir aşk yüzünden [de olsa] ailesine ihanet ettiği"ni düşünmektedir (Euripides, 1943:29). Kanunlar, Medeia'nın tarafında değildir. Nitekim Medeia "Ve onları reddetmek bizim için memnudur. Sonra bu yeni itiyatlar ve kanunların hükmüne giren kadının, evinde kendisini tanımadan, yatağını paylaştığı adama karşı nasıl muamele edeceğini bilmesi için kâhin olması lâzımdır" diyerek bu gerçeği açığa vurmaktadır. Kreon (Korinthos Kralı) da Medeia'nın tarafında olmadığını şu sözleriyle dile getirir: "İki çocuğunla beraber bu topraktan derhal çık. Ben bu emre nezaret için buradayım. Ve sarayına seni, hudutlarımızın ötesine atmadan dönmeyeceğim"(Euripides, 1943:11). Sosyal hayat da, Medeia'nın tarafında değildi: "Vazifemizde muvaffak olursak, kocamız müşterek hayatın boyunduruğunu, ağırlığını kabul ederse, yaşamak iyi bir şeydir. Yoksa ölmelidir. Bir erkek aile hayatından bıktı mı, kalbinin bikkınlıklarını unutmak için dışarıya gider. (Bir dosta yahut kendi yasında bir arkadaşına müracaat eder.) Medeia bu durum içinde isyanını dile getirir: "Fakat bizim gözlerimiz bir tek insana bağlı kalır. Bizim için evde tehlikesi olmayan bir hayat geçiriyoruz derler. Budalaca düşünce! Üç defa kalkan

elde muharebe safında bulunmayı bir tek çocuk doğurmaya tercih ederdim”. Kral kızı olan Medeia’nın yuvasını yıkan kral kızına da söyleyecekleri vardır ve ekler: “Fakat seninle ben aynı dili kullanamayız. Senin burada memleketin, baba evin, hayat üstünlüklerin ve nihayet dostlarının cemiyeti var. Ben ise yalnız, memleketsizim, beni yabancı bir topraktan bir av gibi kaçırın bir kocanın hakaretleriyle karşı karşıya, anasız, kardeşsiz bulunuyorum” (Euripides, 1943:19).

Hikayenin devamında, Medea ve İason münakaşaya başlarlar. İason, Glauke ile evliliği ister çıkar için ister aşk için yaptığı düşünülse de, İason kendini şu cümleleriyle savunmaktadır: “sen kurtuluşunun bedeli olarak vermiş olduğundan fazlasını aldın; anlatayım: “Evvelâ barbar bir memleket yerine Yunan toprağı, ikametgâhın oldu, adaleti öğrendin, kuvvetin keyfine göre değil, kanuna göre yaşamayı biliyorsun. Bütün Yunanlılar ilmini tanıdılar ve sen şöhret kazandın; dünyanın bir ucunda oturmuş olsaydın senden bahsetmeyeceklerdi” der ve devamında Glauke ile yapmış olduğu evliliği neden yaptığına ilişkin düşüncelerini dile getirir. Kralın kızı ile evlenmesinin evvela akıllılık, sonra fazilet ve nihayet Medeia’ya ve çocuklarına karşı büyük bir dostluk gösterdiğini savunur: “[k]endimize ihtiyaçlardan uzak, geçim kaygısız bir hayat temin etmek istiyordum. Çünkü fakirin dostlarının kaçtığını ve kendisinden uzaklaştıklarını biliyordum. Bundan başka, çocuklarıma atalarına lâıyk bir terbiye vermek ve senden doğan çocuklara kardeşler yetiştirerek onları aynı seviyeye çıkartmak ve neslimin birliğiyle saadetimizi kurmak istiyordum” (Euripides, 1943:19). Böylelikle İason evliliği içinde bulunduğu durumdan ötürü bir çıkış bir kurtuluş olarak görmektedir. Ve Medeia’yı da takındığı bu tavırdan dolayı sitemini şu dizelerde gözlemlemekteyiz: “Kıskançlık kalbini hiddetle doldurmasaydı sen de bunu kabul ederdin. Fakat siz kadınlar eğer askınız doğru giderse her şeyinizi tamam zannedersiniz; bilâkis ona en ufak bir fenalık eriştimi en kârlı ve en parlak fikir veya teşebbüs sizin için en fena şey olur. Faniler, kadınlar hiç mevcut olmadan büsbütün başka bir yoldan evlat sahibi olabilmeliydiler, o zaman insanoğulları, ıstırapı tanımazlardı” (Euripides, 1943:20). İason bu konuşmasının üzerine Medeia’ya yardım teklifi etmektedir: “Eğer çocuklar için yahut kendin için malımdan bazı yardımlar istersen söyle. Ben sana cömert bir elle vermeye ve sana iyi muamele edecek ev sahiplerine Şükran hediyeleri göndermeye

hazırım bunları reddetmekle sen deliliğini ispat edeceksin. Kadın hiddetine nihayet ver, kazanırsın”(Euripides, 1943:22-23).

Medeia kıskançlık ve intikam duygularıyla yanıp kavrulur. Yangın yüreğiyle medet umar: “...Acılarımın bedelini kocama ödetecek ve kendine kız vereni ve onunla evleneni cezalandıracak bir yol, bir çare bulabilirsem, susmaklığındır. Bir kadın tabii hallerde korkaktır, kavgada ve demir karşısında korkar, fakat yatağının, haklarını çiğnendiğini görürse ondan daha kanlı ruh olmaz(Euripides,1943:10). Olmadı da, Medeia intikamını aldı. Kocasını Iason’u öldürmekle kalmayıp, ondan olan çocuklarının tümünü de öldürdü.

Bir başka antik Yunan edebiyat büyüğü olan Sophokles(M.Ö. 496-406/405), Atina’nın kuzeyindeki Kolonos demosunda dünyaya gelmiştir. Sophillos adlı bir silah yapımcısının oğludur. Geçliğinde müzikle de ilgilenmiştir, hatta 480 yılında Salamis zaferini kutlayan koroyu yönettiği söylenir. Ayrıca, tiyatrodan oyuncu olarak da rol aldığı söylenmektedir. Yazarlık hayatı boyunca birçok defa ödül kazanmıştır ve çocuklarından biri olan Iophon ve torunu Genç Sophokles de kendisi gibi tragedia ile ilgilenmiştir. Sophokles yaklaşık 406 veya 405 yılında ölmüştür(Çelgin,1990:78).

Sophokles özü itibariyle *Elektra* eserinde, Elektra’nın babasıAgamemnon annesiKlytaimnestra’yı öldürmesi ve de üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala yas tutan Elektra’nın bulunduğu durumu anlatmaktadır(Çelgin,1990:80).

Elektra’nın içinde bulunduğu durum son derece vahimdir: “Evvela annem, beni doğuran annem en büyük düşmanım oldu; sonra kendi evimde babamın katilleriyle birlikte yaşıyorum; onlar bana emrediyorlar, ihtiyaçlarını temin eden de onlar, beni mahrum eden de yine onlar” Elektra’nın annesi gün geçmez ki Elektra’yı ağlamasının üzerine uzaklaştırma tehdidinde bulunmasın. Zavallı Elektra için daha da kötüsü: “ Aigisthos’u babamın tahtına oturur gördükçe, babamın elbiseleriyle, onu öldürdüğünü ocağın önünde şaraplar dökmesini seyrettikçe ve nihayet, bu taşkınlık hepsinin ağırlığı, babamı öldüreni babamın kendi yatağında, sefil anamla (o alçakla yatana ana denilebilir mi?) birlikte gördükçe, günlerimin nasıl geçtiğini düşünebilirsiniz” (Sophokles, 1946:16). Yaşanılan bu hadiseler karşısında dik başlı, haksızlığa gelemeyen, cesur kız Elektra, annesinin bu haksızlıklarına karşı daha fazla dayanamayıp kardeşleri ile bir plan kurup annesi Klytaimnestra ve kral Aigisthos ‘u

öldürmek için kardeşleri ile bir plan kurarlar ve hikayenin sonunda da ikisini de öldürürler.

2. ANTİK YUNAN'DA DOĞA ANLAYIŞI

Arkhe, çeşitli anlamları olan bir eski Yunanca kelimedir. Bu terim, ana madde, ilk madde, asli madde, ilke, neden, doğa olarak anlamak ve çevirmek mümkündür. Bütün Yunan Doğa Filozofları'nda, özellikle bu ilk filozoflarda arkhe, bir yandan başlangıçta bulunan şey, öte yandan varlığın yapısını teşkil eden, değişenin altında değişmeyen, her şeyin kendisinden meydana geldiği şey anlamındadır. Yani arkhe hem kozmogonik bir ilkedir, hem ontolojik bir ilke. O hem “Başlangıçta ne vardı?” ve “Kozmoz nereden çıktı?” sorusunu, hem de “Şu andaki şekliyle, hâlihazırdaki durumuyla dünyanın yapısının temelinde neyin bulunduğunu, varlıkların neden oluştuğu” sorusunu cevaplandırır (Arslan,2011a:101).

Arkhe öncelikle dünyadaki çokluğun kendisinden çıkıp geliştiği ilk hal demektir, ikinci olarak da dünyanın varlığının kalıcı temeli ya da Aristoteles'in ona verdiği adla “taşıyıcı” demektir (Gutrie, 2011:70). Gökberk'e göre(1993:19), bilimsel düşüncenin görelî olarak en arınmış biçimiyle ilkin *Miletli Thales*’de ortaya çıktığını görüyoruz. Thales, dar anlamıyla felsefe tarihinin başında bulunan düşünürdür. Presokratik yani “Sokrates öncesi” ilk filozoftur.

2.1. PRESOKRATİKLER

Öncelikle Thales'in önemi; ilk kez “Evrenin arkhesi, tözü nedir?” sorusunu ortaya atmasında ve bu soruya cevap olarak da ilk kez efsanevi-dinsel içerik taşımayan, laik-natüralist bir açıklama vermeye çalışmış olmasıdır (Arslan, 2011a: 91). Ayrıca doğa üzerine konuşan ilk kişinin Thales olduğu da bilinmektedir(Laertios, 2007:21).

Milet okulunun ilk doğa düşünürü kabul edilen Thales'in, M.Ö. 625/4-546/5 yılları arasında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Thales'in babası Eksamyas, annesi de Kadmos ile Agenor'un en soylu kolu olan Fenikli Thelidler ailesinden Kleobuline olduğu bilinmektedir. Thales doğma büyüme Milet'lidir (Arslan, 2011a:85). Platon'un kendisini “yedi bilgelere biri” olarak tanımladığı, yanısıra

Atina’da Damasias’ın arkhontluğunda “bilge” diye adlandırılan ilk kişinin o olduğu kaydedilir (Laertios, 2013: 21-22).

Aristoteles’in Thales’e mal ettiği görüşlerin ise üç noktada toplanması mümkündür:

- 1) Su, her şeyin arkhesi, ilkesi, doğası, nedeni veya tözüdür
- 2) Dünya, suyun üzerinde yüzer
- 3) Her şey, tanrılarla doludur.

Aristoteles’e göre, Thales, suyun kendinden bütün öbür nesnelerin türetildiği köken töz olduğunu ve yerin su üzerinde durduğunu yani bir tepsi gibi yüzdüğünü ileri sürmüş, demiri devindirdiği için mıknatısın içinde tin bulunduğunu, dahası bütün nesnelerin tanrılarla dolu olduğunu düşünmüştür (Russell, 2000:128).

Thales, aynı zamanda her şeyin tanrılarla dolu olduğunu da iddia etmiştir. “[H]er şeyin tanrılarla dolu olduğu” görüşü Arslan’a göre şudur: “Thales her şeyin esrareniz, canlı güçlerle dolu olduğuna inanmaktadır; mıknatısın demiri çekmesi olgusundan hareket etmektedir ve bu olguyu genelleştirerek bütün varlıkların içine yerleştirmektedir. Thales’in canlı ile cansız arasındaki ayırımı göz önünde bulundurmayıp her şeyin ruhu veya canı olduğuna inandığını düşünürsek, bu durumda her şeyin tanrılarla dolu olması, Thales için her şeyin canlı güçlere sahip olması anlamına gelebilmektedir (2011a: 90-91).

Thales’in çağdaşı, öğrencisi ve dostu ve aynı zamanda Miletos’un ikinci filozofu olan Anaksimandros’un M.Ö. 610 yılında doğru doğduğu, 547 yılında öldüğü varsayılmaktadır (Arslan, 2011: 95). Laertios da, Praksiades’in oğlu Anaksimandros Miletosludur demektedir (Laertios, 2013: 67).

Anaksimandros, ana maddenin, yani arkhenin, ilkenin veya tözün ne olduğu sorusunu sorar ve onun apeiron olduğunu söyler. Bu apeiron’un ne olduğu üzerine felsefe tarihçileri arasında büyük tartışmalar yapılmıştır. Şöyle ki, Yunanca’da apeiron, hem nicelik bakımından sınırsız olan, hem de nitelik bakımından belirsiz olan anlamına gelen bir kelimedir. Anaksimandros’un bu anlamlardan birincisi mi, yoksa ikincisi mi veya nihayet onların her ikisini mi kastettiği, felsefesini anlamak ve yorumlamak bakımından çok farklı ve önemli sonuçlar çıkmıştır (Arslan, 2011a:98).

Apeiron, niteliksel anlamda sınırsız ve belirsiz olan bu ilk varlık, Anaksimandros felsefesinde niteliklerin ve dolayısıyla varlığın sakımı işlevini yerine getirmiştir. Apeiron nitelikler deposudur ve ayrıştırılmamış çeşitliliğin kaynağıdır. Görünür olarak yok olan nesne veya nitelik gerçekte yok olamaz; Apeirona dönecektir. Görünüşte yoktan var olan nitelik ya da nesne de apeirondan gelmektedir. Ve böylelikle ön varsayımlar arasında doğmuş gibi görünen sıkıntı, apeironu değişen şeylerin kendinden çıkıp yine apeirona döndükleri bir ilke olarak var saymakla çözülüyor. Anaksimandros'a göre; apeirona dönüp sonra ondan yeniden ayrışma, karşıtını önce engelleyip sonra ona yok etme süreci, kendisini sürekli yenileyen bir dönüşüm olarak evrensel bir yasadır (Denkel, 2011: 22-23).

Bu yasa bugünkü anladığımız anlamda bir doğa yasası değildir. Bu yasa daha çok ahlaki bir yasa, hatta hukuki bir yasa gibidir. Fakat bu yasa Anaksimandros'a göre kendisini aynı zamanda bir doğa yasası olarak göstermektedir (Arslan,2011a:109).

Anaksimenes, Milet Okulu filozoflarından sonuncusudur. Anaksimenes'in Anaksimandros'tan hiç olmazsa bir kuşak daha genç olduğu ve M.Ö. 585-528 yılları arasında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Anaksimenes'in de, Anaksimandros gibi Doğa Üzerine adını taşıyan bir eser kaleme aldığı bilinmektedir (Arslan,2011a:115).

Laertios da, Anaksimenes Miletoslu olduğunu ve Anaksimendros'un öğrencisi olduğunu teyit eder. Ona göre, bazıları Parmenides'in öğrencisi olduğunu da söyler (Laertios, 2013: 68).

Anaksimenes'e göre evrenin ana maddesi Hava olup tabiattaki bütün canlı varlıklar nefes alırlar. O, canlıyı canlı yapanın hava olduğunu söyler. Teneffüs edilen hava ise ruhdur. Canlılar, son nefeslerini verirlerken ruhlarını da vermiş olurlar. Anaksimenes, bu düşüncesi ile ileri bir adım atmış ve ruh kavramını ortaya koymuştur. Sadece canlı varlıkların bir ruha sahip olduklarını ileri sürüp, canlı varlıklarla cansız cisimleri de birbirinden ayırmıştır. Anaksimenes aynı Anaksimandros gibi, belli şekilleri olan ayrı ayrı varlıkların, ana maddeden yeni havadan çıkmaları, belli bir kanuna göre olur der ve de ayrıca bu noktada Anaksimenes, havanın sıkışması ve yayılması gibi hem çok yeni, hem de çok açık ve

müşahhas bir kavram ortaya koyar. Hava, sıkışır yahut da yayılır ve genişler. Sıkıştığı vakit, sıkışma derecesine göre, sıra ile rüzgâr, bulut, yağmur, su, buz, çamur, toprak ve kaya olur. Yayıldığı vakit ateş olur. Böylece, bütün bu nesneler havadan, havanın muhtelif sıkışma ve gevşeme derecelerinden meydana gelirler (Denkel, 2011:15).

Anaksimenes, ana çizgide hocası Anaksimandros'u izlemektedir. Ona karşı çıktığı tek nokta ise, nesnelere yüklenen temel doğanın belirsiz ya da soyut bırakılması durumudur. Aynı düşünsel bağlam açısından bunu değerlendirmeye çalışan Denkel, bu durumu şu şekilde açıklamaya çalışır: “Apeironun görevinin her şeyden önce varlığın, niteliklerin sakımını sağlamak olduğunu gördürdük. Oysa açıklaması yapılmaya çalışılan şey somut bir varlık ve bu varlık üzerinde gözlemlenen yine somut niteliklerdir. Bunların temel doğasının, yani yok olurken kendisine döndükleri, varlığa gelirken de kendisinden türedikleri şeyin, bir soyutluk olduğunu söylemek, bu ilkenin algıladığımız somutlar dünyasında bulunmadığı sonucunu içerecektir” (2011:24).

Anaksimandros gibi Anaksimenes de birici gelenekten geliyordu. Yani Anaksimenes için de şeylerin doğasıyla ilgili olarak düşünülebilecek tek açıklama hala “bütün şeylerin bir'den doğması ve bir'e dönmesi” açıklamasıydı (Gutrie, 50: 2011).

Anaksimenes'in havayı, hem varlığın temel doğası hem de varlığın kendisinden türediği bir arkhe olarak ifade edişi, felsefeye yapılan özgün ve önemli bir katkı sağlamıştır(Denkel, 2011:25) Anaksimenes'in bu öğretisinin İlkçağ'ın en tutarlı, en bilimsel kuramlarından biri olan atomculuk kuramını hazırlaması bakımından önem teşkil etmektedir(Arslan, 2011a:125).

Herakleitos'un hayatı hakkında kesin olarak hiçbir şey bilmemekle birlikte M.Ö. 540 dolaylarında Efes'te doğmuş olduğu söylenmektedir. Herakleitos'un Efes'e kral-rahipler veren bir aileden geldiği anlaşılmaktadır (Arslan,2011a:180). Laertios da, “Ephesoslu Herakleitos, Blosson'un ya da, kimilerine göre, Herakon'un oğluydu” (Laertios, 2013: 416) diyerek filozofun menşeyini teyit etmektedir.. Herakleitos, kendisinden önce gelen bütün diğer Yunan filozoflarının aksine, bilimin herhangi bir

özel alanında sivrilmeksizin kendisini bütün bilginlerin üzerinde sayan ilk filozoftur (Arslan, 2011a:179).

Yapıtının çok güç anlaşılması, karanlık bir üslup kullanması ile özdeyişler biçiminde yazılmasından dolayı ilkçağ'da kendisine "Karanlık Herakleitos" denmiş (Gökberk, 1993:25) olan filozof, Anaksimenesçi havanın aksine, sürekli değişimi daha canlı olarak simgeleyen ateşi, varlığın temel doğası evrenin ana maddesi olarak saptamıştır ve çevremizde gördüğümüz varlıkların, ateşin dönüşümleri olduklarını, her şeyin ateşten gelip sonunda yine ateşe döndüğünü öne sürmektedir (Denkel, 2011:31). Daha açıklayıcı bir ifade ile Herakleitos için ateş bütün var olanların ilk gerçek temeli olmakla beraber bütün karşıtların da birliğidir, içinde bütün karşıtların eridiği bir birliktir. Miletli filozoflar ana maddeyi; kalıcı kendi kendisiyle özdeş bir şeymiş gibi doğanın değişmeyen tözü olarak savunmakla beraber onlar için bu kalıcı töz, doğada en temelli, en nemli olandır, gerçek physis, asıl doğa budur, bu değişmeyip kalan şey olarak belirtmişlerdir. Fakat buna karşılık Herakleitos ise şunu savını dile getirir: Evren boyuna akan bir süreçtir, başı sonu olmayan bir değişmedir, hiç durmayan bu değişme içinde kalan, sürüp giden hiç bir şey yoktur(Gökberk, 1993:25).

Herakleitos, kalıcı şeylerin varmış sanısına kapılmamızı, değişmenin kuralsız değil de, belli bir düzene, belli bir ölçü ve yasaya göre olması yüzünden olduğunu düşünür. Bu ölçüye, bu yasaya Herakleitos *Logos* adını verir. Böylece, *Logos*'u, evrende egemen olan yasa, düzen ve akıl olarak belirlemektedir (Gökberk, 1993:26). "Açıklama" ya da "betimleme" anlamına gelen *Logos*, Herakleitos'a göre, her zaman doğru olmuştur ve doğru olacaktır; herşey ona uygun olarak, geçip gider. *Logos* kendisiyle "her şeyin herşey aracılığıyla yönlendirildiği düşünce (gnome)" ile özdeşir (Guthrie, 2011:51).

Herakleitos, *logos* adını verdiği bu alem akıllı ile Tanrı'nın bir ve aynı olduğunu söyler. Bundan dolayı Tanrı, alemin içinde bulunan, alemini düzenleyen ve idare eden prensibin, yani *logos*'un kendisi olduğunu savunur. *Logos* ile ateşle aynı sayan Herakleitos, alemdaki oluş ve akışı idare eden *logos*'u alemin süreç ve değişme içinde olduğuna işaret etmek istemiştir. Âlemdaki her şey ateşten çıkmıştır, ateşten çıkan her şey de, günün birinde, gene ateşe dönecektir. Ve devamında şu ana

kanıya vararak; âlemin logos'u, akli olan ateş, aynı zamanda âlemin ana maddesidir (Guthrie, 1999:19).

Her şeye nüfuz etmesi ve evrensel olması nedeniyle Logos her şeyde ortak olarak bulunur. Herakleitos ortak olana sıkıca sarılmamız gerektiğini vurgularken aynı zamanda akla dayalı düzeni meydana getiren bu yarı maddi yarı ruhani olan gücü kastetmiş olmaktadır. (Guthrie, 2011:436). Logos'un maddi yanı ateştir. Dolayısıyla Tanrısal aklın en saf hali sıcak ve kurudur (Guthrie, 2011:440).

Herakleitos'un önemli olan bir başka düşüncesi de, iki alem kabul etmiş olmasıdır. O'nda, "görünüşler dünyası" ile "gerçeklik dünyası" bir birinden ayrılır. Görünüşler âlemi, duyularımızla algıladığımız alem ve bu alem, bize, sanki sürekli imiş, değişmeyen olgulardan meydana geliyormuş gibi görünür. Akılla kavranan âlem ise, sürekli bir oluş ve akış içindeki âlemdir(Cevizci, 2000: 19-20).

Anaksagoras bir habere göre M.Ö. 500 yılında doğmuş ve 428 yani Platon'un doğduğu yıl ölmüştür (Arslan, 2011: 287). Klazomenailı, bugün İzmir'in Urla ilçesinde bir yer, olan Anaksagoras'ın, bu şehrin soylu ve varlıklı ailelerinden birine mensup olduğu belirtilmektedir (Arslan, 2011a: 287-288).

Anaksimenes'in öğrencisi olan Anaksagoras maddeye bir us bağlayan ilk filozoftu. Hoş ve yüksek bir dille kaleme alınmış olan eseri, "[h]er şey bir aradaydı" ifadesiyle başlar. Anaksagoras'a göre sonra us bu her şeyi bir düzene soktu ve bu nedenle takma adı "Us" oldu (Laertios, 2013: 69).

Anaksagoras'a göre, içinde yaşadığımız evren, yani bugünkü uyumlu dünya düzeni var olmadan önce, alem de kaos hakimdi ve bu unsurlar arasında bir karmakarışıklık ve uyumsuzluk hali bulunmaktaydı. Bu durum, bu unsurların bir araya gelip, âlemi meydana getirmesini engelliyordu. Fakat daha sonra, âlemdeki bu kargaşalık, içten bir kuvvetin tesiri ile ortadan kalktı. Âlemdeki bu kaosun ortadan kalkması ve âlemin içten düzenlenmesi, öncesiz ve sonsuz bir kuvvet olan Nus'un, âlemin içine geçmesi ile oldu (Guthrie, 1999: 25-26). Daha açık bir ifade ile Anaksagoras'a göre, algılarımız bize içinde bulunduğumuz âlemi düzeni, ereği olan bir bütün olarak gösterirler; dolayısıyla hareketi sağlayan kuvvet de, düzenleyen, bir ereğe (telos) göre oluşturan bir kuvvet olacaktır(Gökberk, 1993:37). İşte bu kuvvet de Nus'tur.

Çok ince ve saf bir maddi realite olan Nus, aleme başlangıçta hâkim olan karmakarışıklığın, kaosun dışında bulunmaktadır (Birand, 1958: 26). Anaksagoras’a göre, ana maddeler, birbirine eş parçalardan ibarettir: Altın nasıl “kırıntı” denen şeylerden olmuşsa, evren de birbirine eş küçük kütlelerden oluşmuştur (Laertios,2013: 70). Hareketin başlangıcı usdur; kütleler içinde toprak gibi ağır olanlar aşağıda yer alırlar, ateş gibi hafif olanlar da yukarıda; su ile havaya gelince, bunlarda bu ikisinin arasında bulunur. Bu nedenle, ıslaklık güneşin etkisiyle buharlaştıktan sonra, denizin bulunduğu yer, toprağın düz kısmının üstüdür (Laertios, 2013: 70). Anaksagoras’a göre, canlılar ıslak, sıcak ve toprak öğelerden oluşmuş, sonra birbirlerinden üremişlerdir; erkekler sağ taraftan, dişiler de sol taraftan olmak üzere (Laertios, 2013: 70).

Anaksagoras’tan öncekiler evrenin oluşmasını hep kör, mekanik kuvvetlerle açıklamaya çalışırken, Anaksagoras bu oluşu sağlayan kuvvetin bilinçli, bir ereği göz önünde bulunduran bir ilke olduğunutasarlamış ve telos düşüncesini- bir başlangıç olarak da olsa- felsefeye ilk olarak getiren olmuştur(Gökberk,1993:38).

Bir diğer Presokratik düşünür olan Ksenofanes’in, 545 yılında doğmuş olduğu öne sürülür (Arslan,2011a:167) ve Diogenes Laertios, onun Kolophonlu olduğunu belirtir (Laertios, 2013: 423).

Ksenophanes, çok tanrıcı inançlar ve mitolojik tanrılar ile mücadele eder. Eserine başlarken ilk başta Homeros ile Hesiod'u tenkit ederekbaşlar (Cevizci, 2000:17)ve en büyük eleştiriyi insanlar ile tanrılarının birbirine benzer özelliklere sahip olmasına ve her ulusun farklı tanrı anlayışlarına yönetmektedir. Kenophanes kendi tanrı düşüncesinde arınmış bir tanrı vardır. Ona göre: “Bir Tanrı vardır; bu, tanrılar ve insanların en ulusudur; ne biçimi, ne de düşünmesi bakımından ölümlülere benzer; bu tek Tanrı baştan aşağı ışıtmaz, baştan aşağı düşünmez: her şeyi düşünceleriyle hiç zahmetsiz yönetir”(Gökberk, 1993:27) devamında Kenophanes’e göre Tanrı, birdir, sonsuz ve hareketsizdir. Ne doğar, ne ölür, ne de değişir. Bununla birlikte, Tanrı, alemdeki bütün değişimleri ve bütün hareketleri idare eder. Kendisi hiç bir vakit hareket etmeyen ve yer değiştirmeyen bu Tanrı, her şeyi duyar ve görür. Kenophanes, başka Tanrıların varlığını da kabul eder. Ama bütün bu Tanrıların üstüne, onların hepsine birden hâkim olan bu tek ve güçlü Tanrı'yı koyar(Guthrie,

1999:17-18). Kenophanes maddi bir Tanrı tasavvur eder ve aynı zamanda Tanrının mekânlı bir şekli de olduğunu kabul eder. Ona göre, Tanrı, küre şeklindedir. Küre şeklindeki bu Tanrı, hareketsiz ve bütün bölümlerinde kendi kendinin aynıdır(Guthrie, 1999:18).

Evrenin ana maddesi hakkında Ksenophanes'in düşüncesi şunlardır: Dünya düzdür; üst tarafından hava küresi, daha doğrusu yarım hava küresi, alt tarafından ise toprakla çevrelenmiştir(Arslan,2011a:174). Ksenophanes, evrende dört öge olduğunu söyler; ona göre sayısız dünya vardır, ama bunlar değişmezler. Bulutların oluşması, güneşten çıkan buharın yükselip onları dıştan saran hava katmanına kaldırmasıyla olur (Laertios, 2013: 424).

Hegesistratos'un oğlu, kimilerine göre Athenokritos'un, kimilerine göre de Damasippos'un oğlu olan Demokritos Abderalı ya da Miletoslu olduğu bilinmektedir (Laertios, 2013: 431).

Demokritos'a göre "Varolan" meydana gelmemiştir, yok olmayacaktır, değişmezdir, hep kendi kendisiyle aynı kalır. Ama "varolanın" dışında bir de "varolmayan", yani "boşluk" da, uzay da vardır. Uzay yüzünden "varolan", kendileri artık bölünemeyen, görülemeyen kılıklara (ideai) ayrılır. Bunlara da Demokritos atom (bölünemeyen) adını verir (Gökberk, 1993: 39). Evrenin ana ilkesi atomlarla boşluktur, bunun dışındaki her şey, var sanılan [tahmin edilen] şey olmakla birlikte; dünyalar sonsuz aynı zamanda doğar ve yok olular. Evrendeki hiçbir şey yoktan var olamaz ve yoklukta yok olamaz ve yoklukta yok olamaz. Demokritos'a göre atomlar büyüklük ve sayıca sonsuz olarak evrende burgaç içinde dönerek devinirler. Böylece ateş, su, hava ve toprak gibi bütün oluşumlar ortaya çıkar; çünkü bunlar da birtakım atomların kümelenmesinden meydana gelecektir ve bu atomlar sert oldukları için etkilenme değişme olmayacaktır. Güneşle ay böyle düz ve küresel (atom) kitlelerden oluşmuştur, ruh da aynı şekilde oluşmuştur ayrıca ruhla ve akıl aynı şeydir. Görme, imgelerin göze çarpmasıyla gerçekleşir (Laertios, 2013: 436).

Akragaslı (Laertios, 2013: 397) olduğu söylenenEmpedokles'in doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, M.Ö. 490 civarında doğduğu, 430 civarında ise öldüğü tahmin edilmektedir(Arslan, 2011a:261).

Empedokles'in özgünlüğünü oluşturan evrenin ana maddesi konusunda iki önemli düşüncesi, arkheyi birden fazla olarak kabul etmesi ve yine kendisinden önce gelen filozoflardan farklı olarak maddi ilkenin yanında, ondan ayrı bir hareket ettirici ilkenin veya Aristoteles'in terminolojisiyle fail nedenin varlığını kabul etmesidir(Arslan, 2011a:262).

Doğa biliminin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan öge (element) kavramını ilk olarak ortaya koyan Empedokles olmuştur. Öge ile ifade edilmek istenen şey, kendi içinde bir cinsten, niteliği bakımından değişmeyen, artık bölünemeyen,yalnız çeşitli hareket durumlarına geçebilen maddedir (Gökberk,1993:34). Ve bu dört madde ise: Toprak, su, ateş ve hava olmak üzere dört tane ana elementtir.

Denkel kitabında bahsettiği üzere; Empedokles'e göre algı ya da görünür olan yüzeydeki nesne ve nitelik çokluğu, temel düzeyin gerçekliğini yansıtmadığını ifade eder. Temel düzeyde böyle birçokluk söz konusu değildir ancak orada varlık Bir de değildir. Empedokles' e göre, temel düzeyde ele alındığında varlık ise Yunan düşüncesinin eskiden beri kabul gördüğü dört öğeden (su, hava, toprak ve ateş) oluşmaktadır. Yok, edilemeyen bu öğeler, değişik oranlarda bir araya gelmesinden de görünüş ya da yüzeydeki varlıklar ve onların çeşitli nitelikleri oluşturmaktadır(2011:56-57).

2.2. SOFİSTLERDE AİLE VE DOĞA

Sokrates'in yaşadığı Atina, ticari, askeri ve siyasi bakımdan güçlüydü ve demokrasiyle yönetiliyordu. Bu dönemde özellikle Atina'da,Doğa filozofları ve sofistlerin dikkat çekici bir biçimde gün yüzüne çıktığı görülmekteydi (Demirci, 2007: 107).

Anaksimondros'tan Demokritos'a kadar tüm doğa filozoflarının temel uğraşı, doğayı anlamaya çalışmak ve doğanın tümüne entelektüel bir temel kazandırmaktı. Bu çerçevede doğa filozofları, bütün bir maddi çokluğu ya da çeşitliliği ve zamansal değişmeyi, her şeyin temelinde bulunan ve değişmez bir yasaya göre değişmelere uğrayan ortak bir töz nosyonunu getirerek açıklamaya çalıştılar. Fakat bu bakış açısı, yalnızca fizikî doğaya yönelik olduğu için, doğayı incelemek için rasyonel açıdan doyurucu olsa da, insanın içinde bulunduğu durumu ve ahlak alanını ihmal ediyordu.

Böyle bir doğa anlayışının doyurucu olmayan karakteri, ilk önce Sofistliğin doğuşuna yol açtı. Sofistler, insanın, fizikî doğayla ilgili her türlü spekülasyonu bir kenara bırakmasını ve dikkatini kendi izafî, insanî deneyimdünyasına yönelterek burada ve şimdi karşımıza çıkan sorunları çözmeye çalışmasını savundular. Yani, sofistler, insan sorununu insanî düşüncenin merkezine oturtular ve bu sorgulama, daha sonra Sokratik insancılık (hümanizmin) için zeminin hazırlanması işlevi gördü (Versenyi, 2007: 11-12).

Sofistler, bir yandan, özellikle Atina'nın diğer Yunan kentlerine nazaran içinde bulunduğu özgürlük ortamının da etkisiyle, pratik yaşam sorunlarıyla ilgilenip geleneksel aristokratik değer yargılarını belli ölçüde eleştirirken, diğer yandan da toplumsal-siyasal alanda başarılı olmak için zorunlu bir araç olarak gördükleri bilgiye pratik bir anlam yüklüyor, teorik yaklaşımlardan uzak durulmasını salık veriyorlardı. Onlara göre, felsefenin amacı, insanı anlamak, ona günlük davranışlarını yönlendirecek, şöhret ve onur kazandıracak, yüksek görevler almasına yardım edecek bir imkân sağlamaktır (Ağaoğulları, 1994: 72). Kısacası, sofistler için bilginin ahlaki değil, pratik bir değeri vardı. Nitekim, bunu kendi hayatlarına da uygulayan sofistlerin ortak özelliği, tüm Yunanistan'ı dolaşarak belirli bir ücret karşılığında retorik, politik yetkinlik dersleri veren birer hatip olmalarıydı ve sofistlerden bazıları bu yolla büyük miktarda servet sahibi de olmuşlardı (Versenyi, 2007: 12).

İnsana güvenmek, Sofistlerin temel özelliklerinden biriydi ve hatta sofistler homo mensura (insan-ölçü) yani “insan her şeyin ölçüsüdür.” kuralını geliştirmişlerdi. Sofist Protagoras'ın, “şeyler bana nasıl görünüyorsa öyle, sana nasıl görünüyorsa öyledir.” şeklindeki bu ilkesi, katı bir bireyciliği ifade etmekteydi (Ağaoğulları, 1994: 81).

Sofistler'in öncelikli amacı, yönetim sanatı alanında ‘erdem öğreticisi olmak’ ve ‘başarılı yurttaş nasıl yetişir?’ sorusuna yanıt aramaktır. Çünkü tekrar ifade edecek olursak; 5.yy. ortalarında Yunanistan'da yaşanan ekonomik ve politik gelişmelerin ve Atina demokrasisinin ortaya çıkışının, çözüm bekleyen yeni toplumsal sorunların doğmasına yol açtığı iddia edilmektedir. Bu yeni toplumsal sorunlar belli bir yetişme biçimini de gerektirmiştir. Bundan dolayı, bilgi de

toplumsal bir değer, bir güç kazanmaya başlamıştır. Demokrasi düzenine geçen Atina'ya eski eğitim sistemi yetmemeye başlamıştır(Erdem, 1998: 119).

Bu sisteme ayak uydurmak için daha çok bilmek gerekmektedir bu da 'başarılı yurttaş nasıl yetişir?' sorusunu ortaya koymuştur. Akarsu'ya göre, Başarılı yurttaşın yetişmesi ile ilgili sorun artık felsefenin konusunu insana yöneltmiştir. Sofistler için insan; bir yandan pratik bakımdan yararlı olan yetkinlikler, vücut sağlığı ile birlikte aile ve toplum yaşamı için değerli olan her şeye yani dışsal iyilere, öte yandan karakterce doğru ve erdemli olmak vasıflarına sahip olmalıdır (Akarsu, 1998: 36).

Sofistlerin, özellikle bilgi (pratik bilgi) öğretmeni olarak sayılabilecek olanların amacı insanı bu yetkinliğe ulaştırmaktır. Bundan dolayı diyalogda Protagoras, öğrencisine kendisinin yanında geçireceği her gün daha iyi olacağını söyler, öğrencisini iyi bir aile babası ve iyi bir yurttaş yapmak istediğini açıklar. Erdemi en güzel şey olarak adlandırır. İnsanın bu erdem eğitimi alıp öğrenmeye zaruri ihtiyacı söz konusudur(Yılmaz, 2012: 173).

3. PLATONİK DEVRİM

Platon'dan önceki doğa filozofları özel olarak doğa ve kozmosla ilgilenmişlerdi. Sofistlerde ise ilgiyi esas olarak insana, insani kurumlara ve kültüre yöneltmişti. Sokrates'in ilgi konusu bakımından Sofistleri devam ettirmesine karşılık Platon'da hem insan, hem de doğa birlikte ele alınır ki, Aristoteles de, bu açıdan Platon'un bir devamı olacaktır (Arslan, 2011b:197).

Platon'un 427 yılı ya da Perikles'in öldüğü yıl olan 429 yılında doğmuş olduğu varsayılmakla beraber, 427 yılında doğduğu daha kuvvetli bir ihtimaldir. Doğum yeri için de Atina ile Aigina (Pire Körfezinde bir ada) gösterilir. Platon'un ailesi, Atina'nın en eski, en soylu ailelerinden ve babası tarafından Kral Kodros, annesi tarafından ise ünlü yasa koyucu Solon ile ilintisi vardır(Gökberk, 1993:57).

Platon felsefesinin yapı taşı "idea'lar teorisi" veya "idea'lar metafiziği" ve insan ruhunun ölümsüzlüğü oluşturmaktadır (Mansel, 1999:412). Bu idea öğretisinin üzerine temelli, yine bir başka önemli teorisi de ideal devlet tasarısıdır. Bunu "*Devlet (Politeia)*" adlı eserinde (Mansel, 1999:413) sistematik olarak ortaya koymaktadır.

Daha önce söz edildiği gibi, Platon'un iki dünya görüşü bulunmaktadır. Yaşadığımız dünya hayatı onun nazarında, deyim yerindeyse, bir gölgeler dünyasıdır. Kendisinin felsefi ağırlığını oluşturan ana teması İdealar ya da Formlar alemi ise kusursuz gerçeklik dünyasıdır. Ancak ölümden sonra ulaşılabilecek bu dünya, yaşamdayken insanın aklıyla kavrayabileceği bir yerdir. O halde bu dünya hayatı Platon için ne ifade etmektedir? Aşağıda görüleceği gibi Platon için ruh ölümsüzdür ve insan bedenine reenkarnasyonla tekrar eden döngülerle geri gelip yerleşir. Bu beden maddi bedendir, ancak maddi alem Platon için hakikat alemi olmadığından, o görünüş dünyasını fazla incelemeyiz. Ona göre hakikat olan İdealar aleminin karşıtı olan doğal dünya ya da fizik alem hakikatin bir kopyasından ibarettir.

Platon, kendinden önceki filozofların evren anlayışına karşı devrimci bir tutum sergileyerek, varlığı ana bir madde olarak değil de, bir kavram ya da Form/İdea şeklinde belirlediği bir kaynak olarak sunmaktadır. Gerçekte, Anaksimandros'un "Apeiron"u ile Anaksagoras'ın "logos"u, madde olmayan ya da spritüel içerikli bir temel sunmuş olsalar da, Platon İdealar kuramıyla bu tarz bir söylemin en teşekküllü açıklamasını ilk yapan kişidir. O, "İyi" kavramı ya da daha doğru bir ifadeyle, "İyi" İdeasını evrenin temeline yerleştirmiştir. Weber'e göre ise: "Bu bütün sistemi kuşatan, içeren, özetleyen İyi'dir (1998: 55).

Platon, *Devlet* adlı kitabının yedinci bölümünde Mağara Alegorisi'nden bahseder. Öncelikle içinde insanlar olan bir mağara tasavvur etmemizi ister. Mağaranın ön tarafında ışığa açılan bir giriş vardır. Buradaki insanlar, çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincirlere vurulmuş bir şekilde bu mağara da yaşamaktadırlar. Bu zincir onların başlarını başka tarafa döndürmesini engeller ve yüzleri sadece önlerine dönüktür. Arkalarında ise, yüksek bir yerde yaktıkları ateş parıldamaktadır. Ateş ile zincire vurulmuş insanlar arasında da dimdik bir yol vardır. Bu yol boyunca da alçak bir duvar vardır. Bu duvarın arkasında ise insanlar ellerinde çeşitli maddelerden yapılmış eşyaları taşıyarak gidip gelmektedirler (Platon, 2000:183). Burada zincire vurulan insanlar, arkalarından geçen insanların ve onların ellerindeki eşyaların yansıyan gölgelerini gerçek sanacaklardır. Daha sonrasında ise aralarından biri seçilir ve zincirleri çözülerek özgür bırakılır. Bu kişi gölgelerini gördüğü şeylerin perde perde açılarak gerçeklerini

görmeye başlayacaktır. Önce gölgeyi var eden ateşi, gölgede ki kişileri, ellerindeki eşyaları fark edecektir. Daha da ileri seviyede ise güneş ışığına bakmaya yöneltilecek ve güneşi görecekler. Ve gerçek olan güneşin her şeyin asıl kaynağı olduğunu kavrayacaktır (2000:184).

Platon, *Devlet*'inde (2000: 234) görünüşler alemi ile hakikat alemini karşılaştırdığı mağara betimine şöyle bir açıklık getirir: “Görünen dünya mağara zindanı olsun. Mağarayı aydınlatan ateş de güneşin yeryüzüne vuran ışığı. Üst dünyaya çıkan yokuş ve yukarıda seyredilen güzellikler de, ruhun düşünceler dünyasına yükselişi olsun.” Bu benzetmedeki karanlık mağara insan bedenini temsil etmektedir. Mağarayı aydınlatan güneş ise düşünce ve iyi ideasıdır. Onun için Platon'un ideası hem varlık verir, hem aydınlatır ve hem de adeta bilginin kaynağıdır, Mağara duvarına yansıyan gölgeler ise geçici bir alem olan bu dünyanın sembolleridir (İşçi, 2012:99). Demek ki, Platon'un nazarında biri karanlık mağaranın içiyle imgelenen Yaşantı Dünya'sı, diğeri ise güneş tarafından aydınlatılan dışarıyla imgelenen Hakikat Dünya'sı olmak üzere iki ayrı dünya vardır (Cevizci, 2000: 88).

Platon tüm ideaların başına “iyi” ideasını yerleştirir. *Devlet* kitabında “İyi” ideası ve “Güneş”i birbiriyle eş düşünür. Platon'a göre: “Görünen dünyada, göz ve görünen nesneler için güneş neyse, kavranan dünyada iyi, düşünce ve düşünülen şeyler için odur” (2000:179).

Platon'un idea kuramı daha önceki felsefi söylemlerinin izlerini taşımaktadır. Platon'un ideayı bir, yalın, bölünmez, değişmez, ölmez, öncesiz-sonrasız, kendi kendine eşit olarak nitelendirmesinde Elea Okulu'nun (başta Parmenides'in) “Varlık” kuramının etkisi açıkça görülmektedir. Buna karşılık, duyuşal dünyada ise, Herakleitos'un her şeyin bir akış süreci içinde olduğunu gösteren açıklamasındaki gibi, sürekli bir biçimde oluşmakta, değişmekte ve yok olmaktadır (Ağaoğulları, 1997:142). Sokrates'in iyilik, doğruluk ve dürüstlük uğruna can vermesi, Platon'un düşünce sisteminde iyi ve doğru kavramlarının güneş gibi parlamasına temel atmaya sebep olmuştur. Sokrates'e göre bilim, değerlerin farkına varmak, onların özünü yakalamaktır. Platon'a göre, sadece değerlerin değil, nelerin doğru bilgisi edinilecekse onun özüne varmanın gereğine işaret ediyordu. İşte bu öz ideadır ve genel anlamı ise, duyuşlarla idrak edilen objelerin görünebilir biçimleri demektir.

Platon bu görüşleri birleştirerek sadece ahlak alanında değil, her türlü varlık alanında bilimin konusu olabilecek bu tür genel, değişmez, nesnel ve evrensel özellikte şeylerin var olması gerektiğini düşünmüş ve başlıca özelliklerinin bunlar olması gerektiğini dile getirmiş “İdea” kavramını ve “İdealar Kuramı”nı ortaya atmıştır (Arslan, 2011b: 242-243).

Platon, gökyüzünün ya da uzayın yukarısını ideaların yeri olarak gösteriyorsa da, bu yukarı gökyüzü fiziksel evrende değildir, fizik-ötesi bir anlam taşımaktadır. Alfred Weber’e göre, “ideaların yeri, ideaların doğasına uygundur, yani idealdir, akılla kavranandır, bir başka deyişle ideanın kendisidir” (Akt. Ağaoğulları, 1997: 140-141). Zira maddi olmayan ezeli-ebedi gerçeklikler olarak idealar, kendilerinde ve kendi başlarına varolurlar ve dolayısıyla onlar, ne zaman ve ne de mekanda bir yer işgal etmezler (Cevizci, 1999:97).

Gerçekte Platon’un Diyalektik Metodu, tek tek şeylerin özünü gösteren bununla her şeyde iyi ideasını seçmeyi, her şeyi yoklaya yoklaya gitmeyi, bu yoklamayı da kanılara dayanarak değil, öze dayanarak yapmayı, bütün bunları da yıkılmayacak biçimde temellendirmeyi, varsayımları aşarak esas olana varmayı, dolayısıyla bütünü görebilmeyi sağlayan bir bilme; bir yandan bir şeyin özünün ne olduğunu –tek şeyde ideayı-, diğer yandan varolanı bir bütün olarak görmeyi sağlayan şeydir (Güzel, 2014: 27).

Zira anlaşılacağı üzere gördüğümüz bütün şeylerin gerçek varlığı bir başka alem olan ve ancak kavranabilecek olan idealar dünyasında barınmaktadır. İdealar ilk örnekler olup, görünür varlıklar bunlardan pay aldıkları ölçüde vardır. İdealar, görünmeyen alanda olan hakiki varlıklar olarak “tanrısal,” “ölümsüz,” “düşünür,” “tekbiçimli,” “çözülmez,” “hep kendisiyle ve aynı kalır” olanlardır ve bunlar ‘bileşik’ değildir; görünenler ise “insani,” “ölümlü,” düşünülür olmayan,” “çokbiçimli,” “çözülebilir,” “bileşik” olanlar ve “kendisiyle asla aynı kalmayan”lardır. Görünmeyenler, görünenlerin “ortak özü” şeklinde tanımlanabilir (Özkan, 2016:59).

Aristoteles’in bilgi felsefesi ve ontolojisi esasında Platon’un idea görüşünün yarattığını düşündüğü kimi problemleri tespit etmek ve bunlara çözüm getirmek amacındadır. Aristoteles’e göre Platon, biçimi hem tamamen duyulur alanın dışına

çıkarmakla kavranamaz kılmış hem de maddenin dışına koymakla oluşu açıklanamaz kılmıştır. Antik Yunan filozoflarınca “madde-biçim”, “görünüş-gerçeklik” tartışması hem epistemolojik hem de ontolojik açıdan devam etmiş ve bu tartışmalar doğrudan insandan ne anlaşılacağını belirlemiştir. Bu tartışmalara ilişkin “Aristoteles, Platon’un görüşlerinin ortaya çıkardığı bu sorunları giderebilmek için, eidoları, tek tek şeylerde yer alan, onların devinim ve gelişme ilkesini oluşturan öz olarak düşünmemiz gerektiğini söyler”(Bravo, 2005: 73).

3.1. PLATON’UN DOĞA VE RUH ANLAYIŞI

Platon’a göre, mağara zindanı görünen dünya ve mağarayı aydınlatan ateş de güneşin yeryüzüne vuran ışığıdır. Üst dünyaya çıkan yokuş ve yukarıda seyredilen güzelliklerde, ruhun düşünce dünyasına yükselişidir (*Devlet*, 2000:185). Burada mağara dışındaki güneşi, yani İyi ideasını güneşe benzeten Platon’a göre, bahsedildiği gibi, görünebilen dünyada da, göz ve nesneler için güneş ne ise; düşünülebilen dünyada da, düşünce için İyi odur (Kanat,2013:59).

Nitekim Platon, İyi İdeası için “insan onu tanıyıp öğrenince, bütün haklı, adil, güzel ve doğru olanın nedeni olduğu da ortaya çıkacaktır; görünebilir dünyadaki ışığı ve efendisini yaratan odur; düşünülebilir olanın dünyasında ise o bizzat hâkimdir ve bizim hakikati kavramamıza yardımcı olur”(Devlet, 2000:54). Aynı şekilde, gözlerimiz görünür dünyadaki bütün ışıkların kaynağı olan güneşe doğrudan bakamaz, eğer ruhun gözleri bu amaca dikkatli bir biçimde hazırlanmazsa “İyi” görülemez (Görkaş, 2012:300).

“İyi” ideası zirve bir form olsa bile netice de bir idea ve bir formdur ve başka bir deyişle eşitler arasında birincidir. Dolayısıyla Platon’un tanrısının “iyi” formu olması mümkün görünmüyor. Bu sebeple Armstrong’a göre Platon için Tanrı bir form değil bir ruhtur. Buna rağmen Tanrı’nın üstün bir ruh olduğu anlayışını doğrudan Platon’un eserlerinden çıkarmak zordur. Çünkü Platon bazen ‘İyi’yi ve diğer ideaları tanrısız özelliklerle de özdeşleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla, Platon’da ne ruhun ne de İyi ideasının diğer alternatifini dışlayarak tek başına Tanrının tüm vasıflarını kendinde barındıran bir kavram değildir. Her ikisi de kendilerinde tanrısallığın en üst düzeyde seyrettiği iki varlık alanıdır (Görkaş, 2012:71).

Ancak ne olursa olsun veya en büyük varsayım, en yüksek nihai ilke olsun, o “kayıtsız şartsız alandır, mutlak alandır, açıklanmaya ihtiyaç göstermeyendir.” Tek kelime ile o, bütün tektanrıci dinlerin her şeyin, yani “varlığın, hayatın, hakikatin, gerçeğin kendisinden kaynaklandığını” veya ta “kendisi” olduğunu söyledikleri Tanrı’dır (Arslan, 2011b:235-236).

Açıktır ki, Platon’un evreni kusursuz bir modele bakarak yaratan Tanrısı, bir “baba” gibidir. O şöyle der (*Timaos*, 2001:40): “Bu evreni yaratan baba, öncesiz tanrıların örneğine göre kurduğu evrenin devindiğini, yaşadığını görünce çok sevindi ve sevincinden, onu örneğe daha çok benzetmeyi düşündü.” Platonun “ilksiz tanrılar dediği şey İdealar. İdealar, Platon’a göre canlı, yani ruh sahibi şeylerdir ve ruh ölümsüzdür.

Platon Empedokles gibi evrenin fizik yapısının temel unsurlarını dört ana madde olarak kabul eder. Ancak bu yine de onun bir doğa felsefesi olduğunu göstermeye yetmez, zira bunu geliştirmeye degecek bir yönelimle ele almaz. Platon, *Timaos*’ta (2001: 34) şöyle der: “Tanrı ateşle toprağın arasına suyla havayı koymuş, onları birbirlerine olabildiğince aynı orantıyla birleştirmiştir; bu birleşmeyle, gözle görülür, elle duyumsanır bir gök oluşmuştur. Böylelikle evrenin gövdesi bu dört öğeden yaratılmıştır. Uyumunu orantıdan alan evren, dostluğu da, yaradılışındaki bu koşullardan almıştır; öyle ki, tam bir bütünlüğe kavuştuktan sonra artık kendisini birleştiren güçten başka hiçbir güçle bölünmez olmuştur.”

Platon, evreni kurarken bu dört öğenin dördünü de tümüyle içine almıştır ve bunların hiçbirini açıkta kalmamıştır. Bu, *Timaos*’ta (2001: 34-35) “[H]er şeyden önce olabildiğince tam, kusursuz öğelerden kurulmuş bir canlı varlık oluşturmak, aynı türden başka bir varlığın doğabilmesi için geriye bir şey kalmadığından, bu canlı varlığı biricik kılmak” ifadeleriyle ima edilmektedir.

Platon, nesneler evreninde bulunan insan ile idealar evrenindeki insanın gerçekliklere nasıl ulaşabilir? sorusunun cevabını aramıştır. Platon bu sorunu, “ruh” kavramından yararlanarak ve ‘ruhun ölmezliği’ ilkesi ile çözer. Platon *Phaidon* diyalogunda (1963: 28): “Hayat ile ölüm, birbirinin karşıtı iseler; o halde birbirinden doğuyorlar; iki oldukları içinde, aralarında çifte doğuş vardır” der ve akabinde, Platon şu ilkeye varır: “ruhlarımız ölümden sonra Hades’te yaşıyorlar” (*Phaidon*,

1963:29). Platon’a göre, idea kendini ruha, yani insanın tanrısal yanına gösterir. Platon’un İdealar öğretisi, her özcede, insan ile kavranılır olan arasında bağlantı kurulmasını sağlayan bir ilkenin bulunduğu varsayımı üzerine kuruludur; bu ilke ise ruhtur, zira ruh “kendiliğinden” değil, “bizim için” ideaların ilkesidir; çünkü ideaları, kendi varlığının koşulu olarak bulur (Ağaoğluları, 1997:145).

Platon *Devlet*’te (2000: 179) ruh hakkında şu ifadeleri dile getirir: “Ruh, bakışlarını gerçeğin ve varlığın aydınlatığı bir nesneye çevirdiği zaman onu kavrar, bilir ve tam bir anlayışa varır. Ama karanlıkla karışık doğan ve ölen geçici şeylere çevrildi mi, yarım yamalak, bulanık görür onları. Bir görünüşten ötekine, bir uçtan öbür uca atlar; aklını işletemez olur.” Platon, bahsettiği bu öğrenmeyi, bir anımsama süreciyle açıklamaktadır. Çevremizde algıladığımız şeyler, ilk başta bize sahip olduğumuza inandığımız yetkin ve tümel fikirlerin bilgisini aktaramaz. Ancak bu asıl gerçeklikleri daha önceden dolaysız bir biçimde görebildiğimiz için onların yeryüzündeki soluk ve zayıf yansımalarının bize, bir zamanlar bildiğimiz, ancak ruhun, bedenin özdeksel posasının pisliğinden dolayı unutmuş olduğu, bu gerçeklikleri anımsatmaları olanaklıdır (Guthrie,1993:199).

Platon ruh ile idealar arasındaki ilişkiyi *Phaidros* diyalogunda yer alan bir mitos ile kısaca şöyle açıklar (Akt. Ağaoğluları, 1997:146-145): “Ruhun gıdaları olan idealar gökyüzünün üstünde bulunurlar. Gökyüzünde yukarıya doğru bir açıklık vardır ve bu açıklıktan geçen ruhlar ideaları görürler. Tanrıların ve insanların ruhları, iki at tarafından çekilen ve bir arabacısı bulunan kanatlı arabalara benzerler. Tanrıların her iki atı da iyi olmasına karşılık, insan ruhlarının atlarından beyaz olanı iyi, yağız olanı kötüdür. Bu yüzden, tanrısal ruhlar ideaları sürekli olarak seyrederken, insansal ruhlar onları belli aralıklarla ve yarım yamalak görebilirler. Üstelik arabayı hep aşağılara sürüklemeye çalışan ve aracının ideaları kaybetmesine neden olur. Kanatlarını yitiren ruh, yeryüzüne düşer ve bir bedenin içine girer. Bu doğuştan, ya da ruh ile bedenden kurulu ve “ölümlü” denen insanın oluşudur

Doğuş, unutkanlığı da birlikte getirir. Fakat kesin bir unutma söz konusu olmadığından, ruh dünyada ideaların bozuk kopyalarını görünce anımsamaya başlar. Anımsama bilme sürecinin başlangıcıdır. Demek ki, birbirlerine karşıt iki evrende bulunan insan ile idealar arasındaki bağlantı, bedenden ayrı olarak ideaları gören ve

yeryüzünde bunları anımsayan ölümsüz ruh tarafından kurulmaktadır. İnsanın duyusal bilgiyi, terk edip, kavranan gerçeklere yönelmesinin nedeni ruhun bunları dünya dışı yaşamında görmüş olmasıdır. Gerçekte Platon, anımsama öğretisinin değerini kanıtlamak için, *Menon* adlı diyalogunda bir köleye – Sokrates’in sorularının yönlendirmesiyle - güç bir geometri problemini çözdürür (Ağaoğulları, 2007:146).

Platon, devinmeden devindirme özelliğine sahip olan ruhun katışıksız, bileşimsiz olduğunu söylemesine karşın, onun üç bölümden ya da parçadan oluştuğunu da belirtir. Parçalı doğası nedeniyle ruh, iki evrenle birden, hem kavranılan dünya, hem görülen dünya ile bağlantı içindedir. Bir başka deyişle, ruh, bir yanda yeryüzüne ilişkin tutkuları içerir, öte yanda bu tutkuları denetleyerek insanın idealar evrenine yönelmesini sağlar (Ağaoğulları, 1997:148).

Platon, evrenin kendisinin bütünü itibariyle canlı olduğuna, hem de en mükemmel bir canlı olduğuna, böylece bir akıl ve ruha sahip olduğuna inanmaktadır, nitekim o bu ruha “alem ruhu” adını vermekte ve yine ruha mümkün olan en mükemmel hareketi, “kendi eksenini etrafında dönme hareketi”ni atfetmektedir (Arslan, 2011b:363).

Platon'a (*Yasalar*,1988:895) göre özü itibariyle değişim ve dönüşümün kendiliğinden hareketin (*Yasalar*,1988: 896), kendi kendine hareket eden varlığın bu hareketinin ilkesidir (*Phaidros*, 1963:245). Ruhun özü ve kavramı harekettir: Ruh demek zaten hareketi kendiliğinden olan şey demektir (*Phaidros*, 1963: 245). O, bütün varlıklar içinde akla sahip olabilecek biricik varlıktır (*Timaios*, 2001:46).

Platon'un ahlak öğretisinde öne çıkan idealar kavramı, görünür dünyayı anlatmakla birlikte, insanın ahlaki eylemlerini de yöneten ereklere, İdealar sayesinde, eylemlerimizi yargılayabiliriz. Bu bakımdan idealar, evrensel ölçütlere hâizdir. En yüksek iyi, dolayısıyla mutluluğun gerçekleşimi, insanın ruh ve bedeni arasında tam bir sağlık, uyum ve denge olması şartlarını ileri sürmüştür (Karaköse, 2012: 153).

3.2. PLATON'DA TOPLUM VE AİLE

3.2.1. Platon'a Göre İnsan Doğası

Platon'da “doğa” terimi, “öz” ile anlamda hemen hemen özdeştir, dolayısıyla bu söz neredeyse “Form” ya da “İdea”yla aynı şey anlamına da gelmektedir, çünkü bir şeyin Form ya da İdeası, onun aynı zamanda özüdür de (Popper, 1989: 81).

Popper (1989: 82), buna uygun olarak Platon'a göre “doğal” olanın, bir şeyde doğuştan yahut özgün ya da kutsal olan, “yapma” olanın ise, insan tarafından sonradan değiştirilmiş ya da dıştan zorlamayla eklenmiş veya konulmuş olan olduğunu belirtir. Zira Platon'un sık sık, insan “yapma”sının bütün ürünlerinin olsa olsa ancak duyumlanabilir “doğal” şeylerin kopyaları olduklarını söylediğini belirtir.

Popper'a (1989: 83) göre Platon, insanın toplumsal doğasını, insan bireyinin yetkinsizliğinden kaynaklandığına inanır. Platon, insan doğasında gizli sınırlılıklardan ötürü, insanın kendi kendine yetemeyeceğini keşfetmiştir. İnsan yetkinliğinin çok farklı dereceleri olduğundan söz eden Platon, sayıları pek az olan görece yetkin insanlar bile, önünde sonunda “başkalarına dayanmak” zorunda kalmaktadırlar; başka bir şey için değilse bile, hiç olmazsa kirli işlerin, beden işlerinin onlar tarafından görülmesi için. Böylelikle yetkinliğe yaklaşan “ender ve seçkin doğalar” bile, topluma ve devlete dayanırlar. Bu gibi kimseler, yetkinliğe ancak devletin aracılığıyla ve devletin içinde ulaşabilirler. Devlet, onlara gerekli “toplumsal ortam”ı hazırlar, bu olmazsa bozulup soysuzlaşmak zorundadırlar. Zira devleti bireyden üstün tutmak gerekir, çünkü ancak devlet kendi kendine yeterli, yetkin ve bireyin zorunlu yetkinsizliğini düzeltmeye yetenekli olabilir. Gerçekten de Platon'un *Devlet*'i, adeta bir zanaatkârın elinden çıkan bir ürün gibidir. O bunu işleye işleye ortaya çıkarmıştır ve bu ürün onun programıdır.

Platon'a göre insan şehir hayatından “polis”ten soyutlanamaz. Birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından “kent devleti” olarak adlandırılan polis, Yunan dünyasının en parlak dönemin toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimi olmuştur (Ağaoğulları, 1997:11). Platon'un devletle ilgili açıklamaların özü olan Polis kavramı, politika sözcüğünün kökenidir (İşçi, 2012:104). Polisler kuruluş biçimlerine, yüzölçümlerine ve nüfuslarına ilişkin farklılıklar göstermekle birlikte, özde aynı niteliklere sahiptirler. “Kalıcı olma” amacını içinde taşıyan polis, devletten daha

kapsamlı bir kuruluştur; daha açıkçası polis, aynı zamanda dinsel, askeri ve ekonomik bir bütündür (Ağaoğulları, 1997:16).

Filozof, bireyin ruhsal yapısından ve eylemlerinden doğan sorunlar ile toplumsal-siyasal düzenin (ya da düzensizliğin) sorunlarını ayrı bir biçimde düşünmeyi yanlış bulur. Nitekim bireyin ruhu toplumsal doğa ile bağlıdır (Ağaoğulları, 1997: 156). Devlet ise, Platon’a göre insanın doğasındaki bu eksikliğe binaen, yaratılmış bireylerin kendi kendilerine yeterli olmadıkları gerçeğinden ortaya çıkar. Daha doğrusu, bireyler, belirli temel ihtiyaçların birleştirdiği sosyal (Yani siyasal) hayvanlardır. Platon, insanlara dürüstçe davranılması için, herkesin diğerlerini ilk başta yurttaş olarak görmesi ve doğru devletin bu temele dayanarak örgütlenmesi gerektiğini söyler (Donalt, Schultz, 2006:72).

Ona göre toplum ve birey arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır. Toplum varlığını insan doğasına ve özellikle onun kendi kendine yeterli olmadığı için varlığını topluma borçludur. Fakat bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde, devletin bireye üstünlüğü çeşitli yollardan kendisini ortaya koyar (Popper, 1988:97).

Platon *Devlet*’te (2000: 96-97) şunları ifade etmektedir: “Bu toplumun birer parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan Tanrı, aranızda önder olarak yarattıklarının mayasını altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aranızda bir hamur birliği olduğuna göre sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir. Ama arada bir, altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bunun için Tanrı, her şeyden önce önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla, ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi, ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kimini bekçiliğe yükseltecek; çünkü mayasında demir, ya da tunç katışık olanların önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur.”

Açıkça görülüyor ki, *Devlet*’te Platon bir “şehir ortaya çıkar” demektedir. Popper (1988: 84), Platon’un bir Devlet ile neyi kastettiğini net bir şekilde şöyle dile

getirmektedir: “İnsanlar kendi kendilerine yetmezler, şehirlerde yerleşmenin en önemli nedeni de budur. Çünkü insanlar birçok şeye ihtiyaç duyarlar ve birbirleriyle mallarını paylaşırlarken, “pay alıp pay verirken”, her biri bu yoldan kendi çıkarı için bir araya toplanır ki, bu “anlaşma teorisinin” bir unsurudur. Fakat bunun gerisinde insanların kendi kendilerine yeterli olmadıkları gerçeği, insan doğasının bir gerçeğidir.” Platon’a göre doğada, birbirine tıpatıp benzeyen iki kişi yoktur. Herkesin özel bir doğası vardır, kimi bir çeşit işe uygundur kimi bir başkasına. Bu da göstermektedir ki, teker teker herkes doğal yetilerine uygun olarak belli bir işte çalışırsa, daha çok şey hem daha iyi hem de daha kolay üretilcektir (Akt. Popper, 1988:87).

Platon, toplumun yararını gözeten yöneticilerin, consensus’ü sağlayabilmek için, “meşruluğun”, “doğruluğun” dışına çıkabileceklerini, hatta çıkmaları gerektiğini savunur. Devletin, yurttaşların iyiliği söz konusu olduğunda, yalanlara başvurulmaktan kaçınılmamalıdır. Bunlar yararlı yalanlardır. Bu nedenle bu yalanın, gayri-meşru, ahlak dışı, kötü vb. olarak değerlendirilmemeleri gerekir; tersine bunlar, iyiliği, doğruluğu amaçlamaktadırlar. Böylece Platon, yurttaşlara sınıflı toplum yapısını benimsetme amacını güden “üç cevher yalanı”nı ya da “metaller mitosu”nu ortaya atar. Form’un (idea) veya ruhun üç varoluş tarzı, üç cevher/metal’dir. Bu mitosu şöyle özetleyebiliriz: Bütün yurttaşlar aynı topraktan doğdukları için kardeşlerdir. Fakat onları yaratan Tanrı, hepsini bir tutmamış, her birinin mayasına üç ayrı cevherden birini katmıştır. Bunun sonucunda, doğalarındaki cevherin belirlediği, ayrı işleri yapan üç farklı sınıf belirmiştir (Ağaoğulları, 1997:173).

3.2.2.Devlet: Araçları ve İşleyişi

Devlet, “[g]eniş anlamda devlet belirli bir nüfus, ülke ve siyasal aygıtın tümünü içermektedir. Dar anlamda devlet ise egemen siyasal aygıtı ifade eder” (Ed. Halis Çetin, 2014:121). Platon, *Devlet*’ini sınıflara ayırır. *Devlet*’te (2000: 98) “Tanrı yönetme yeteneği olanların hamuruna altın koymuştur, yardımcılara gümüş, köylülere ve öteki üretici sınıflara da demir ve bakır”. Bu madenler kuşaktan kuşağa geçerler, bunlar ırksal niteliklerdir. Platon’un çekine çekine ırkçılığını ilkin ortaya koyduğu bu parçada, ana-babalarınkinden başka bir madenin karışımıyla doğabilecek çocuklar olanağı kabul edilir. Platon’un burada şu kuralı açıkladığını da teslim

etmelidir: Aşağı sınıfların birinde, “altın ve gümüş karışımıyla doğan çocuklar olursa, bunlar... bekçi ve... yardımcı atanacaktır” Fakat, *Devlet*’in sonraki bölümlerinde, özellikle Bölüm 5’te birazını aktardığımız İnsanın Düşüşü ve Sayı hikayelerinde bu ödün geri alınır. Bu parçadan öğreniyoruz ki, aşağı madenlerden birinin herhangi bir karışımı yukarı sınıfların dışında tutulması gerekir. Onun için, karışımlar ve dolayısıyla aşağı itebileceği anlamına değil. Madenlerin karışmasının yıkıntıya nasıl yol açacağı, ,insanın Düşüşü hikayesinin son bölümünde anlatılmaktadır: “Demir gümüşle, tunç bakırla karışacak, bu karışımdan çeşitlilik ve saçma sapan düzensizlik doğacak; bunlar doğunca da, kendileriyle birlikte çatışma ve karşıtlık getirecekler. Anlaşmazlığın çıktığı her yerde, türeyiş ve doğuşunu işte böyle anlatmalıyız”. Topraktan-doğmuşluk efsanesinin “demirle bakır bekçilik edince şehir batar” diye kinikçe uydurulmuş düşsel bir kehanetle sona erdirilmesine bu ışık altında bakmamız gerekir. Platon’un ırkçılığını köktenci biçimiyle birden önermeye çekinişi, bence, bunun zamanının demokrat ve insansever yönelimleriyle karşıtlığını bilmesindendir (Popper, 1988:140-141).

Platon, üç sınıfın varlığına ilişkin bu mitolojik açıklaması ile, sınıf farklılıklarına katılımsal bir temel kazandırır. Fakat katılım, soyaçekim, mutlak değildir. Genel olarak altından altın, demirden demir cevherli çocuklar doğarsa da, ara sıra karışmalar olup altından tunç, demirden gümüş vb. cevherli çocuklar dünyaya gelebilir. Bu durumda, sınıflar arasında bir geçişkenliğe izin verilir, daha doğrusu bu çocuklar cevherlerine uygun sınıfa yerleştirirler: “(Yönetici) kendi çocukları tunçla ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlerde koyacak onları; çiftçi ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kiminin önderliğe, kimini koruyuculuğa yükseltecek”(Ağaoğulları, 1997:174).

[Yukarda devlet’ten vermiş olduğumuz] Bu üç sınıflı sistem, sürekli olarak kendini yeniden üretir. Çünkü aynı cevhere sahip olan insanlardan doğan çocuklarda, genellikle bu cevher bulunur. Çok ender olarak bir uyumsuzluk ortaya çıktığında, yöneticiler gereken düzenlemeyi yapıp sistemin bundan etkilenmemesini sağlarlar (Ağaoğulları, 1997:173).

Platon’a göre, yönetilenler bu mitosa, bu “yararlı yalana” inandırılarak düzen daha kolaylıkla sürdürülür, süreklilik güvence altına alınır. Ancak bu yalana, özellikle de mitosun içerdiği farklı metallere oluşan insanların birbirleriyle karışmaması ilkesine, ilk önce yönetenlerin inanması gerekir.” Çünkü devletin bozulmasını belirleyen temel etken yönetenlerin iç birliğinin yıkılması olduğundan, önemle üzerinde durulması gereken şey, bu birliği sağlam tutmaktır. Yönetici-filozoflar, bu yalana, “mayasında demir ya da tunç katışık olanların önderlik edeceği gün polisin yok olacağına” inandıkları zaman, devlete daha çok bağlanırlar ve kendi aralarında sağlam bir birlik oluştururlar (Ağaoğulları, 1997:173-174).

Platon’un *Devlet* adlı kitabı iki olgu üzerinedir: İlkine göre insanlar doğuştan iyi ve eşittirler; toplumun kötü düzeni onları bozmakta; güçlüler güçsüzleri ezip, kanunlar güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah olmaktadır. Öteki düşünceye göre ise, insanlar doğuştan ne iyi, ne de eşittirler. Yalnız, güçlü ve güçsüzler vardır; güçlünün güçsüzü yönetmesi, ezmesi tabiat gereğidir ve doğrudur; insan haklı olmaya değil kuvvetli olmaya bakmalıdır. Bu iki düşünceden biri daha çok Atina, öteki de daha çok Sparta devletinden örnek alınıyordu. Biri daha çok halkçıların, öteki daha çok aristokratların ya da zenginlerin faydalandıkları görüşlerdir (Devlet, 2000:Önsöz).

Zira Platon’un “*Devlet*” diyalogunun kaynağı bu iki düşüncenin çatışmasıdır. Sokrates açıkça hiçbirini desteklemiş değildi. O, devletin basına en akıllıların gelmesini istiyor, nerede olursa olsun, yalnız akla uygun olanı arıyordu. Ne var ki, içinde yaşadığı Atina demokrasisinin akla uymayan tarafları çoktu ”(Devlet, 2000: Giriş). Sokrates’in savunduğu ilkelerden vazgeçmemesi devamlı düşman kazanmasına sebep oluyordu. 400.000 Atinalının 250.000’i hiçbir siyasal hakkı olmayan kölelerdi. Geri kalan 150.000 yurttaştan da küçük bir azınlık meclise girebiliyor, devleti yönetenler yurttaşlar listesinden alfabe listesine göre seçiliyordu. Böylece her halk çocuğu her an, devleti yöneten 1.000 kişinin arasına girebiliyordu. Ama su ya da bu değeri, bilgisiyle değil, sadece halk çocuğu olduğu için. Sokrates herkesin başa geçmesini doğru bulmakla beraber basa geçen en değerli yurttaş olmasını istiyordu. Bunu istemekle devleti çoğunluğun değil seçkin bir azınlığın yönetmesini istemiş oluyordu ki, bu da bir yandan halk çocuğunun bilgisizliğini yüzüne vurmak, öte yandan kendilerini en değerli azınlık sayan aristokratların ve

zenginlerin halk düşmanlığını haklı çıkarmak demektir. Demokrat Atina'nın bütün korkusu da onların güçlenip devleti ele geçirmeleriydi. Nitekim Sparta'nın desteklediği demokrasi düşmanları Kritias'ın önderliğiyle başkaldırmaya hazırlanıyorlardı: "İşte bu Kritias, Platon'un amcalarından biriydi. Başkaldırma suya düştü. Kritias öldü. Demokratlar bu başkaldırının arkasında haklı, haksız Sokrates'in parmağı olduğunu sandılar. Hem de Sokrates de çok oluyor artık, dediler; ne Tanrılara saygısı var, ne atalara, ne devlete. Herkesi, her şeyi eleştirmeye, akla vurup çürütmeye kalkıyor; gençlerde hiçbir şeye inanç bırakmıyor"(Devlet, 2000: Giriş).

Platon *Devlet*'in altıncı kitabında içinde bulunduğu devleti şöyle betimler (2000: 198): "En akıllı insanları devletler o kadar kötü kullanıyorlar ki, böyle bir insanın ne hale düştüğünü anlatabilmem için ressamların cinsleri birbirine karıştırıp, yarı geyik, yarı teke bir takım acayip varlıklar çizmesi gibi, benim de kırk dereden su getirmem gerekiyor Bir filoda ya da bir gemide şöyle bir şey düşün: Bütün gemicilerden daha güçlü daha güçlü kuvvetli bir gemi sahibi var, ama kulağı iyi işitmiyor, gözü iyi görmüyor, denizcilikten de pek o kadar anlamıyor. Gemicilere gelince, onlarda gemiyi sen daha iyi kullanırsın, ben daha iyi kullanırım diye birbirine girmişler ama hiç biri kaptanlığın ne olduğunu bilmez" bu örneği ile açıklamaktadır."

Platon'un bu içindeki bulunduğu tarihsel durumu idi ve buna karşılık bir fikir boyutu yani ideası vardı. Platon da her şeyin ideası olduğu gibi devletin de bir ideası yani ideal "devlet düşüncesi" kuramı vardı. Gerçekte Platon'un ideal devleti var olan bütün devlet biçimlerinin karşıt modelidir. O, polisin çözülüşüne, değerlerin yıkılmasına, çeşitli yönetimlerin bütün somut yetersizliklerine karşıt önerilmiş bir devlet tasarımıdır. Kendisinden tüm bu sorunların çözmesi beklenen ideal devlet, zamanın ve mekanın dışındadır (Ağaoğulları, 1997:234).

Platon *Devlet*'te: "Siz kendiniz devletinizi kurarken herkesin kendi yaratılışına uygun bir tek işi görmesi üstünde anlaşmıştınız. Evet, anlaşmıştık, başka yolu da yoktu bu işin" (2000:128) diyerek, insanların yaratılışları itibariyle hangi işe daha yatkın oldukları sorusuna cevap arayarak başlar. İşte bu yatkınlık, kendinde derinleştğinde geliştirilebilecek olduğundan Platon, her insanın doğasına uygun olduğu işte uzmanlaşması gerektiğini söyleyecektir. İnsan, birçok işle değil yalnızca

bir işle uğraştığında işini layığıyla yerine getirebilecektir. Bu yüzden başka işle uğraşmak yerine yaradılışına en uygun işe yoğunlaşmalıdır (Kartal,2014:437). Düşün ki der Platon *Devlet*'inde, “bir insan tavla veya zar oyununu bile asıl işi saymazsa, onunla çocukluğundan beri uğraşmamışsa, iyi oyuncu olamaz” (*Devlet*, 2000, 62). Zira Platon'un İdeal Devlet'i “tabiata uygun ve hiç de olmayacak, gerçekleşmeyecek bir şey değildir. Asıl tabiata aykırı olan, bugün yürürlükte olan düzen” şeklinde temellendirir (*Devlet*, 2000:158).

Kozmos Platon'a göre, yani “düzenli bütün” siteyi ve insanı içine alıp, sitenin ve insanın nasıl olması gerektiğine dair ana planı verir. Başka bir ifade ile kozmos, düzenli bütün veya doğal evren, politik evrenle bireysel insani evrenin kendisine göre düzenlenmesi gereken şablonu verir (Arslan, 2011b:396). Devlet Platon'a göre doğaldır, çünkü toplum doğaldır. İnsanlar kendi kendilerine yetememektedir. Bu yetersizlik insanları bir arada yaşamaya yöneltmektedir. Bu durumda toplum ve bunu mümkün kılan devlet, insan gereksinimlerinin doğal bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Ed. Ağaoğulları, 2012:98).

Platon (ve daha sonra aynı geleneği takip eden Aristoteles) bireyin kaderi ile toplumun kaderi arasında sıkı bir bağ kurarlar. Buna göre bireyin bireysel kurtuluş ve mutluluğu sitenin toplumsal kaderi ve mutluluğuna ne kadar bağlıysa bireyin bozukluğu da aynı ölçüde sitenin bozukluğunun kaynağını teşkil eder (Arslan, 2011b:397). *Devlet*'de (2000: 119): “Öyleyse, devlet nasıl doğru olursa, insan da o türlü doğru olur” diyen Platon, devlet ile insan bağlantısı kurarak, bunun da “[h]er sınıfın kendi işlerini görmeleriyle” mümkün olabileceğini ifade eder.

Devlet, insanların birbirlerine gereksinim duymalarından dolayı işbölümü yapmaları sonucunda ortaya çıktığından, ideal devlet, siyasal örgütlenmeye içkin doğallığı, yani işbölümünü korumaya, bunun bozulmasını önlemeye yönelik bir biçimde düzenlenir. Platon, “koyduğumuz yasa doğaya uygun olduğuna göre aykırı olan, bugün yürürlükte olan düzendir” diyerek, ideal devletin doğaya uygun olduğunu söyler. Devlet'te herkes, doğuştan eğilimli, yetenekli olduğu tek bir işi yapmakta, kendi işlerinde uzmanlaşmaktadır. Böylece Platon, işbölümü ilkesinden harekete edip üç temel iş ya da meslek olduğunu belirterek, sınıflı toplum yapısına ulaşır (Ağaoğulları, 1997: 169-170).

Platon (*Devlet*, 2000: 316-317), devletin içinde olduğu gibi, her insanın içinde de üç bölümden söz eder: “Bu üç insanın her birine sor, hangisinin hayatı en hoştur, diye, her birinin kendi hayatını beğeneceğinden emin olabilirsiniz.” Platon, devlette üç sınıfın bulunmasını ruhun bölümlerinden hareket ederek açıklayan bu görüşünü doğrulamaya çalışır. Kişinin ruhunda hangi yan ağır basıyorsa, karakteri, doğal yapısı da ona göre oluşur. Ruhun üç ayrı bölümüne düşen üç tip karakterin, üç çeşit insanın bulunduğunu Platon ortaya koyar. Birbirlerine benzeyen, aynı ruhsal yapıya sahip olan insanlar, aynı sınıfın içindedirler. Üç çeşit insan olduğuna göre, üç ayrı sınıf vardır (Ağaoğulları, 1997:171).

Platon, devlet anlayışı gereğı, iş bölümünden hareketle ideal devleti üç temel iş-meslek grubuna bölünmüş sınıflı bir toplumsal zemine koyar. Bu üç temel iş alanı, üretim, koruma ve yönetim işleridir ve her bir iş ayrı bir sınıfa karşılık gelmektedir. Bu üç sınıf ise; üreticiler, koruyucular ve yöneticilerdir. Bu üç ayrı sınıfı oluşturan insanların ruhsal yapılanmaları, buna bağlı olarak yetenekleri, nihayet sahip oldukları erdemler de farklı farklıdır (Ed. Ağaoğulları, 2012:100).

Platon’a göre Tanrısal ve düzenli varlığın yanında yaşayan filozof, bir insanın olabileceğı kadar düzenli ve Tanrısal olur. Ama halk ona çok defa haksız davranır (*Devlet*, 2000: 213).” Filozof, devletin en iyi filozoflar tarafından yönetilebileceğini ve bununla tanrısal bir güç, bir ruh tarafından olabileceğini ifade eder. Böyle olmayan bir devletin ise hiçbir zaman mutluluğa erişemeyeceğini söylemektedir (*Devlet*, 2000: 214).

Zira Platon’a göre toplumu toplum yapan şey: “insanın tek başına, kendi kendine yetememesi, başkalarını gerekmesidir” (*Devlet*, 2000:127). Elbette Platon’da “tabiata uygun olarak kurulmuş bir devlet, akıllı olmasını kendini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur” (*Devlet*, 2000:127).

Platon, *Devlet*’in de (2000: 55) toplum düzeninin oluşmasını şu şekilde açıklar: “bir insan bir eksiğı için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiğı için de bir başkasına. Böylece birçok eksiklikler birçok insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni deriz”. Platon insanın ihtiyaçlarının ilk olarak “varlığımızın ve yaşamımızı sağlayan yiyecekler” olduğunu, ikincisinin “barınacak bir yer” üçüncüsünün de

“giyecek” olduğunu da teyit eder. O, ütöpik toplumunu daha da açımılayarak şu şekilde tasvir eder (*Devlet*, 2000: 60): “Ona yaşamak için gerekli olmayan bir sürü işler, iççiler katacağız. Şehrimiz şiştikçe şişecek. Türlü türlü avcılar, renk ve çizgilerle çalışan sürü sürü resim ustaları, çalgıcılar, şairler ve şairlerin hizmetinde okuyucular, korolar, oyuncular, oyun korucuları, çeşit çeşit eşyalar yapmak için sürüyle işçiler ve hele kadınlara süs püs yetiştirecek insanlar. Bu arada kendi işlerimizi gördürecek kimselerde arayacağım. Lalalar, dadılar, oda hizmetçileri, süt nineler, berberler, sonra aşçılar, aşçı yamaklar.” Böylelikle Platon’a göre zanaatçılar sınıfı oluşmuş olur. Daha sonra ise Platon, “Otlaklarımız, tarlalarımız bize yetmez olunca, komşularımızınkini ele geçirmek isteyeceğiz. Onlarda bizim gibi zorunlu gerekler sınırını aşıp sonsuz bir mal edinme hırsına kapılmışsalar, bizim toprağımızı almak isteyecekler” demektedir (*Devlet*, 2000:60-61) ki, böylece asker sınıfı ortaya çıkacaktır. Son olarak, bu iki sınıf dışında idare ve düzenden sorumlu yönetici sınıf kalmaktadır (*Devlet*, 2000:107).

Her bir sınıf, bu organik veya etkileşimli poliste zorunlu bir parça rolü oynar. Sınıfların hepsi, bütüne katkısı olan temel bir fonksiyonu yerine getirir ve hareketlerine öncülük eden yükümlülüklerini ve ödüllerini tanımlayan karakteristik özelliklere sahiptir. Bu özellikler, her bireyin toplum içindeki yerini belirler. Sınıf çizileri açıkça çizilmiştir ve her bir sınıf bir işlevle sınırlandırılmıştır(Tannenbaum ve Schultz, 2006:74).

Sınıflı yapıdaki üreticiler; en büyük ve siyasal olarak da en alt sınıfı oluşturlar ve özelliği ise, kaba arzuya bağımlı olmalarıdır. Üreticiler, fiziksel istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için zenginlik ve diğer maddi şeylerin arzusundadır. Diğer iki sınıftan farklı olarak üreticilerin, özel mülkiyet, evlenme ve çekirdek-aile birimlerinde yaşamalarına izin verilir. Aynı zamanda, sınırlı eğitim yoluyla bilgelerin yönetme hakkını fark edecek kadar yeterli akla da sahiptirler. Bu nedenden dolayı, üreticiler, kaba arzularını ölçülü hale getirirler ve sosyal adalet uyumu sağlamak amacıyla yöneticilerin, onların zenginliklerini sınırlandırmalarına izin verirler. Bu şu anlama gelir; üreticiler arasında aşırı zenginlik ve mülkiyetin olmadığı anlamına gelir. Üreticilerin ekonomik açıdan üreticilerin işlevi ise, Devlet’in maddi ihtiyaçlarını temin etmektir. Bu sınıfa mensup olanlar, çiftçiden kunduracıya,

marangoza kadar ekonomik refah için gerekli tüm tarım ve zanaatkârlık görevleriyle meşgul olurlar(Tannenbaum ve Schultz, 2006:74).

Daha üstteki iki sınıf ise; yöneticiler ve yardımcılar, koruyucular olarak adlandırılır. Onlar idareyi yürütenlerdir ve her ikisi de, sınıf özelliklerine dayalı olarak birbirlerine eşit olan erkek ve kadınlardan oluşur(Tannenbaum ve Schultz, 2006: 75).

Yardımcılar, heyecanlı ve cesur olmakla beraber onuru sevecek şekilde yetiştirilmişlerdir. Dostlarına karşı itaatkâr, yurttaşlarına karşı kibar, ama düşmanlarına karşı da acımasızdırlar. Ve “devletin çobanlarına itaat eden bekçi köpekleri gibi” onların işlevi de, yöneticilerin kararlarını yerine getirmektir.” Onlar, üreticiler arasındaki hırs emarelerini kontrol etmek için gerekli olan polis ve orduyu da içeren Devlet’in bürokrasisini oluştururlar(Tannenbaum ve Schultz, 2006: 75).

Az sayıda olan yöneticilerin; filozof-kral ve filozof kraliçelerin temel özelliği, akılları ve karar verme işlevleridir. Yöneticiler, eğitim süreci ve bütün bireylerin uygun sınıf ve işlevlere yerleştirilmesini de içeren, tüm Devlet’e yön veren iyi yetiştirilmiş yönetim ve siyaset sınıfıdır. Onlar, eşitlik ya da dürüstlük duygularında bulunan ve sadece onların sahip olduğu bir akla dayalı bütün yasa ve talimatların kaynağıdır(Tannenbaum ve Schultz, 2006:75).

3.2.3. Platon’da Aile

Platon, *Timaios* adlı diyalogunda da, daha önce *Devlet*’te de aynı şeyi yapmış olduğunu Sokrates’e belirterek, devleti oluşturan unsurları, yani toplumu tabakalara ayırmanın zorunluluğunu işler: “[İ]lk olarak devlette çiftçileri ve bütün öteki meslek adamlarını, devleti savunmaları gereken savaşçılardan ayırmamış mıydık?” (*Timaios*, 2001:10). Sokrates’in, *Timaios*’a yönelttiği bu soru, Platon’un toplumu sınıflara ayırma düşüncesinin defalarca pekiştirildiğine işaret etmektedir. Filozof, bunu gerekli görmektedir. Zira o, “[h]er birine de, yaratılışlarına göre, kendilerine özgü bir görev, bir tek meslek vermedik mi?” dediğinde, ideal bir toplum için toplumu oluşturan insanların yetenek ve kapasitelerinin önemine dikkat çeker. İşlerin, uygun kişilere taksim edilmesinin lüzumu, örneğin şu ifadelerinde çok açıktır: “Herkes için savaşmak zorunda olanların, yalnızca onların hem dışarıdan, hem içerden kim olursa olsun, devlete zarar vermek isteyenlere karşı, onun koruyucuları olmaları, komuta

ettikleri ve doğal dostları olan kimselere yumuşaklıkla haklarını vermeleri, ama savaşlarda da karşılaşacakları düşmanlar için amansız olmaları gerek[ir]” (*Timaios*, 2001: 10). Nihayet savaşçı sınıfın “amansız” olmaları kadar “yumuşaklık” gösterebilmeleri koşuldur ve bu koşulu doğal olarak buna meyilli olan karakter tipi yerine getirebilir. Filozofun altını çizmek istediği temel husus doğaları gereği insanların anlaşılması ve devlet içinde görevlere taksim edilmesidir. Onun devlet ve toplum felsefesinde özellikle üzerinde durduğu “koruyucular” sınıfı da böyledir. Aynı yerde şöyle der Platon: “Yanılmıyorsam bu koruyucuların, gerektiğinde dostlarına yumuşak, düşmanlarına karşı da sert olabilmeleri için, ruhlarının hem çok ateşli, hem de bilgiye çok düşkün olması gerektiğini söylemiştik.”

Platon’a göre (*Timaios*, 2001:11) “[h]erşeyde biricik kaygıları erdemi gözetmek” olan koruyucular, kadınlardan da seçilir. Koruyuculuk bir doğal eğilim gerektirdiğinden bunun ortaya çıkması eğitimle olur. Platon’a göre bu, öyleyse kadın ya da erkek ve toplumun herhangi bir sınıfından gelebilir. “Kadınları ilgilendiren sözlere gelince: Onların tabiatlarını erkeklerinkine benzer bir hale getirmek, onlarınkiyle de ahenkli kılmak için hepsine, savaş zamanında olsun, başka zamanlarda olsun, erkeklere verilen işlerden verilmesi gerektiğini hatırlatmıştık” diyen Platon için gerçek koruyucuları olmayanlardan ayıracak şey içinden geçecekleri uzun eğitim sürecidir.

Platon diyalogunda “Bütün kadınların, bütün çocukların herkesin malı olmasında karar kılınmıştır. Hiç kimsenin kendisinden doğacak çocuğu kendisine ait bir çocukmuş gibi bilmemesi, herkesin yaş bakımından kendisine kardeş olabilecekleri kardeş, kendisinden önce doğanları baba, ana, kendisinden sonra dünyaya gelenleri de çocuk, torun sayarak biri birini aynı soydan görmesi için çare aramamış mı idik?” (*Timaios*, 2001:12) Ve yine Platon devletinde bu ortaklığı yineler: “Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbirisi hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını bilmeyecek”(2000:133). Ve akabinde ekler Platon: “[E]rkekleri nasıl seçtikse, kadınları da öyle seç. Birbirine en yakışanları bir araya getir. Evleri, sofraları ortak olsun. Kimsenin tek başına hiçbir şeyi olmadığı için bir arada yaşayacaklar. Jimnastiğe, bütün idmanlarla birlikte katılacaklar. Tabiatın zoruyla da ister istemez, çiftleşecekler; buna kesin bir zorunluluk diyebilir miyiz değil mi?” Ve bu

çiftleşmeler ise oluruna bırakarak yapılamayacaktır. Platon, “mümkün olduğu kadar, düğünlü dernekli evlenmeler yapacağız ve bu evlenmelerin toplum için yararlı olanlarını kutsal sayacağı” yöntemini masaya yatırır(2000:134).

Platon kadın ve erkek için “her iki cinsten de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerek[tiğini] ve “en kötülerin değil, en iyilerin çocuklarını büyüt[ülmesi]nin ve böylelikle “sürünün cinsi bozulma” durumunun olmayacağını söyler(*Devlet*, 2000:134). “Bundan başka, savaşta ve başka işlerde yararlılık gösteren gençlere nişanlar, ödüller vermeli. Bu arada kadınlarla herkesten daha çok yatma hakkı onlara tanınmalı onlara. Kendilerinden alabildiğimiz kadar çok döl almak için bundan daha iyi fırsat olmaz”(Devlet, 2000:134). “Çocukların daha doğarken mümkün olduğu kadar iyi bir mizaçla dünyaya gelmeleri için de, kadın veya erkek, amirlerin, bir takım kur’alar hazırlayarak evlenmelerin uygunluğunu gizlice sağlamaları gerektiğinde uyuştüğümüzü hatırlıyor muyuz? Öyle ki iyi, kötü herkes kendisine benzer bir kadınla birleşmiş olsun; aynı zamanda da bu birleşmeleri tesadüfe vererek hiç kimse onlara karşı kin besleyemesin (*Timaios*, 2001:12).

Platon çocuklar mevzusuna gelince ise konunun özel bir kurula bırakılması gerektiğini ve bu kurulda kadınların, erkeklerin olması gerektiğini; çünkü devlet işlerinde her iki cinsin de ortak olduğunu söyler(*Devlet*,2000:135). Daha sonrasında ise bu kurul Platon’a göre: “en seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirir, onları şehrin belli bir semtinde oturacak bakıcı kadınlara emanet eder. Seçkin olmayan yurttaşların ve daha başkalarının doğuştan bir eksikliği olan çocukları da gözden uzak uygun bir yerde bırakılır”(Devlet, 2000:135-136). Sonrasında Platon, *Timaios*’ta çocuk mevzusuna şu şekilde eklemeler yaparak devam eder: “Bundan başka yalnız iyilerin çocuklarını yetiştirmek, kötülüklerinkini de daha aşağı tabakalar arasında serpiştirmek lazım geldiğini; sonra, bu çocuklar büyüdükçe, onları her zaman gözaltında bulundurmaktan geri kalmayarak, layık olanlarını yükseltmek ve iyilerle kalmaya layık olanları da onların yerine göndermek gerektiğini söylememiş mi idik? (*Timaios*, 2001: 12-13)” Çocuk beslenme durumuna gelinecek olursa: “Memeleri süt dolu anaları yuvaya getirir ve bunların kendi çocuklarını tanımamaları için elinden geleni yapar. Çocukların kendi analarının sütü yoksa, sütü olan başka kadınlar bulunur. Süt veren analarında bu işte fazla oyalanmamaları gerekir. Çocuklara bakma işini de kadın, erkek bakıcılara bırakmalı!”(*Devlet*, 2000:136).

Platon’a göre kadın ile erkek arasındaki etkileşimle ilgili yaş konusuna vurgu yapar:*Phaidros*’ta “yaş denk olunca insan aynı şeylerden hoşlanır ve bu uygunluk dostluğu yaratır” (*Phaidros*: 32). Platon çocuk üretme konusunda ideal olanın gürbüz çağdaki insanlardan üretilebileceğini *Devlette* belirtir: “Kadın, yirmisinden kırkına kadar çocuk verecek devlete; erkekse, yarıştan en azgın olduğu çağı geçtikten sonra, elli beşine kadar yapacak bu işi”(2000:136).

Ve bu yaş aralığında çocuk yapmayan ise dine ve devlete karşı suç işlemiş sayan Platon: “Devlet iki insanı birleştirmedikçe, bunlar üretme çağında da olsalar, birleşirlerse, kanuna karşı gelmiş olacaklar. Nişansız, dini törensiz doğan çocuk, piç sayılaca[ğını] söyler(*Devlet*,2000: 136).

Platon kadınlarda, erkeklerde, devlete çocuk verme çağını geçirdikten sonra istedikleriyle birleştirmekte serbest bırakılması gerektiğini düşünür. Burada “erkekler için kendi kızları, anaları, kızlarının kızları, analarının anaları; kadınlar için de oğulları, babaları, torunları ve büyükbabaları hariç” tutulur. Platon doğsun doğmasın, çocuk yapmamak için bütün tedbirleri alınması gerektiğini savunur. Tedbirlerin boşa çıkması durumunda ise devletin doğan çocuğu beslemeyeceğini savunur (*Devlet*: 136). Platon babaların, kızlarını, dediğin öteki yakınlarını ayırt etme mevzusunda ise şunları Devlet’te ifade etmektedir: “Yalnız bir erkek bir kadınla birleşti mi, yedinci, ya da onuncu aydan sonra doğan çocuğa erkekse “oğlum” , kızsaa “kızım” diyecek. Çocuk da ona “baba” diyecek. Bu çocuktan doğacak çocuk “torun” olacak. Kendisine “büyükbaba” karısına da “büyükana” diyecek. Anasının, babasının üretme çağında doğmuş diğer çocuklara da “kardeş” diyecek. Bunlarla her türlü cinsel birleşmelerden kaçınacak. Bununla birlikte, kura öyle çıkmışsa, Pythia da hoşgörürse, kanun, kız kardeşlerle erkek kardeşlerin birleşmesine izin verecek” (2000:137).

Platon’a göre, devlet için en büyük kötülük bölünme, birken birçok olma; en büyük iyilik de bütün kalma, tek olmadır. Ve bunu da elde etmenin yolu: “Bütün kanunlarımızla, hele korucularımız arasındaki kadın ve çocuk ortaklığıyla” olacaktır(*Devlet*, 2000:139). Devleti sağlam bir bedene benzeten Platon, “beden de en küçük parçanın rahatını, rahatsızlığını duy[acağını] söyler(*Devlet*, 2000:139).

Sparta krallığında egemenliğin soylu erkeklerin kontrolü altında olup kadın, devleti yararına hizmet etmeyen duygularını bile dışa vuramamaktadır. Lykurgos'un kral olacak kişinin erkek olmasının gerekliliğini dile getirmesinden hareketle, evli kadın ve erkeğin toplumsal alandan ayrı kendilerine ait özel bir zaman, an ya da paylaşımlarının asgari düzeye çekildiği görülmektedir. Lykurgos yasalarında Sparta toplumunu yeniden şekillendirirken aileyi parçalanması söz konusu olmaktadır. Platon, 4.yy. Atina aile sistemini yıkmaya teşebbüs etmektedir. Zira ona göre aile sevgisi ve aile bağları, devletin asli amacının önünde bir yer teşkil etmektedir. Çünkü ailenin korunması, devletin zayıflamasını yol açmaktadır. Ayrıca Spartalıların anayasal temelini oluşturan Lykurgos yasalarında aileye ilişkin olarak kadınların eğitimi en az erkekler kadar önemsenmektedir. Buna gerekçe olarak kadınların üreme görevini başarıyla yerine getirmeleri arzusu gösterilebilir.

Devlette Platon, “[k]orucularımızın gerçekten birer bekçi olabilmeleri için, kendi evleri, toprakları, malları, mülkleri olmayacak. Yiyeceklerini gördükleri iş karşılığı elde edecekler, birlikte yiyece[gini] söyler. Devamında şunları dile getirir: “Her biri başka şeye değil, her biri aynı şeye “benim” diyecek. Teker teler kazandıkları şeyi biri kendi evine, öbürü kendi evine götürmeyecek. Ayrı ayrı kadın ve çocuklarla ayrı ayrı sevinç ve üzüntüleri olmayacak. Çıkarları bir olacak. Böyle olunca da, devletin parçalanmasına sebep olmayacak”(Devlet, 2000:141).Platon kadın ve erkeğin birlikte savaşa gideceği düşüncesindedir. Hatta çocuklarından gücü yetenleri de götürülmesi düşüncesini savunur. “Böylece sanat adamlarının çocukları gibi, onları da büyüdükleri zaman yapacakları işi yakından görecekler. Seyirci olmakla da kalmayıp savaşta yardımcı olarak, analarına, babalarına hizmet edecekler (Devlet, 2000:141).

Kadın erkek eşitliğine dair Platon'un fikri: “Başkası için ölmek bunu yalnız sevenler yapabilir, erkekler değil yalnız, kadınlar bile. Pelias'ın kızı Alkestis Yunanlılara bu dediğimin örneğini verdi: Kocasını için ölmeyi bir o göze aldı, oysaki anası da vardı, babası da.Ama Sevgi kadına öyle bir yürek verdi ki... Bir kadın yaptı bunu, hem öylesine yaptı ki, yalnız insanlar değil Tanrılar bile şaşı kaldı ve o kadar güzel buldular ki yaptığını Hades'ten yukarı çıkmasına izin verdiler “(Şölen,2007: 25)

Nitekim Platon’a göre erkek veya kadın biri diğerinden üstün değil hatta ona göre “İnsan soyu ilkin üç çeşitti. Şimdi ki gibi erkek, dişi diye ayrılmıyordu, her ikisini de içine alan bir üçüncü çeşit daha vardı. Bu çeşidin kendi kayboldu, sade adı kaldı: Androgynos denilen bu çeşidin adı gibi biçimi de hem erkek, hem dişiydi; bugün sözü edilmesi bile ayıp sayılır (Şölen, 2007:36-37).

Platon, bütün insanlarda tene ve cana göre üretme gücünün var olduğunu söyler. Ona göre, belli bir yaşa geldik mi, tabiatımız doğurmak ister. Bu doğurmak ise çirkinlik içinde olmaz, güzellik içinde olur. Zira Platon’a göre: “Erkekle kadının birleşmesi bir doğurma işidir ve bu bir Tanrı işidir, çünkü üretme, çoğaltma ölümlü bir varlığın ölümsüzlüğünü sağlamaktır. Böyle bir iş bozuk düzen içinde olmaz; çirkin, Tanrı düzenine uymaz, güzelse, uyar (Şölen,2007: 57). Platon cinsel isteğin kadın ya da erkeğe verilmesinin doğal olduğunu söyler. Ve o, “erkeklerin erkeklere ya da kadınların kadınlara eğilim duyması doğaya aykırıdır ve hazları dizginleyememekten çıkma en başta gelen aşırılıktır” der (Yasalar, 1988:29).

Platon Yasalar’ ilk evlerin ilk baştaki küçük boyutlarından gelişip çoğaldıkça, tek tek evlerin her birinde en yaşlı kişi aile içindeki yöneticiliğini koruduğunu söyler. Platon birbirinde ayrı yaşadıkları için de her birinin kendilerine özgü töreleri olduğunu söyler. Bu minvalde devam ederek ataları ve eğiticileri farklı olduğu için de tanrılara ve insanlara karşı ilişkileri de başka başka olduğunu ifade eder: “Dürüst olanlar dürüst atalarından, mert olanlar mert atalarından gelir. Bu şekilde her biri kendi eğitimine göre çocuklarını ve torunlarını yetiştirerek, dediğimiz gibi, kendi yasalarıyla büyük birliğe katılırlar” (Yasalar,1988:106).

Platon evlilik yaşı konusunda ise yirmi beş yaşına geldiğinde, kendisi çevresine de ona bakarak bir arada yaşamak ve çocuk yapmak için aklının yattığı birini bulmaya çalışması gerektiğini ve herkesin otuz beşine kadar evlenmesini ama ilkin yakışanı ve uygun olanı bulmamızı söyler (Yasalar,1988: 251).

Platon Yasalar’da (1988:251-252)iyi aile çocuklarına şöyle çağrıda bulunur: “Bak çocuğum, aklı başında insanların onayladığı bir evlilik yapmalısın; onlar sana yoksullarla evlenmekten kaçınmanı zenginlerle evlenmeye can atmamanı; başkaseyler eşit ise, her zaman daha az varlıklı olanı tercih edip onunla evlilik birliği kurmanı öğütleyeceklerdir. Çünkü böylesi hem devlet için hem de birleşen aileler

için daha yararlıdır; nitekim, erdem bakımından denge ve ölçü, aşırılıktan binlerce kez daha iyidir. Atak olduğunu ve her işe gerekenden daha çabuk giriştiğini bilen insan, sakın yaratılışlı bir aileye damat olmaya çalışmalıdır; bunun tersi yaratılıştan olan da tersine. Evlilik için genel tek kural şu olsun: herkes kendi hoşuna giden evliliği değil, kente yararlı evliliği istemelidir. İnsan doğal olarak her zaman kendine en çok benzeyene yönelir, bu nedenle de kentte servet ve karakter farklılıkları ortaya çıkar; bizim devletimizde olmasını istemediğimiz bu durum, pek çok devlette en çok görülen şey”.

Platon’a göre, tüm bu söylenenlere bile bile buna uymayıp kentte bir yabancı gibi evlilik birliğine yanaşmadan yaşar ve otuz beş yaşına bastığında hala evlenmemiş birine, her yıl para cezası ödemesi gerekir. Bu minvalde konuşmasına devam eden Platon sözlerine devam eder: Bu evlenmeyen “gençlerden hiçbir şekilde saygı görmeyecek ve gençlerin hiçbirisi hiçbir konuda onu dinlemeye gönüllü olmayacaktır. Ayrıca o birini cezalandırmaya kalkarsa, herkes haksızlığa uğrayanın yardımına koşacak ve onu koruyacaktır; orada bulunup da yardım etmeyen olursa, yasa tarafından korkak ve kötü bir yurttaş diye adlandırılacaktır” (Yasalar,1988:253).

Evlenen kişi, kurada payına çıkan iki evden birini çocuklarının dünyaya geleceğini ve büyüyeceği yer olarak düşünüp, anne ve babasından ayrıldıktan sonra burada evlenmeli, yuvasını burada kurmalı, kendinin ve çocuklarının geçimini burada kazanmalıdır; çünkü sevgide özlem olursa, bu bütün duyguları güçlendirir ve onları birbirine bağlar; bıktırıcı ve zamanla özlem yaratmayan bir beraberlik, aşırı doygunluk yüzünden uzaklaşmaya neden olur.Bu nedenle, ana babayı ve eşin yakınlarını kendi evlerinde bırakıp, sanki başka bir yerleşmeye gider gibi yapmalı, birbirini ziyaret ederek yaşamalı; yaşam meşalesini elden ele geçirircesine çocuk yapıp yetiştirerek yasalara uygun olarak her zaman tanrılara saygı göstermeli. (Yasalar, 1988:256).

Evliler ise: Gelinle damadın kente elden geldiğince güzel ve iyi çocuklar vermeyi düşünmeleri gerekir. Bütün insanlar herhangi bir işi birlikte yaptıkları zaman, dikkatlerini kendilerine ve yaptıkları işe verirlerse, her şey daha güzel ve iyi sonuçlanır, dikkatsiz ya da akılsız davranırlarsa, bunun tersi olur. Damat dikkatini

karısına ve çocuk yapmaya vermelidir, gelinde aynı şekilde, özellikle daha çocuklarının olmadığı dönemlerde. Seçtiğimiz kadınlar onları denetlesin (az yada çok sayıda, yöneticiler ne zaman ne kadarını uygun bulurlarsa): bunlar her gün Eileithya'nın tapınağında en az üç çeyrek saat toplanacaklar, burada bir araya gelip örneğin eğer biri çocuk yapacak yaşta bir erkeğin ya da kadının evlilik kurbanları ya da törenleri sırasında yapılması öngörülenlerin dışında başka şeylerle ilgilendiğini görmüşse, bu durumu birbirlerine bildireceklerdir. Çocuk yapma ve çocuk yapanların gözetim süresi on yıl olsun, çok çocuk olma durumunda bu süre uzasın. Ama eğer bu süre içinde çiftler çocuk sahibi olamazlarsa, her iki tarafın da iyiliği için, ailelerine ve yönetici kadınlara beraberce danışarak ayrılınsınlar. İki tarafın çıkarları konusunda bir anlaşmazlık çıkacak olursa, onlara hakemlik yapacak on yasa bekçisi seçilsin, kararı onlar versin. Görevli kadınlar gençlerin evine girip, kimi zaman uyararak, kimi zaman korkutarak onların yanılğı ve bilgisizliklerine son vereceklerdir; bunu başaramazlarsa, yasa bekçilerine gidip durumu bildirecekler, bu kez duruma onlar el koyacaklardır. Onlar da etkili olamazlarsa, söz konusu kişilerin şunu ve şunu başaramadıklarına yemin edip adlarını yazarak kamuya duyuracaklardır. Bu şekilde kayıtlara geçen kişi, mahkemede kendisini suçlayanlara karşı davayı kazanamazsa, şu haklarını yitirsin: ne düğünlere ne de çocukların doğum törenlerine gidebilecek, gitmeyekalkarsa, isteyen onu döverek cezalandırabilecek, bu yüzden kendisi ceza görmeyecektir. Aynı kurallar kadınlar içinde geçerlidir: nitekim aynı şekilde kurallara aykırı davranıp mahkemede davayı kazanamazsa, kadınların gezintilerinden ve onurlarından yoksun kalacak, düğün ve doğum günü törenlerine katılmayacaktır. Yasalara uygun olarak çocuk yaptıktan sonra, bir erkek yabancı bir kadınla ya da bir kadın yabancı bir erkekle böyle bir ilişki kurarsa, bu üçüncü kişi hala çocuk yapacak ise, çocuğu olanlar için saptanmış aynı cezaya çaptırılacaktır. Bundan sonra bu konularda ölçülü davranan kadınla erkek iyi bir ün sahibi olacak, tersi durumda adı kötüye çıkacak, daha doğrusu onurunu yitirecektir. Halkın çoğunluğu bu konuda ılımlı davranırsa, yasaya gerek kalmadan sessizce geçiştirilmeli, ama kurallara aykırı kavranılırsa, o zaman çıkarılacak yasalara uygun olarak yasa maddeleri bu şekilde uygulanmalıdır. Hekes için tüm yaşamın başlangıcı, ilk yıldır; bu yılı aile tapınaklarına “yaşamın başlangıcı” diye yazmalı. Kız ve erkek çocukların yanına, beyaz bir duvar üzerine her

phratriadaki yöneticisi sayısı yazılsın, bunlar yıllara göre sıralanmış olsun; phratrianın yaşayan üyeleri yan yana yazılacak, ölenler ise silinecektir. Kızlar için evlenme yaşı on altı ile en çok yirmi, erkekler için ise otuzdan otuzbeşe kadar olsun; görev alma yaşı kadınlar için kırk, erkekler için otuzdur; askerlik süresi erkekler için ise yirmiden altmış yaşına kadardır; kadınlar için ise, savaş işlerinde çalıştırılmaları zorunlu olursa, çocuk sahibi olduktan sonra, elli yaşına kadar her birine yapabileceği uygun işler buyurulmalıdır (Yasalar, 1988:269-271).

3.2.4. Platon’a Göre Kadının Konumu

Perikles’in Cenaze Töreni Söylevi Antik Yunan toplumunun kadına bakış açısını özetler gibiydi: “Siz kadınlar için en büyük ün, yaradılışınızın çizdiği sınırlar içinde geride kalmamanız, iyi yahut kötü davranmanızdan dolayı adınızın erkekler arasında mümkün olduğu kadar az anılmasıdır” (Tunçay, 2015: 41).

Dönemin koşulları yani klasik dönem Antik Yunan toplumu dikkate alındığında, Platon kadınları, alt statüde ve sınırlandırılmış bir hayat sürmekten kurtarmış; erkeklerle eşit statüde bir yer edinmelerinin yolunu açmış olduğu söylenebilir. *Devlet*’te (2000:129) Platon kadın ve erkeği aynı kefeye koyduğunu bir örnek vererek açıklar: “Bir insan havuza da düşse, denizin ortasına da düşse, yapacağı iş yüzmektir, değil mi?” Bu çerçevede, kadınların politik arenada söz hakkına sahip oldukları ve koruyucular sınıfına girmeleri sonucunda polisi erkeklerle birlikte yönetebilecekleri fikri, Platon’un, geleneksel Atina toplumunun hâkim görüşünün aksi yönünde, onları eve hapsedmeyen ve poliste görünür hâle getiren bir filozof olarak yorumlanmasına neden olmaktadır (Boyacı,2012: 206).

Platon’a kadar olan süreç içerisinde kadınların bulunduğu toplumsal yere karşılık olarak, Platonun kadına tanıdığı toplumsal statü ve yer ele alındığında, Platon’un bir devrim gerçekleştirdiği söylenebilecektir(Çolakoğlu, 2012: 226). Platon “erkek cinsi kadın cinsinden şu veya bu sanata yatkınlık bakımından ayrılırsa, şunu erkekler yapsın, bunu da kadınlar yapsın, diyeceğiz. Ama görürsek ki, aralarında ki ayrılık sadece kadının doğurması, erkeğinde tohum salmasından başka bir şey değildir, üstünde durduğumuz konuda kadınla erkeğin ayrılığını hesaba katmayacağız”(Devlet, 2000:134) şeklinde devletinde açıklama getirmiştir.

Fakat kadın erkek eşitliği durumunda bazı durumlar vardır ki kadınların veya erkeklerin daha üstün olduğu durumlar söz konusudur. Platon *Devlet* Diyalogunda kadınların bazı işlerde daha üstün olduğu durumu şu şekilde atfeder: “Hiçbir insan biliyor musun ki, onda erkek her bakımdan kadından üstün olsun! Diliş dikmekten, çörek pişirmekten, salça yapmaktan söz edip vaktimizi kaybetmeyelim. Kadınlar bu işleri iyi becerir, bunlarda yarışa girmek gülünç olur”(Devlet, 2000:130) Ve devamında erkeklerin hemen hemen her işte kadından daha üstün olduğunu ifade etmekle beraber “birçok kadınlar birçok işlerde, bazı erkekleri aş[tığını] diyalogunda belirtir(Devlet, 200:134).Yine *Menon* Diyalogunda Platon bir erkeğin erdeminin “onun devlet işlerini iyi çevirebilmesi, bunu yaparken de dostlarına yararlı olması, düşmanlarına zarar vermemesi, kendinide her türlü zararlardan koruyabilmesi” olarak ifade ederken kadının erdeminin ise “evinin işlerini iyi çevirmesi, evin düzenini sağlaması, kocasına itaat etmesi” olarak açıklık getirir(Menon, 1998: 150). Erkeğin yönetim ve organizasyon işlerinde, yani kamusal alanda, kadının ise hane hayatına ilişkin rolleri üstlenebileceği varsayılmıştır(Duva, 2012:493). Platon devlet yönetiminde ise “kadının kadın olduğu için daha iyi yapacağı iş yoktur. Yaratılıştan her iki cinsten de aynı güçler vardır. Kadın da erkekler gibi bütün işleri görebilir. Ne var ki, kadını hiçbir işte erkek kadar olama[yacağını]” ifade eder(Devlet, 2000:130).

Platon *Devlette*, kadının yaradılışının da erkeğinki gibi devlet bekçiliğine elverişli olduğundan söz eder ve bu yaradılışın kadında zayıf, erkekte kuvvetli olduğuna vurgu yapar (2000: 131). Ona göre “ bu iş ikisinin de gelir elinden; yaradılışları arasında yatkınlık vardır”(Devlet, 2000: 131). Ve Platon devam eder “bekçilerimizin kadınları çıplak soyunacak, değerleri elbiseleri yerine geçecek, onlar da savaş ve barışta devletin bütün bekçilik işlerini erkeklerle paylaşacaklar, başka iş de görmeyecekler. Yalnız cinslerinin zayıflığı göz önünde tutularak, onlara erkeklerden daha kolay işler verilecek”(Devlet,2000:132-133).

Platon’a göre, kadın ile erkeğin doğalarının farklı olması, onların aynı işleri yapmalarına engel teşkil etmemektedir. Örneğin, saçsız biriyle saçlı birinin doğalarının aynı olduğundan söz edemesek de, onların aynı işi yapmalarından söz edebiliriz. Bir diğer deyişle, saçı olmayan birinin ayakkabıcılığa yatkın olması, doğası ondan farklı olan saçlı olan başka birinin ayakkabıcılık yapamayacağı anlayışını beraberinde getirmez. Bu iki kişinin doğalarının farklı olduğundan söz

etmemiz onların aynı işi yapamayacaklarına delalet değildir. Bu durumda da aynı işi yapan kimseler arasında cinsiyetten kaynaklanan bir farklılık da söz konusu değildir. Platon’a göre, kadın hekim ile erkek hekimin ruhu aynı doğaya sahiptir. Ancak doğası hekimliğe uygun biriyle doğası ayakkabıcılığa ya da marangozluğa uygun kişilerin doğaları birbirinden farklı kabul edilmektedir(Boyacı, 2012:214-215).

Platon’a göre, insan doğasının ikili bir yapısı vardır ve bu yapıda daha güçlü olan, sonraları erkekolarak adlandırılan cinsiyettir. Ruhlar kaderleri gereği, bedene girdiklerinde ister istemez birtakım acı ve haz karışımı sevgi, öfke, korku ve bunlara benzer aşırı arzularla karşı karşıya kalacaklardır. Eğer, ruhlar bu ihtirasların üstesinden gelebilirse, yani onları zaptedebilirlerse, adil bir yaşam; onların kendilerini ele geçirmelerine izin verirlerse adaletsiz bir yaşam sürecektir(Boyacı, 2012:219). *Timaios* da: “Dünyaya gelen insanlar arasında korkaklık gösterenler, hayatlarını kötülük etmekle geçirenler, dünyaya ikinci gelişlerinde kadın olarak doğdular. Bundan ötürü, tanrılar o zaman bizde cinsi temas isteğini uyandırırılar; biz de başka bir can meydana getirdiler” sözlerine devam eden Platon devamında şunlardan bahseder: “[B]öylece dünyaya çocuk getirme sevgisini doğurmuştur. Bunun içindir ki erkeklerin tenasül örgenleri, tıpkı, tabii olarak sertleşiktir ve hükmünü geçmek ister. Kadınlarındaki rahim, aynı sebepten dolayı, onlarda çocuk yapmak arzusuyla yaşayan bir canlıdır” (2001:136-137). Platon kadınlardan bahsederken kadının işlevini üreme merkezli bir beden algısından hareket ederek belirlemektir (Duva, 2012: 495).

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES’TEAİLE VE DOĞA

1. ARİSTOTELES’İN HAYATI

Ortaçağ Batı Hıristiyan dünyasının büyük “f” ile “Filozof” dediği, İslam dünyasının “İlk Öğretmen” diye adlandırdığı Aristoteles; Kuzey Yunanistan'da bir İonia kolonisi olan Stageira kentinde M.Ö. 384 yılında dünyaya gelmiştir (Arslan, 2011c:3). Aristoteles, Atinalı değildir. Atina, daha sonra onun hayatında önemli kararlar almasına neden olacak, Atinalılar’ın sevmediği, Makedonya’dır. Makedonya’da denize kadar uzanan vadiler, Haliakmon, Aksios (Vardar) ve Strimon gibi ırmaklar sayesinde birbiriyle ilişkili bulunmakta, bu suretle bu ülke coğrafya ve ekonomi bakımından bir bütün meydana getirmektedir. Makedonya birçok doğal zenginliklere de sahipti. Bu ülkenin zengin madenleri, büyük ormanları, hayvan yetiştirmeğe elverişli geniş meraları ve her türlü tarımı mümkün kılan verimli toprakları vardı. Deniz kıyısında, Halkidike Yarımadası’nda Strimon ve Terma olmak üzere iki büyük körfez ve her iki körfezde birçok iyi korunmuş limanlar yer alıyordu. Kıyılarda birçok Yunan kolonileri bulunuyordu. Makedonya bunların aracılığıyla ürünlerini Ege piyasalarına sürüyor ve bu şehirler ayrıca Yunan uygarlığının Makedonya’ya girmesinde etken oluyorlardı (Mansel,1999:395).

Aristoteles daha on dokuz yaşında iken Atina’ya gelip Platon’un Akademia’sına girdi. Platon’un ölümüne kadar hiç ayrılmadan burada kaldı. Aristoteles Platon’u dinlemek üzere Atina’ya geldiğinde, Platon altmış yaşındaydı. Öğretmenin öğrencisi hakkında söyledikleri bugüne dek aktarılagelmiştir ve bu sözler, birer anekdot olsun ya da olmasın, aralarındaki ilişkiye adanmış ışık tutar. Sözelimi Platon Aristoteles’i “okulun medarı iftihar”, oturduğu evi de “okurun evi” diye adlandırmış (bunları öğrencisini övmek için söylemiştir). Hatta bir keresinde Aristoteles’i, “sütünü içtikten sonra annesini tekmeleyen bir tay’a benzetmiş (Friedell,1999: 289).

Akedemia’da kısa zamanda kendini göstererek öğretmen durumuna geçti. Daha Akademia’da çalışırken yayımladığı yapıtlarıyla adını duyurdu. Platon’un ölümünden sonra Aristoteles, dostu Atraneus Kralı Hermeias’ın yanına, Troas bölgesinde Assos’a gitti (sonra da kralın yeğeni ile evlendi) (Gökberk,1993:74).Aristoteles aynı zamanda iyi bir koca (ilk karısı Pythias'ın ölümünden sonra Stageira'lı bir kadınla, kendisine babasının adını vereceği ve Nikomakhos Ahlakı’na da adını verecek olan bir çocuk doğuracak bir kadınla tam da yasal olmayan bir ilişkiye girecektir), iyi bir baba, vefalı bir dost olduğu yönünde bazı unsurlara işaret etmektedir (Arslan,2011: 20-21).

Aristoteles, baba tarafından Makedonya krallarının sarayında hekimlik görevinde bulunmuş bir soydan gelmektedir. Babası Nikomakhos, Makedonya kralı II. Amyntas'ın saray hekimi ve dostu idi. Kendisi ise bu kralın sarayında yetişmiş ve onun oğlu olan II. Philippos’un çocukluk arkadaşı olmuştur (Arslan,2011: 3-4). Onun (Philippos) sayesinde oğlunun kişiliğine eşsiz bir öge geçmiştir; bu öge babasının kişilik özellikleriyle de birleşerek öyle bir şahsiyet meydana getirmiştir ki, böylesini ancak efsanelerden biliriz. İskender’le birlikte Batı tarihine Yunanlı olmayan bir ruh girer, başka bir deyişle, yeni bir Yunan ruhu evresi başlar: Yunan romantizmi (Friedell,1999:270-271).Burada İskender’in böylesine önemli bir şahsiyet olmasında en önemli etken sayacağımız Aristoteles’tir. Daha sonrasında ise Aristoteles Makedonya sarayında II. Philippos’un oğlu Büyük İskender’i eğitimiyle de görevlendirilir (Arslan,2011c: 7).

İskender’in eğitimi ile Aristoteles aşağı yukarı üç yıl uğraşmıştı. Babasının İskender’e yönetimde ve orduda görevler vermesi üzerine, Aristoteles de memleketi Stageiros’a gelip burada birkaç yılını bilimsel çalışmalarla geçirdi. İskender’in Asya seferine çıkması üzerine de Atina’ya gidip burada kendi okulunu kurdu. Bu okul, bilimsel ilgilerin çok yanlılığı, öğretimindeki disiplini, planlı araştırma ve tartışmalarıyla az zamanda Akademia’yı gölgede bırakmış, ilkçağın bundan sonraki bu gibi bilim ocaklarına örnek olmuştur (Gökberk,1993: 74). Ama İskender’in ölümünden sonra Atina’da Makedonya’ya karşı kımıldamalar başlayınca, Makedonya sarayı ile olan yakın ilgileri dolayısıyla güç durumunda kaldı. Nitekim hemen dinsizlikle suçlandırılmış, Sokrates’in başına gelene uğramamak için,

Khalkis'e gitmiş, burada bir yıl sonra bir mide hastalığından 62 yaşında iken ölmüştür (Gökberk,1993: 74-75).

1.1. DOĞUMU VE GENÇLİĞİ

Mansel'e (1999: 415) göre "Platon'un en büyük öğrencisi olan Aristoteles", M.Ö. 384 yılında Makedonya'nın küçük bir kenti olan Stageria'da doğduğunda Homeros asırlar önce ölmüştü, Kleistnes 123 yıl önce Atina'ya demokrasiyi getirmişti, Pythagoras ile Herakleitos 91 yıl önce ölmüştü, Pers Savaşları biteli 65 yıl olmuştu, Parmenides öleli 60-70 yıl olmuştu, Perikles'in 14 yıllık "Altın Çağ" iktidarı 45 yıl önce sona ermişti, Peloponnesos Savaşı 20 yıl önce sona ermişti, Sokrates 15 yıl öncesinde ölmüştü ve Platon ise 43 yaşındaydı. İskenderin doğmasına daha 28 yıl vardı (Ökten, 2014: 5).

Atinalı Timotheos'un *Yaşamlar Üzerine* adlı eserinde belirttiğine göre Aristoteles'in peltek bir konuşması vardı; bundan başka, leylek bacaklı, küçük gözlü tasvir edilen filozof giyimi, yüzükleri ve tıraşıyla dikkat çeken biri olarak tanıtılmaktadır (Akt. Ökten, 2011: 17-18). Ross'a (2011: 26) göre Aristoteles'in dış görünüşü veya hayat tarzı hakkında az şey bilinmektedir. O da, genel kanının onu kel, ince bacaklı, küçük gözlü, kekeleyerek konuşan, ancak dikkati çekecek kadar güzel giyinen bir insan olarak tasvir ettiğini teyit eder. Düşmanlarının kötü niyetliliği onu kadınsı ve sefih bir hayat süren bir insan olarak temsil ettiğini vurgulayan Ross, bizzat kendisi tarafından ifade edilmiş olan görüşlerine dayanarak kabul edilebilecek şeyin, onun çileci alışkanlıkları olmadığı, hatta yüz ifadesinde kendisini gösteren alaycı bir karaktere sahip olduğunu söyler. Zira Diogenes Laertios'tan aktararak, filozofun büyük bir espri gücüne tanıklık eden bazı taş gediğine koyan sözlerine değinir.

Makedonya, denize kadar uzanan vadiler, Haliakmon, Aksios (Vardar) ve Strimon gibi ırmaklar sayesinde birbiriyle ilişkili bulunmakta, bu suretle bu ülke coğrafya ve ekonomi bakımından bir bütün meydana getirmektedir. Makedonya birçok doğal zenginliklere de sahipti. Bu ülkenin zengin madenleri, büyük ormanları, hayvan yetiştirmeğe elverişli geniş meraları ve her türlü tarımı mümkün kılan verimli toprakları vardı. Deniz kıyısında, Halkidike Yarımadası'nda Strimon ve Terma olmak üzere iki büyük körfez ve her iki körfezde birçok iyi korunmuş limanlar yer alıyordu.

Makedonya'nın kıyılarında birçok Yunan kolonileri bulunuyordu. Ülke ürünlerini Ege piyasalarına sürüyor ve bu şehirler ayrıca Yunan uygarlığının Makedonya'ya girmesinde etken oluyorlardı (Mansel,1999: 395).

Aristoteles erken yaşlarda hem anne ve hem babasını yitirmiş yakın akrabası olan Proxenus tarafından büyütülmüştür. Aristoteles'in babası Nikomakhos, Makedonya kralı I. Amyntas'ın doktoru ve arkadaşı idi. Aristoteles'in annesi ise Phaestis ise Eubea adasında bulunan Khalkis'in son derece zengin bir ailesinden gelmekteydi (Erkızan, 2016: 8). Anne babası o henüz bir çocukken ölmüş ve o akrabalarından Proksenos adlı birinin vesayetine verilmiştir. Daha sonra da Aristoteles bunun oğlu olan Nikanor'u evlat edinecektir (Ross,2011:18).

Aristoteles' in doğa bilimine ve her şeyden çok da biyolojiye karşı göstermiş olduğu ilgisini bir hekim ailesinden çıkmış olmasında aramak makul olacaktır. Galenos bize Asklepios ailelerinin çocuklarını teşrih (dissection) konusunda eğittiklerini söylemektedir. Aristoteles'in de bu alanda belli bir eğitim almış olması mümkündür. Ayrıca babasının yapmış olduğu cerrahi müdahalelerde ona yardım etmiş olması da mümkündür (Ross,2011: 18). Aristoteles'in genç yaşta almış olduğu bu eğitimin ve bilginin onun daha sonraki düşünceleri üzerinde etkisi onun canlı doğa üzerine yapmış olduğu çalışmalarda, özellikle problem çözme yaklaşımı, analiz yöntemi ve hayvan fizyolojisi alanlarında, açıkça görülebilir (Erkızan,2016:8). Aristoteles, doğa bilimlerinin yanı sıra, daha sonraki yıllarda düzyazının en güzel örneklerini de vermiştir ki bu da onun, erken yaşta almış olduğu sıkı eğitimlerle ilişkilidir (Erkızan, 2016:8).

1.2. AKADEMİ'DEKİ HAYATI

Aristoteles daha ondokuzyaşında iken Atina'ya gelip Platon'un Akademi'sine (*Akademia*) girdi. Platon'un ölümüne kadar hiç ayrılmadan burada kaldı (Gökberk, 1993: 74). Aristoteles Atina'ya geldiğinde Akademi yirmi yıldan beri varlığını sürdürüyordu. Platon'un Akademisi yalnızca soyut felsefi tartışmaların yapıldığı politika dışı bir oluşum değildi. Ancak, burada Aristoteles açısından sorulacak esas soru şu olabilir: Uzun yıllar Akademide kalan Aristoteles acaba Platon'dan ne kadar etkilendi? Bu sorunun cevabı son derece tartışmalı olsa da, şu bir gerçek ki, Aristoteles kendi çalışmalarının hiç birinde Akademi'nin bir üyesi olarak

konuşmadığı gibi aynı zamanda Platon hakkında felsefi tartışma zemini dışında da konuşmaz. Zira Aristoteles için esas önemli olan, Platon'un kim olduğundan ziyade, düşünceleriydi (Erkızan, 2016:8).

Aristoteles, Platon'un belli bir süre gözdesi olmuş ve onun tarafından en mükemmel 'okuyucu' ve 'okulun beyni' olarak adlandırılmıştır. Daha sonra kendi görüş noktası daha açık bir hale geldiğinde Platon'la ilişkileri daha az dostça olmuş olabilir. Ancak onun yaşadığı sürece Aristoteles Akademi'nin sadık bir üyesi olmuştur (Ross, 2011:18-19).

Aristoteles Platon'u dinlemek üzere Atina'ya geldiğinde, Platon altmış yaşındaydı. Öğretmenin öğrencisi hakkında söyledikleri bugüne dek aktarılagelmiştir ve bu sözler, birer anekdot olsun ya da olmasın, aralarındaki ilişkiye adanmış ışık tutar. Sözgelimi Platon Aristoteles'i "okulun medarı iftihar", oturduğu evi de "okurun evi" diye adlandırmış (bunları öğrencisini övmek için söylemiştir). Hatta bir keresinde Aristoteles'i, sütünü içtikten sonra annesini tekmeleyen bir taya benzetmiş (Friedell,1999:289). Ama Hermippos'un *Yaşamlar* adlı eserinde dile getirdiğine göre, Aristoteles Atina adına Philippos'a elçi gittiği sırada, Akademi'de okul başkanı Ksenokrates olmuş; o da geri döndüğünde okulu başka birinin başkanlığında görünce, Lykeion'da öğrencileriyle yağlanma zamanına kadar bir aşağı bir yukarı gezinerek felsefe yapmayı yeğlemiş: Buradan "Peripatosçu" adını almış. Bazıları da, hastalıktan yeni kalkmış, gezinip dolaşan İskender'e eşlik ettiği ve onunla birtakım konular üzerine konuştuğu için böyle anıldığını söylerler (Ökten,2011: 18).

Guthrie'nin (2006: 125) görüşüne göre, okulun başında bulunan Platon'un, gelecekte kendisinin en ünlü öğrencisi olacak Aristoteles üzerinde çok büyük bir etki yapmış olduğundan hiç kuşku yoktur ki Akademia'da da kısa zamanda kendini göstererek öğretmen durumuna geçmişti. Gerçekten de daha Akademi'de çalışırken yayımladığı yapıtlarıyla adını duyurmuştu (Gökberk,1993:74). Bununla birlikte, Platon'un ölümünden sonra Akademi'nin başına geçememiştir. Ökten (2011: 36), Aristoteles'in, Akademi'deki son yıllarının kendisine yönelen kişisel kıskançlıklarla ve politik sebeplerle oldukça güç geçirdiğini belirtir. Bunun nedeni Aristoteles'in bir Atinalı olmaması ve dahası, Atina'yı tehdit eden Makedonya ile yakın ilişki içinde olmasıydı. Sonuç itibarıyla, Platon öldüğünde Akademi'nin başına onun en yetkin

üyeyi olan Aristoteles değil de felsefeyi matematiğe indirgeyen anlayışın destekleyicisi Speusippos getirilmişti. Speusippos'un görüşlerine kesinlikle karşı olan Aristoteles de, bu nedenle veya onun Akademi'nin başına getirilmesi nedeniyle olsun, Atina'yı terk etti.

1.3. ASSOS VE MİDİLLİ

Atina'dan Assos'a geçen Aristoteles Atarneuslu Hermias tarafından karşılandı. Ve Aristoteles Hermias'ın bir yakını olan Pythias ile evlendi. Bu evlilikten biri kız değeri erkek iki çocuğu oldu. Yaklaşık olarak on yıl evli ilen eşini kaybeden Aristoteles bir daha evlenmedi(Erkızan, 2016:9).

Aristoteles Assos'ta dostu ve yakın arkadaşı Hermias'ın bir araya getirdiği bir grup filozofun lideri olmuştur. Ksenokrates'in de bu grubun üyesi olmuş olabileceği aktarılmaktadır. Aristoteles ve onun grubuna mensup filozoflar Assos'ta iken, özellikle zooloji ve biyolojiye ilişkin gözlemlerde bulunup veri toplamaya başladılar ki, Aristoteles genel olarak, anatomi ve yaşayan varlıkların yapısına ilişkin büyük ve güçlü bir ilgi duymaktaydı. Bu doğayı gözlemlemede gösterdiği üstün başarının gerisinde ise, daha önce değinildiği gibi, hiç kuşkusuz Aristoteles'in babasının ona erken yaşlarında kazandırdığı bir yönelim yatmaktaydı (Erkızan,2016:9). Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının çoğu Assos'ta ve bundan daha da fazla Mytlene'deki ikameti dönemine aittir. Eserleri dikkati çeken bir sıklıkla civarda, daha da özel olarak Pyrrhala gününde gözlemlenen doğa tarihi olaylarına işaret etmektedir (Ross,2011:21).

Aristoteles'in politika üzerine olan çalışmaları Assos'ta başlamış olabilir. Onun Platon'dan farklı olarak geliştirmeye başladığı anlayışa göre, filozofun kral olması hem gereksiz hem de zararlı idi. Ancak bir kralın filozofun düşüncelerine ve önerilerine de başvurması gerekir. Çünkü böylelikle kral egemenliği sözlerle kurmak yerine işlerle doldurulabilir (Erkızan, 2016:9). Anlaşılan o ki Aristoteles, Assos ve Mtylene'de geçirdiği altı yıl zarfında boş durmamış, yoğun bir şekilde gerek pratik politika problemleri gerekse biyolojik araştırmalarla meşgul olmuştur (Arslan,2011c:6).

1.4. BÜYÜK İSKENDER’İ EĞİTMESİ

Aristoteles’in yılları doğduğu kent olan Stageria’dan çok daha zor geçmeye başladı. Persler Assos’a saldırıp Hermias’ı katlettiler. Aristoteles bu kenti terk edip Makedonya’ya giderken Lesbos adasına uğradı. Aristoteles’in Lesbos’ta yaklaşık olarak bir yıl kaldığı ve orada bir grup bilim insanı dostlarıyla biyolojik araştırmalara devam ettiği bilinmektedir. M.Ö. 346 yılında kral Philippos’un bir anlaşma yapması nedeniyle Makedonya ile Atina arasında barış oldu M.Ö. 343 yılında Makedonya sarayına giden Aristoteles orada yaklaşık olarak yedi yıl kaldı. Onun Büyük İskender’in hocası olduğu yolundaki hikâyeyi en azından gerçeğin bütünü vermez; çünkü Philippos’un gelecekte Atina’daki Akademi’nin başında Aristoteles’i görmüş olmayı istemesi de mümkündür; çünkü Akademi’nin başkanı olan Speusippos tam bir Makedonya karşıtı idi ve de o bu nedenle Atinalıları Makedonya’nın yükselişine karşı gelmeye yöneltiyordu (Erkızan,2016:9-10).

Atina ve Makedonya arasındaki anlaşmanın ömrü uzun sürmedi ve her iki taraf da savaş hazırlıklarına başladı. M.Ö. 341 yılında Speusippos öldü ve yerine akademinin başkanı olarak Aristoteles önerildi; ancak, Akademi’nin başına bu defa da Ksenokrates getirildi. Aristoteles bir kez daha Atina’yı terk edip bu defa doğduğu kent olan Stageria’ya dostu olan bir grup bilim insanı ve filozofla gitti. Hatta burada, eşinin ölümünden sonra bir daha evlenmeyen Aristoteles, kendisi de Stageria’lı olan Herpylis ile sevgiye dayalı bir beraberlik yaşadığı ve bu beraberliklerinden Aristoteles’in babasının adını verdikleri Nikomakhos adlı bir erkek çocukları olduğu söylenmektedir (Erkızan,2016:10).

MÖ 343-2’de muhtemelen Aristoteles’i kendisiyle aynı yaşta bir çocukken tanımış ve hiç şüphesiz Hermeias’tan onun adını tekrar duymuş olan Makedonya kralı Philippos, o sırada 13 yaşında olan İskender’in eğitimi üzerine almak üzere onu davet etmiştir. Makedonya sarayı ile eski ilişkilerini yeniden kurmayı arzulayan ve *Politika*’da gördüğümüz gibi gelecekteki hükümdarların eğitimine büyük önem veren Aristoteles, bu daveti kabul etmiştir (Ross,2011:21). Aristoteles, Büyük İskender’in eğitimiyle de görevlendirilir. Bu durum bize yine Platon’un *Devlet Adamı* ve *Kanunlar*’ında hayalini kurduğunu bildiğimiz bir idealin, yani bir filozofun ilerde

krallık mevkiine geçecek olan genç bir prensin eğitimini ve danışmanlığını üstlenmesi imkânının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Arslan,2011c:6-7).

Aristoteles'in birkaç yıl sonrasının büyük fatihi olacak Büyük İskender ile ilişkileri de, tarihçilerin çok fazla ilgisini çeken bir konu olmuştur. Aristoteles İskender'e acaba ne öğretmiştir ve onunla ilişkileri nasıl olmuştur? Aristoteles'in İskender'e, yani o sırada asıl Yunan dünyasının merkezinde değil de biraz kıyısında bulunan bir yarı-Yunanlı'ya onu gerçek bir Yunanlı kılmak, ona Yunan ideallerini benimsetmek yönünde bir eğitim vermiş olduğu ileri sürülmektedir (Arslan,2011c:7). Ancak İskender, Friedell'e (1999:270-271) göre, Philippos'un oğlunda babasının kişilik özelliklerini de taşıyan öyle bir şahsiyet meydana gelmiştir ki, adeta efsanevidir. Friedell, İskender'le birlikte Batı tarihine Yunanlı olmayan bir ruhun girmesinden söz eder. Bu yeni bir Yunan ruhu evresinin başlangıcıdır, özellikle vurguladığı bu yeni ruhu "Yunan romantizmi" şeklinde dile getirir.

İşte bu İskender, kendisini inceleme hayatına değil, eylem hayatına, Aristoteles'in kendisine karşı Philippos'u uyardığı Asya'nın fethine ve yine Aristoteles'in Yunanlıların barbarlar üzerine tartışılmaz üstünlüğü görüşüne aykırı olan Yunan medeniyetini Doğu medeniyetiyle birleştirme teşebbüsüne götürmüştür. Bununla birlikte İskender ile Aristoteles arasındaki ilişki hiçbir zaman kopmamıştır (Ross, 2011:22).

1.5. LİSE'Yİ (LYKEİON) KURMASI

İskender'in eğitimi ile Aristoteles aşağı yukarı üç yıl ilgilenmiştir. Babasının İskender'e yönetimde ve orduda görevler vermesi üzerine, Aristoteles de memleketi Stageiros'a gelip burada birkaç yılını bilimsel çalışmalarla geçirdi. İskender'in Asya seferine çıkması üzerine de Atina'ya gidip burada kendi okulunu kurdu. Bu okul, bilimsel ilgilerin çok yanlılığı, öğretimindeki disiplini, planlı araştırma ve çatışmalarıyla az zamanda Platon'un Akedemi'sini gölgede bırakmış, ilkçağın bundan sonraki bu gibi bilim ocaklarına örnek olmuştur (Gökberk, 1993:74).

M.Ö. 335 yılında Aristoteles tarafından Atina'da kurulan Lise (Yunanca Lykeion, Latince Lyceum), Kente birçok yardımcısı ile birlikte gelen Aristoteles yanında Makedonya'da bulunduğu sırada çeşitli alanlara ilişkin eğitimle ilgili biriktirdiği birçok materyalin yanı sıra kitapları, haritaları da getirmişti. Akademi

onun ilgileri açısından her zaman son derece sınırlayıcı olmuştu fakat buna karşın Aristoteles ve Aristoteles'in kurduğu Lise çok geniş bir ilgi alanına sahipti. Başta, doğanın araştırılması olmak üzere bütün alanlarda ayrıntılı ve derin çalışmalara önem verildi. Aristoteles bilimsel ve felsefi çalışmalarını arkadaşları ve öğrencileri ile birlikte yürüttü. O, hiçbir zaman sahip olduğu düşünceleri kendine özel, saklanması ve korunması gereken bir hazine olarak görmedi. Bu nedenle, o, bilen birinin bildiğini başkalarına da anlatabileceğini, yani bir şeyi bilip de onu başkalarına aktaramamasının mümkün olamayacağına inanmıştı. Dolayısıyla, Aristoteles'e göre başkalarına bir şey öğretme gerçek anlamda bilginin kendini göstermesidir(Erkızan,2016:10).

Okulun kurulduğu yerde bir peripatos yani ağaçlıklı bir yürüyüş ya da gezinti yeri vardı. Aristoteles'in ardılları bu adı daha sonra, kendilerine verdiler ve kendilerini peripatetikler olarak adlandırırlar. Aristoteles okulun içinde bir kütüphane kurmuştu (bu, Strobo'nun söylediğine göre, tarihteki ilk kütüphanedir) ve yaşamını kendisine adadığı bilimsel araştırma etkinliği için, birtakım kolaylıklar getirmişti. Lise'de, sözcüğün modern anlamı içinde, çoğunlukla felsefi değil de bilimsel bir atmosfer egemendi (Guthrie, 2006:127).

Aristoteles Lise'de kaldığı yaklaşık on üç yıl boyunca bütün enerjisini öğretmeye, araştırmaya ve eserlerini kaleme almaya vermişti. Burada iki tür ders verildiği belirtilir. Birinci tür sabah dersleridir ve Aristoteles bu dersleri okulun üyeleri arasından son derece ileri düzeyde olanlara vermekteydi, bir de akşam dersleri veriyordu ki bu daha geniş bir kesimi içine almaktaydı (Erkızan, 2016:11).

Ross'a (2011: 25) göre, Aristoteles, Lise'yi yönettiği bu 12-13 yıllık döneme aittir ve bu eserlerin meydana getirilmesi için gerekli olan düşünce ve araştırmalar, çalışmaların bir kısmının öğrencileri tarafından yapılmış olduğunu farz etsek dahi, benzeri olmayan bir zihin gücüne işaret etmektedirler. Bu süre zarfında Aristoteles bugün hala mevcut olan biçiminde bilimler sınıflamasının ana çizgilerini saptamış ve bilimlerin çoğunluğunu, kendisinden önce ulaşmış oldukları noktadan çok daha ileri bir noktaya götürmüştür. Onların bazısında, örneğin mantıkta, Aristoteles haklı olarak bir öncüsü olmadığını ileri sürebilir ve yine denebilir ki yüzyıllar boyunca onun kendine layık bir takipçisi de olmamıştır. Ahlak ve politika gibi pratik türden

konulara gösterdiği ilgi ile de onun okulu, gündelik hayat üzerinde Sokrates ve Platon'un etkisi kadar, aynı dönemde Akademi'nin kendi içine kapanmış bilginlerinkine kıyasla ise çok daha fazla bir etkide bulunmaktaydı.

1.6. İSKENDER'İN ÖLÜMÜ VE ATİNA'DAN ÇIKIŞ

İÖ 323 yılında Büyük İskender ölür ve bu olay bağımsızlığına çok düşkün ve kısa bir süre önce onu kaybetmiş olan Atina'da Makedonya karşıtı bir tepkiyi başlatır. Bu tepkinin Yunanistan genel valisi diyebileceğimiz Antipater'e ve onun koruması altında faaliyetini sürdüren Aristoteles'e yönelen bir tepkiye dönüşmüş olması doğaldır. Ahmet Arslan (2011c: 10), bu durumda Aristoteles'e daha önce benzeri durumlarda diğer filozoflara, Anaksagoras'a, Protagoras'a, Sokrates'e yöneltilmiş olan geleneksel dinsizlik suçlamasının yöneltilmiş olmasına şaşırmamamız gerektiğinin altını çizer.

Konumuz açısından mühim olan şudur ki, İskender'in M.Ö. 323 yılında genç yaşta gelen beklenmedik ölümü Atina'da Makedonya karşıtı tepkilerin yeniden su yüzüne çıkmasına neden olmuş ve bu bağlamda Makedonya ilgili ve bağlantılı her şey Atina'nın olumsuz tepkisinin adresi haline gelmiştir. Böyle bir atmosferde tehlike altında olmayı kaçınılmaz göre Aristoteles, “Atinalıların felsefeye karşı ikinci bir günahı işlemelerine izin vermemek için” Lise'yi öğrencisi ve arkadaşı Theophrastos'a bırakarak bir zamanlar kendisinin de yaşamış olduğu annesine ait evin bulunduğu Khalkhis'e dönmüştür (Erkızan,2016:10).

1.7. ARİSTOTELES'İN ÖLÜMÜ

Ancak daha dönüşünün birinci yılında M.Ö. 322 yılında, 62 yaşında uzun zamandan beri çektiği söylenen bir mide hastalığından yaşama veda etti. Her ne kadar Aristoteles'in Platon'un Akademi'sinde yirmi yıl gibi uzun bir süre kalmasından dolayı onun şu ya da bu biçimde bazı Platoncu etkilere sahip olduğu söylenebilse de gerçekte daha baştan Aristoteles'in bağımsız bir zihne sahip olduğu söylenebilse de gerçekte daha baştan Aristoteles'in bağımsız bir zihne sahip olduğu kuşku götürmez bir biçimde açıktır. Onun belki de Akademi'nin başına getirilmemesinin gerçek nedenlerinden biri daha başlangıçta Platoncu felsefeden temelli bir ayrılığa düşmüş olmasıydı. Bu konudaki en sağlam kanıt bize bizzat

Aristoteles'in çalışmalarından gelmektedir (Erkızan, 2016:11). Arisatoteles'in vasiyeti, felsefenin kurucu öznelerinden biri olmak açısından oldukça muhimdir. O, kten'in (2011: 19-21) zere şunları söylemektedir:

Her şey güzel olacak; eğer başına bir şey gelirse, Aristoteles şunları vasiyet etti: Her konuda genel olarak yürütücü Antipatros'tur; Nikanor dönüp gelinceye kadar Aristomenes, Timarkhos, Hipparkos, Diotes ve Theophratos (eğer isterse ve koşullar elverirse), ocuklarla, Herpyllis ile ve bıraktıklarımla ilgilensinler. Kızın yaşı gelince, Nikanor ile evlendirilsin; evlenmeden önce ya da evlendikten sonra, ama çocuksuz olarak, kızın başına bir şey gelirse, Nikanor ocukla ve öteki konularla ilgili olarak, hem kendine hem bize yakışır biçimde, yönetimde etkili olsun. Nikomakkanor bir baba ve ağabey olarak, hem hızla hem de Nikomakhos'un oğluyla, onların gereksinimleriyle, nasıl uygun buluyorsa, öyle ilgilensin. Kızla evlenmeden önce ya da evlendikten sonra, ama çocuksuz olarak, Nikanor'un başına bir şey gelirse sonra, ama çocuksuz olarak, Nikanor'un başına bir şey gelirse ve eğer kendisi bir düzenleme yapmışsa, o düzenleme geçerli olsun. Ama eğer kendisi bir düzenleme yapmışsa, o düzenleme geçerli olsun. Ama eğer Theophrastos kızla birlikte yaşamak isterse, Nikanor için söylenenlerin aynısı geçerli olsun; yoksa yürütücüler Antipatros'a danışarak hem kızla hem oğlanla ilgili ilişkileri en iyi nasıl ğryorlarsa öyle yrtsnler. Yrtclerle Nikanor Herphyllis'in, bana karşı ne kadar sevgi dolu olduğunu unutmayıp, onunla başka bakımlardan da ilgilensinler; eğer yeniden evlenmek isterlerse, bize yakışan bir adamla evlendirilmeye zen göstersinler. Ona daha önce verilenlerden başka, mirasımdan bir gümüş talant ve  hizmeti kadın verilsin; eğer isterse, kendi malı olan köle kızla köle oğlan Pyrrhaios'u da alsın. Khalkis'te oturmak isterse, bahçenin yakınında ki konukevinde kalsın; Stageira'da oturmak isterse, baba evinde kalabilir. Bunlardan hangisine karar verirse, yürütücüler orayı kendilerince güzel ve Herpyllis için yeterli buldukları eşya ile dşesinler. Nikanor, köle kız verilsin. Thale'ye de onun için satın alınmış, kendi malı olan köle kızdı başka, bin drakhe ve bir köle kız daha verilsin. Ve Simon'a, daha önce ona bir köle ocuk alsın diye verilmiş paradan başka, ya bir köle ocuk alınsın ya da parası verilsin. Kızım evlendiği zaman Tykhon, Philon, Olympios ve çocuğu zgr bırakılsın. Bana hizmet eden kölelerden hiçbiri satılmasın, tersine hizmete devam etsinler; yaşları geldiğinde, hak ettikleri takdirde, zgr bırakılsın.

Bana hizmet eden kölelerden hiçbiri satılmasın, tersine hizmete devam etsinler; yaşları geldiğinde, hak ettikleri takdirde, özgür bırakılsınlar. Yürütücüler Gryllion'a ısmarlanan heykellerin (Nikanor'un heykeli, Proksenos'un heykeli- bunu yaptırmak benim fikrimdi- ve Nikanor'un annesinin heykeli) tamamlanıp yerlerine yerleştirilmesi işiyle de ilgilensinler; Arimnestos'un bitmiş olan heykeli de Nema'da ya da nerede uygun görülürse orada Demeter'e adansın. Mezarım nerede yapılacaksa oraya, Pythias'ın istediği gibi, onun kemikleri toplanıp konsun. Nikanor sağ ise dönüp geldikten sonra, onun için adadığım adağı yerine getirsin: Stageira'da kurtarıcı Zeus'a ve kurtarıcı Athena'ya dört dirsek uzunluğunda taş heykellerini diksin.

Gökberk (1993: 75), kendisinden önceki gelişmeyi bir araya toplayıp bunu daha da ileri götürmüş olan Aristoteles'i, çağının bütün bilgisini kucaklayan bir sistem diye tanıtır. Her ne karda Mansel (1999:416), Platon gibi sürekli bir çalışma sayesinde hergün biraz daha olgunlaşan ve gelişen bir düşünür olarak karşımıza çıktığını belirtse de, Gökberk'e göre Aristoteles kavrayış ve bilgisinin genişliği bakımından Platon'dan daha ileridir; çünkü Platon felsefesinde ampirik araştırmanın, doğa biliminin yeri azdır. Aristoteles'te ise bütün Yunan bilimi âdeta canlı bir bütün olmuştur. Bundan dolayı, iki bin yıl sürece "filozof" denince, Doğu'da olsun Batı'da olsun, hep Aristoteles anlaşılmıştır (Gökberk, 1993:74).

2. ARİSTOTELES'İN KARŞI DEVRİMİ: DOĞAL BİR YAPI OLARAK AİLE

Oikonomos=ev reisi ifadesi- ilkin sadece kadınlar için kullanılsa da- en erken M.Ö. 6. Yüzyılda belgelenmişken *Oikonomia* kavramları ilkin M.Ö. 4. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu zamandan Geç Antik döneme kadar *oikonomia* kavramı daha çok ev idaresi için kullanılır olmuştur (*Ekonomi*, 2016:311).

Aristoteles *Oikonomika* adlı eserinde *Politika* ve *Ekonomi* kitapları arasında bir ayırım yapar: “ *Oikonomika* ile *Politika*, sadece ev ile polis arasındaki farklılık; ayrıca, polis idaresinin bir çok arkhon'un, ev idaresinin ise, tek bir kişinin elinde olmasıyla da birbirlerinden ayrılır” (*Ekonomi*, 2016: 241). *Ekonomi*(2016:241)'de Aristoteles, “[h]er bir şeyin doğası ilkin en küçük parçalarında incelendiğine göre, hane için de aynı yöntem izlenmelidir” der ve şu tanıımı yapar: [“İlkin bir ev, zevce ve çift sürececek öküzün” olmalıdır]. Aristoteles kadınla ilişkisinin ev idaresine uygun

olması gerektiğini ifade eder (*Ekonomi*, 2016:2439. Aristoteles insanlar için gösterilen çabalar arasında ilk sırada kadın için gösterilen olduğunu ifade eder. Zira Aristoteles 'e göre, "doğaya en uygun ilişki dişiyle eril arasındaki" olandır. Aristoteles bu görüşünü *Ekonomi*'de şu şekilde temellendirir: "Nitekim her bir canlı gibi doğanın da türdeşlerini yaratmaya çabaladığı başka yerlerde temellendirilmiştir. Bunu ise, ne eril olmadan dişi, ne de dişi olmadan eril cins becerebilir." Aristoteles cinsler arasındaki bu ilişkinin ise zorunluluktan doğduğunu ifade eder (2016:243).

Aristoteles canlılardaki bu ilişkinin ne kadar doğaya katılmışlarsa o ölçüde içgüsel olduğunu ve bu durumun sadece üreme amaçlı olduğunu ifade eder. Evcil ve daha zeki canlılarda yani insanlarda ise bu ilişkinin en iyi biçimde örüldüğünü belirtir (*Ekonomi*, 2016:245) Zira *Ekonomi*'de (2016:245) Aristoteles, "kadın ve erkek sadece bir varolma için değil; daha iyi bir yaşam için birbirleriyle işbirliği içindedirler" der.

Aristoteles *Ekonomi*'de (2016:245) bu döngü sayesinde doğanın ilelebet var olma amacına ulaşacağından söz eder. Devamında "her birinin doğası, yani erkeğin ve kadının tanrısal iradeyle birliktelik için" yaratıldığından söz eder. Aristoteles kadın ve erkeğin "doğalarının yetilerinin her şeyde aynı amaca hizmet etmesiyle değil; aynı amaca götürmekle birlikte, bazı şeylerde karşıt amaçlara hizmet etmesiyle farklılaştığını" açıklar (*Ekonomi*, 2016:245). Aristoteles kadının korkusu nedeniyle daha korunmacı olduğunu erkeğin ise cesareti sayesinde korunmacı olduğunu ifade eder (*Ekonomi*, 2016:245).

Aristoteles analizini pekiştirmek için *Ekonomi* (2016: 427) eserinde konuya doğal bir açıklamaya başlar: "İnsanların bir araya gelişlerindeki ilk aşama üreme amacıyla erkek ve dişinin bilinçli değil, içgüdüsel birlikteliğidir. Bunu doğaca yönetilesi gerekenle yine doğaca yönetmeye yetkin olanın ortak güvenliklerini, korumak amacıyla bir araya gelmeleri takip eder." Aristoteles' e göre bu durum ilk hane erkeğin bu ikisiyle (kadın ve köleyle) birliğinden ortaya çıkmıştır. *Ekonomi*'de Aristoteles Hesiodos'un ilkin bir evin, bir zevcen ve çift sürececek öküzün olsun derken haklı olduğunu ifade eder. Zira Aristoteles'e göre yoksul birinin kölesi öküzüdür. Devamında şu şekilde tanımları yineler: "Günlük ihtiyaçları karşılamak

için doğa gereği kurulan bu birliktelik, üyelerini Kharondas'ın aşta, Giritli Epimenides'in ise sofradaş olarak adlandırdığı hane[dir]" (2016:247)

Aristoteles insan ve hayvan toplulukları arasındaki temel farkı, yararlı ve zararlı olanı, haklı ve haksızı bildirmeye yarayan konuşma yetisinde görmektedir: "Çünkü insanla öteki canlılar arasındaki asıl fark, yalnız insanların iyi ile kötüyü, haklı ve haksızı sezebilmeleridir. Hane ve polis'i de bu konulardaki görüş birliği meydana getirir" (*Ekonomi*, 2016: 428-429).

Aristoteles *Ekonomi*'de "hane polis'in, çocuklar ve kadınlar da evin unsurları olduğuna ve parçanın mükemmelliğinin bütünün mükemmelliğine etkisi olacağına, dolayısıyla bunların iyi özellikleri sahip olması polis'in dirliğini etkileyeceğine göre, hem çocukları hem de kadınları yasaya uygun şekilde yetiştirmek gerekir. Bunun gerçekten de bir etkisi olacaktır, zira özgür nüfusun yarısını kadınlar oluştururken, çocuklar arasından da ileride kent idaresinde yer alacak bireyler çıkacaktır" der (2016: 446-447).

2.1. PLATON'DAN AYRILIK

"[P]aylaşılan şeyler ve onları paylaşan ortaklar"’dır. Bir devlette, tüm yurttaşlar ya her şeyi paylaşırlar ya hiç bir şeyi paylaşmazlar yahut bazı şeyleri paylaşırlar bazı şeyleri paylaşmazlar. Hiç bir şeyi paylaşmamaları besbelli olanaksızdır; tek bir devletin tüm üyeleri, en azından, o devletin arazisini paylaşırlar. Öyleyse, soru ikili oluyor: Bir devletin gerçekten iyi yönetilmesi için, tüm yurttaşlarının paylaşılabilir her şeyi paylaşmaları mı daha iyi, yoksa bunlardan bazılarını paylaşp bazılarını paylaşmamaları mı? Yurttaşlar, Platon'un *Devlet*'inde olduğu gibi, elbette çocuklarda, kadınlarda ve mülkiyette birbirleriyle ortaklaşabilirler. Çünkü o yapıtta Sokrates çocuklara, kadınlara ve mülkiyete ortaklaşa sahip olmalıdır, der(Platon, 2000: 31-32). Kadınların ortaklaşa tutulması yolundaki öneri birçok güçlükler doğurun bu güçlüklerin başlıcaları, şu üçüdür: (a) Sokrates'in bütün söylediklerinden, niçin bu göreneğin toplumsal düzenin bir parçası haline getirilmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmamaktadır; (b) O diyalogda devletin uğruna var olduğu söylenen amaca varacak bir araç diye bakılınca da, bu önerinin işleyebilme olanağı yoktur; (c) Bunun nasıl gerçekleştirilebileceği hiç bir yerde belirtilmemiştir (Politika, 1993: 32)."

Aristoteles, *Politika* adlı eserinde Platon'un *Devlet*'ine tabiri caizse masaya yumruğunu koyarak karşı çıkmaktadır. Platon devletinin doğal bir birlik olmadığını ve toplumlar için en yararlı olduğu söylenen şeyin, gerçekte onların çökmelerine yol açacağını, oysa bir şey için gerçekten iyi olan, onun korunmasına yarar sağlayacağına (yaşamalarını sağlar) vurgu yapar. *Politika*(1993: 35) adlı eserinde, Platon'un *Devlet*'ini yapılandırırken aileye, özellikle de kadınlar ve çocukların “ortak mal” olma önerisini uzun uzun eleştirerek sözlerine şöyle devam eder: “Böyle bir toplum düzeni kurmaya kalkışacakların kolay kolay önüne geçemeyecekleri daha başka birtakım kötü sonuçlar da şunlardır: Saldırı, bilerek bilmeyerek (kasıtlı kasıtsız) adam öldürme, kavgaya- dövüş ve kara çalma. Bütün bunlar, babaya ya da anaya karşı işlenirse, yalnız yasaya aykırı olmakla kalmayan, kutsallığa da aykırı düşen suçlardır.” Sözlerine devam Aristoteles, “akrabalık ilişkisi ne kadar yakın olursa, böyle bir edimin kutsallığa aykırılığı da o kadar artar. Fakat insanların bu suçları, aralarında herhangi bir ilişki olduğunu bilmedikleri zaman, bilmeleri durumuna oranla daha sık işlemleri olasılığı vardır. Böyle suçlar işlenince de, ilişkinin varlığını bilenler, hiç değilse, din göreneklerinin gerektirdiği kefareti ödeyebilirler; bilmeyenler ise bunu yapamazlar”der.

Aristoteles'in *Politika* eserinde bu minvalde devam eden görüşü ise: “Platon'un oğulların ortaklaşa olmasını kabul ederken, yalnız birbirlerini sevenler arasında cinsel ilişkilerde bulunulmasını yasaklayıp, cinsel ilişkilerin erkek kardeşler ya da babayla oğul arasında olduğu gibi —böyle bir tutkunun kesinlikle yasaklanması gereken yerlerde— en uygunsuz belirimlerine göz yumması da eşit ölçüde karşı çıkılacak bir tutumdur.” Aristoteles, Platon'un “*Devlet*'te kadınlar ve çocuklar, ortaklığı koruyucu ya da egemen sınıf için örgütlen[diğini]” ifade eder. Fakat Aristoteles bu ortaklığın tarımcı sınıfa uygulanması çok daha yararlı olacağını söylemektedir. “Çünkü kadınlarla çocukların ortaklaşa tutulduğu yerde dostluk bağları daha zayıflar ve yönetilenler arasında güçlü bir dostluğun bulunmaması, devrim çıkarmaya (ayaklanmaya) yönelmeyerek buyruklara boyun eğmeleri için faydalıdır.” Bu minvaldeki görüşlerine devam eden Aristoteles, Platon'un - çiftçi ya da zanaatçı sınıflarından koruyucular sınıfına ve karşıt yönde yapılması öngörülen çocuk aktarması düşüncesi vardır. Fakat bu gibi aktarmaların nasıl olacağı son derece karanlıktır: “Doğan çocukları verenler ve götürenler, bunların hangi çocuklar

olduğunu ve kimlere verildiğini bileceklerdir. Bu gibi aktarmalar, yukarda sözünü ettiğimiz tehlikeleri çoğaltacaktır - saldırı, adam öldürme, uygunsuz tutku; çünkü iki aşağı sınıftan birine aktarılanlar, koruyucu sınıfının üyeleri için artık kardeş, oğul, baba, ana sözlerini kullanmayacaklar; koruyucular sınıfına yükseltelenler de yurttaşların geri kalanına böyle demeyeceklerdir - oysa, böyle sözler, kendi akrabalarına karşı bu gibi suçları işlememeleri için hiç değilse onları uyarırdı”(Politika, 1993:36)

Aristoteles'in Platon'dan özellikle aile kurumu ve kadın çocuk gibi hususlarda karşı bir görüş sergilemesi anlamına gelir. Elbette bu karşı devrim şöyle anlaşılmalı: Aristoteles aslında Platon'un geleneksel aile kurumunu *Devlet* adlı eserinde önerdiği yeni fikri yeniden yerle yeksan edip geleneksel olanın geçerli ve realist bir program olabileceğinin altını çizmektedir. Zira Aristoteles bu karşı/geriye dönüş aile teorisini “doğa/doğal olan”a dayandırarak ileri sürecek ve işleyecektir.

Nilss ve Skirberk'e göre, Aristoteles yeni bir bakış açısı sunmakla kalmayıp, Platon'a karşı argümanlarda sıralar. Şunu söyleyebiliriz ki, Aristoteles Platon'un rasyonel devamını temsil etmektedir. Örneğin, Aristoteles tıpkı Platon'un yaptığı gibi idealar teorisini eleştirir(Akr. Arslan, 2011c:96).

Arslan, Aristoteles'in Platon'un idealar Kuramı'na yönelttiği eleştiri çok yönlü ve çok amaçlı olduğunu söyler. Aristoteles bir yandan Platon'un idealarının sayısının gereğinden fazla olduğunu düşünür, öte yandan onların içinde bulunduğumuz dünyayı ve bu dünya içinde yer alan temel olayları, yani oluş ve değişmeyi açıklamakta yetersiz olduğunu ileri sürmektedir(2011c:126).

Copleston'a göre(1997:109), Platon'un kuramının duyulur nesneler ve İdealar arasında bir uçurum bulunmaktaydı. Arslan bu ilk uçurum da Platon'un, İdeaların neler olduğu konusunda gereğinden geniş düşünmekte olup aslında idealar olmayan şeyleri, idealar olmaları mümkün olmayan şeyleri idealar olarak kabul ettiğini ifade eder. Ardından İkinci olarak Platon İdealarda duyusal şeyleri gereğinden fazla birbirinden ayırmaktaydı. Platon, İdeaları duyusal varlıkların dışına ve üstüne yerleştirmekte, onlara bağımsız bir varlık tanımaktadır. Bu durum İdeaların bilgisi, bu dünyadaki doğal şeylerin bilgisini elde etmemizde bize bir faydası dokunmamaktadır. Arslan, Üçüncü olarak ise, Platon İdeaları gereğinden fazla

hareketsiz ve sabit düşündüğünü söyler. Bu ise İdeaların açıklama iddiasında oldukları duyusal dünyadaki oluş ve gelişmeyi açıklama imkânından yoksun olmaları sonucunu doğurmaktadır (Arslan, 2011c: 126-127). Copleston'a göre, Platon arı evrensel ve arı tikel arasında bir ikililik bıraktı-bir ikililik ki duyulur dünyanın olgusalılığından ve anlamından büyük ölçüde yoksunlaştırılmasında sonuçlandı (Copleston,1997:109).

Aristoteles Platon'un idealar Kuramı'nda değerli olan şeyi korumak için üç şey sunmuştur: I) İdeaların sayısını olabildiğince azaltmak, her genellerneyi veya genel olan her özelliği bir idea olarak kabul etmemek, sadece doğada gerçekten varolduğu görülen türleri ifade eden tümellerin varlığını kabul edip diğerlerini reddetmek; II) İdeaların duyusal dünyanın dışında ve ondan bağımsız, ona aşkın varlığını reddetmek, İdeaların duyusal şeylerin içinde, onlara içkin olduğunu savunmak; III) İdeaları şeylere içkin doğalar olarak kabul etmek suretiyle doğada gözlemlediğimiz oluş ve hareketin açıklayıcı ilkeleri kılmaktan geçmektedir(Arslan,2011c:127).

Copplesson'a göre Aristoteles, bu evrensel öğeyi duyulur nesnenin içkin özsel biçimi ile özdeşirdi ki, bu, kendi özdeği ile birlikte, nesneyi oluşturur ve nesnedeki anlaşılır ilkedir. Bu biçimsel ilke Aristoteles'e göre kendini nesnenin etkinliğinde olgunlaştırır. Örneğin, bir örgenlikteki biçimsel ilke, onun entelekti, kendini örgensel işlevlerde anlatır, özdekte açındırır, özdeği örgütler, yoğurur ve şekillendirir. Onu bir ereğe doğru yöneltirki özün, “idea”nın görüngüdeki yeterli belirişidir. Tüm doğa bir türler hiyerarşisi olarak kavranır, bunların birinde öz bir dizi görüngü içinde tam edimselleşmesine doğru yönelir, en yüksek Devinimsiz Devindiricinin temelde yatan sonsal nedeni tarafından biraz gizemli bir yolda çekilir-Devinimsiz Devindirici ki kendisi tam edimsellik, arı özdeksel olmayan Varlık ya da düşüncedir, kendinde-kalıcı ve kendinde kapsanmıştır(1997:109).

Aristoteles, Platon'un iki dünyalı felsefesinin tümünü -idealar öğretisini, ruhun ölümsüzlüğünü ve ruh göçünü, bu dünyada-kazanılan bilginin, öte dünyaya ilişkin bilginin aşamalı olarak anımsanmasından başka bir şey olmadığı görüşünü- kabul etmişti. Aristoteles daha sonra ise bağımsız bir düşünür olarak, idealarla ilgili' gizemli öğretilerden vazgeçmek zorunluluğunu duyduğu zaman bile, Aristoteles

kendisini hiçbir zaman bırakmamış bir mirastan kimi öğeleri korudu. Aristoteles, düşünce zemininde Sokrates ve Platon'un tarafında kaldı. Cornford'un da söylediği gibi: "Sağduyu ve deneysel olguyu temele olan bakış açısıyla, Platon'a gösterdiği tüm tepkilere karşın, Aristoteles bir Platoncu olmadan duramazdı. Düşüncesini, Platon'unkinden daha az olmamak üzere, hocası tarafından Sokrates'ten miras alınmış, yüksek bir erek orama fikri -şeylerin gerçek neden ya da açıklamalarının başlangıçta değil de, hedefte ya da erekte aranması gerektiği fikri-yönlendirdi"(Akr.Gthurie, 2007: 127-128).

Aristoteles'in Platonculuktan aldığı kalıcı miras, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan, iki görüşten oluşmaktaydı. Platon'dan teslim aldığı ve koruduğu bu iki görüş, şunlardır:

- (i) Erekbilimsel (teleolojik) bakış açısı,
- (il) Gerçekliğin formda bulunduğu inancı.

Aristoteles'ten önceki dönemde ilkin doğa, sonra insanla ilgili pratik sorunlar araştırılmış, Platon bunlara bir de dialektik'i (idea öğretisi, metafizik) katmıştır. Böylece beliren üç sorun alanının başına, Aristoteles şimdi yeni bir bilimi koyar: *mantık* (logike). Aristoteles'in bu görüşü tamamıyla yeni sayılamaz. Öncesinde Sofistler ile Sokrates de bilimsel çalışmanın ne olduğu üzerinde durmuşlardı. Ama bu sorunda, Aristoteles'ten önce, birtakım tek tek denemelerden, başlangıç adımlarından ileri gidilememişti. Aristoteles bu başlangıç denemelerini mantığmda bir *sistem* halinde işleyip geliştirmiştir. Bundan dolayı ona "mantığın kurucusu" denir(Gökberk, 1993:76-77).

Gökberk, Aristoteles mantığının kökleri Platon'un idea öğretisinde olduğunu söyler. Gökberk, Platon gibi Aristoteles için de, gerçek varlık (ontoson) *tumeldir* ve tümelin bilgisi de *kavramdır* der.Buraya kadar hocası gibi düşünen Aristoteles, bundan sonra bu görüşten ayrılır. Aristoteles'e göre, Platon idealarla fenomenler, tümel ile tekil arasında inandırıcı bir bağlantı kuramamıştır. Bu bağlantıyı kurmak için yaptığı bütün denemelere rağmen, idealar dünyası fenomenler dünyasından ayrı, başka bir dünya olarak kalmıştır (Gökberk, 1993: 74).Aristoteles iki dünyanın, eşdeyişle doğal dünya ile idealar dünyası arasındaki ilişki ve ideaların nedenselliği, bu durumda, açıklanmadan kaldığını açıklamaktadır. Bu sorun devinim ve değişme

olgularım açıklayabilme güçlüğünden başka bir şey değildi. Aristoteles bu nedenle, Sokrates ve Platon'dan vazgeçti. Ancak Aristoteles, Platon'un etkili önlemlerle önünü almaya çalıştığı güçlük varolmaya devam ediyordu(Guthurie, Çvr. Şentuna, 2007:129-130,). Aristoteles'e göre idealar, tek tek nesnelerin *ozudur*; bunların varlıklarının, varoluşlarının *nedenidir*; bunun böyle olduğunu göstermek de felsefenin ana devidir. Platon'da *iki ayrı dünya* vardı. Zira Aristoteles için ise idealar dünyası duyu dünyasının içindedir(Gökberk, 1993:77-78).

Platon' a göre, fenomen dünyası “sınırsız” (idea) ile “sınırlayan” (uzay) bir karışımı idi. Aristoteles için ise, fenomenler dünyasındaki her şey idi. Yani *form kazanmış olan bir maddedir*. Madde, oluşmuş (biçim kazanmış) bir nesnedeki form yüzünden gerçeklik kazanmış olan olabilirliktir. Burada maddede gerçek varlık olan öz (ousia), ancak bir şey olabilme olanağı, bir şey yapabilme gücü olarak (*dynamis*, *potentia*) verilmiştir. Madde Form yüzünden bir gerçek, bir edim (*energeia*, *actus*) olur. Aristoteles, Öz'ün, fenomenler yanında ikinci, daha yüksek bir gerçekliği yoktur der. Öz fenomenler dizisi içinde olmakla beraber bunlarla kendi olanağını gerçekleştirir. Genel (ousia'ya Aristoteles idea da der) ancak özel'in içinde gerçek, özel de kendisinde genel gerçekleştiği için vardır. İdea öğretisinde yaptığı bu değişiklikte Aristoteles, Yunan felsefesinin bir ana-sorununu bir bakımdan çözmüş oluyordu. “Varlık” burada, kendisinden “oluş” açıklanabilecek gibi düşünülmüştür. Zira varlık, oluş'ta meydana gelmiş olan şeydir; varolan, “olmuş olan”dır. Burada Öz'ün görünüşlerinde kendisini bu gerçekleştirmesine Aristoteles, (*entelekheia*) der (Gökberk, 1993:87).

Aristoteles teleojisine uygun olarak evreni bir hiyerarşi içinde algılar. Tanrı'ya ulaşma yolundaki varlıklar, bir hiyerarşik düzen içinde bulunur. Aristoteles, evreni gökyüzü(ayüstü dünyası) ve yeryüzü (ayaltı) olmak üzere ikiye ayırır. Gökyüzünde Tanrı'dan sonra gelen önemli olarak gökselvarlıklar yani yıldızlar, gezegenler vardır. Bunlar maddesel bir nitelik taşımakla birlikte, oluştukları madde either olduğu için her türlü değişim, oluşum ve bozulmanın dışındadır. Ölümsüz olan bu göksel varlıklar, Tanrı gibi durağan değildir (Ağaoğulları, 2006:328-329). Yıldızların kendileri, Aristoteles için, insanüstü bir zekâ taşıyan varlıklardır, evrenin Tanrılarıdır bunlar, çünkü Tanrılığa en çok yaklaşan salt formlardır, daha aşağı olan yeryüzündeki hayat üzerinde de, bunu belli ereklere göre yönelten, etkileri

vardır(Gökberk, 1993:85). Ayaltı alem de ise, yeryüzünde bulunan *varlığın* en aşağı formları dört öğedir (toprak, su, hava, ateş). Bu dört öğe doğru çizgibiçiminde hareket eder. Böyle bir özelliği bulunmakla beraber, hareket için onlarda bir eğilimvardır. Doğru çizgi hareketinde de birbirine karşıt iki hareket vardır: Merkeze doğru olan hareket ile merkezden uzaklaşan hareket. Toprakta merkeze doğru, ateşte de merkezden uzaklaşan hareketi buluruz; daha az ölçüde olmak üzere, suda merkeze doğru, havada merkezden kaçan hareket bulunur. Öğelerin bu hareket biçimleri, onların doğa içindeki dizilişlerini belirler(Gökberk,1993:85).

Aristoteles, “iyi”lere ilişkin bir anlam zenginliği daha getirerek “iyi”leri üç kısımda toplar. Böylece bizler mutluluğu, “insansal iyi”yi, insana özgü olan yaşam biçimini bir adım daha iyi kavrayabiliriz. “İyi”ler, dış iyiler, ruha ilgili iyiler ve bedenle ilgili iyiler olarak üç kısma ayrılır. Dış iyiler, yaşamak için yeterli bazı destek görevi gören, iyi eylemde bulunmayı daha da olanaklı hale getiren iyilerdir. Bunlar, insansal iyyinin açığa çıkabilmesi ya da insana özgü yaşamın gerçekleşmesinde gerekli dış koşullardır. Kişinin çocukları ve ailesiyle birlikte olması, iyi dostlarının olması ve ölümlerini görmemesi, zenginlik, soylu bir aileden gelme, talih konusunda ise en azından büyük talihsizliklere uğramama mutluluğun gerektirdiği dış iyilerden sayılır (Erbay, 2019: 46-47).

Aristoteles, bir insanın erkek olarak doğmasını, erkek bedenine ve erkek aklına sahip olmasını doğa olarak ele alır. Ancak iyi ve erdemli bir insan olmada doğa tek başına yeterli olmayabilir, işte eğitim ve alışkanlıkla insanın iyi bir insan olması sağlanabilir. İyi ve erdemli bir insanın nasıl olunacağını araştırırken alışkanlık ve eğitim olasılıkları bazı durumlarda etkin olsa da iyyinin zıt anlamlısı olarak kötü insan olmasını engelleyemeyebilir çünkü kimi insan sonradan öğreneceği şeylerle kötüye düşebilir. İyi bir insan olmak için doğa, alışkanlık ve eğitim ile aklın uyumlu olması gerekir. İnsan doğa ve alışkanlıklardan kaynaklı kötü olan her ne varsa eğitimle iyi yönüne çevirebilir, yani doğa ve alışkanlıktan kaynaklı kötü olanları akla göre davranıp eğitim aracılığıyla iyi olana evirebilir. Bütün insanların iyi ve erdemli olması ya da insanların iyi insan olma olasılıklarının artırılması yasalarca insan doğası kolayca dönüştürülerek sağlanırken bunun dışındaki konular eğitimle elde edilir (Erbay, 2019: 57).

Aristoteles orta yolcu bir filozof olarak bilinmektedir. Bunun anlamı onun platon öncesi doğa felsefesine geri dönüş yapmakla birlikte burada kalmayıp kendi hocası platonun açtığı yeni alanın da eşit derecede önemliliğini kabul etmesidir. O, bir birleştiricidir. Doğayı ve ahlakı birbirinden ayrılmaz iki insani koşul olarak işleyecektir.

Aristoteles, devleti oluşturan öğelerin en küçüğünün bireyolduğunu, bireyin içinde yer alan en küçük birimin ise aile olduğunu söyler. Burada aile, insanların günlük gereksinimlerini karşılamaya yeterli bir birim olmakla beraber bunun ötesindeki gereksinimleri karşılayamaz(Ağaoğulları, 2006:343-344). Aristoteles’e göre: “Aile, bireyden daha çok kendi kendine yeter, devlet de aileden; insanların kurdukları topluluğun kendi kendine yeterli olduğu ana erişilince, o zaman bir şehir ya da devlet meydana gelmiştir. Daha çok kendi kendine yeterlik, daha az kendi kendine yeterliğe yeğlenmek (tercih edilmek) gerektiği için, daha az (ölçüde) birlik de daha çoğuna yeğlenmek gerekir”(Politika, 2007:33).

Aristoteles’e göre son birlik çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (*polis*). Aristoteles, bununla, hemen her bakımdan sürecin tamamlandığını kendi kendine yeterliğe erişildiğini ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamakiçin başlamışken artık iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma geldiğini belirtir. *Politika*’da (2007: 9) şu cümlelerle bu durumu izah eder: “[İ]çinden çıktığı daha eski topluluklar nasıldoğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisibir amaçtır; çünkü biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinintamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz”. Aristoteles, “insan, ev, aile, herşeyin o olmayı (kendi doğasına erişmeyi)” amaçladığını belirtir

Aristoteles burada devletin hem doğal olduğunu hem de bireyden önce geldiğini dile getirmiştir. Nasıl ki bir parça bedenden ayrıldığı zaman tümüyle kendini yeterli olmazsa, bireyde tıpkı öteki parçalar gibi bütünle aynı ilişki içindedir. Zira bireyin bilinçli kişiliği toplumsal-siyasal kurumların nedeni değil ürünüdür. Bir başka deyişle insan, ancak polisim bir üyesi, yani yurttaş olarak kişiliğini geliştirip doğasını gerçekleştirebilir, tam anlamıyla insan olabilir(Ağaoğulları, 2006:342-344).

Ağaoğullarına göre, Aristoteles, ilk önce Platon'un Politeia'da (koruyucular için) aileyi kaldırmasını ve kadın-çocuk ortaklığı getirmesini şiddetle eleştirir. Aileyi doğal bir kurum olarak gören Aristoteles'e göre, kadınlar ile çocukların ortaklaşa tutulduğu yerde, kimse çocuklara önem vermez ve akrabalık ilişkileri yok olup dostluk bağları zayıflar (Ağaoğulları, 2006:349). Platon koruyucu sınıf için özel mülkiyetin ve ailenin bu sınıfın üyeleri arasında çatışmalara yol açabileceği, onlar arasındaki birlik ve dayanışmayı yok edeceği görüşündeydi. Aristoteles ise bu tutuma tamamen ters görüşe sahiptir. Aristoteles'e göre bir şeye ortak olarak sahip olanların sayısı çoğaldıkça ona karşı gösterilen özen, ilgi ve sorumluluk azalır. İnsanlar kendilerinin olan şeylere, ortaklaşa sahip oldukları şeylerden daha fazla özen gösterirler. Platon'un devletinde her yurttaşın bin tane oğlu vardır, ama bunlar hiç kimsenin oğlu değildir(Arslan,2011c:282). Aristoteles bu durumu Politika'da (2007:34) eleştirerek açıklar: "Bir kimsenin, öyle paylaşılan bir oğlu olmasındansa, gerçekten amcasının oğlu olan bir amcaoğlu bulunması çok daha iyidir. Sonra, insanların kendi kardeşlerinin, oğullarının, babalarının ya da analarının kimler olduğu hakkında tahminler yapmalarının da önüne geçilemez."

Politika'da Sokrates'in savunduğu, "Devletin olabildiğince birlik olması, en iyisidir" kuralından söz eden Aristoteles, "[g]itgide daha çok birlik olan bir devlet, devlet olmaktan çıkaca[ğından] söz eder. Aristoteles'e göre doğal olan devlette sayıların (çeşitlerin) çokluğu durumudur. "[Ç]okluktan birliğe doğru gittikçe devletliği azalır ve gitgide aileleşir, aileden de bireye döner." Zira Aristoteles'e göre, "aile apaçık, devletten daha çok birliktir; birey de aileden. Dolayısıyla, böyle bir birlik sağlama olanağı olsa bile, ondan kaçınmalıdır, bu yol devleti yıkar. Çünkü devlet yalnızca insanlardan oluşmaz, ayrı ayrı türde insanlardan meydana gelir, hepsi birbirinin aynı olan insanlarla bir devlet yap[ılamayacağından] söz eder(2007:35). Devlet, kimilerin zannettiği gibi, benzer yurttaşların doğal birlikteliği değildir. Toplumlar için en yararlı olduğu iddia edilen bu nitelik, gerçekte onların çökmesine yol açar(Toku, 2016:233).Şöyle ki Aristoteles, Platon'un ortak mülkiyet ve kadın-çocuk ortaklığı ile aşırı birliği amaçladığını söyleyip, birliğin artmasının kötü sonuçlar vereceğini ileri sürer(Ağaoğulları, 2006:351). Bunu nedeni Aristoteles'e göre, toplumun ve insanın yanlış kavramına dayanır(Erkızan,2016:50) Oysaki, bir şey için hakikaten iyi olan şey, onun muhafazasını sağlayan şeydir. Aile, fertten daha

çok kendi kendine yeter, devlette aileden. Kendi kendine daha çok yeterli olmak daha az yeterliliğe elbette tercih edilmek zorundadır(Toku,2016:233). Aristoteles'e göre, devlet, yalnızca "çok sayıda" insandan değil, "farklı türde" insanlardan meydana gelen bir şeydir. Bir devlette en yüksek birliği istemek, onu ortadan kaldırmayı istemektir. Böyle bir birliği sağlamak, bireylerin, mesleklerin, sınıfların birbirlerinden farklı olmalarından dolayı sadece mümkün olmayan bir şey olmakla kalmaz, gerçekleştirilmesi mümkün olsa bile iyi bir devleti ortadan kaldırır(Arslan,2011c:282).

3. ARİSTOTELES'İN DOĞA ANLAYIŞI

3.1. ARİSTOTELES'E GÖRE DOĞANIN ANLAMI

Aristoteles, *Evren Üstüne*(2000: 69) adlı eserinin birinci bölümünün girişinde felsefenin “evrendeki hakikati idrak etmeye çalıştığı zaman hem diğerlerinin hakikatin yüceliği ve büyüklüğü yüzünden geri çekilirken felsefe bu tehlike karşısında cesaretini kaybet[mediğini] dile getirmiştir. Kendisinden önceki filozofların “evreni ve ondaki büyüklüğü görmediklerini” dile getiren Aristoteles, “evrenin ihtişamı dışında her şeyin küçük ve değersiz” olduğunu vurgular.

Aristoteles için, herhangi bir şeyin “doğa"sı, onun ilk değil son durumudur. Bu sona yönelen büyüme sürecine de “Doğa” denmektedir. *Politika*'da (1975: 9), “Bundan, devletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar. Düpedüz bahtsızlığından değil de doğası gereği, şehri, devleti olmayan bir kimse ya fazla iyidir ya fazla kötü, ya insanlığın altındadır ya üstünde — insanlığın altında olmaya bir örnek, Homeros'un “saygısızlık eder, soyuna, düzene, ocağına” diye kınadığı savaş düşkünü kişidir; böyle bir kimse doğası gereği savaşa düşkün olur, tek başına kalmış bir dama taşı gibi hiç bir işbirliğine girmez. Fakat önümüzdeki, yalnızca bir işbirliği yapıp yapmama sorunu değildir; çünkü besbelli ki, insan arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır. Çoğu kez dediğimiz gibi, doğa hiç bir şeyi boşuna yapmaz; insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla da, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak ses çıkarmaktan oldukça ayrı bir şeydir; ses çıkarma yetisi öteki

hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar; çünkü gerçekten bazı hayvanların doğalgüçleri, onların hem haz ve acı duymalarına, hem de bu duygularını birbirlerine aktarmalarına elverişlidir. Oysa dil, yararlı ve zararlı olanı, doğru ve yanlış bildirmeye yarar. Çünkü insanla öteki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötü'yü, doğru ile yanlış'ı, haklı ile haksız'ı sezebilmeleridir. İşte bir aile ya da şehri meydana getiren şey de, bu konularda ortak bir görüşü paylaşmaktır.”

Aristoteles'e göre Fiziğin konusu doğadır. Arslan (2011c: 3), İonia kökenli olması dolayısıyla Aristoteles'i Thales'ten başlayan ve esas ilgisi doğa ve doğal olaylar olan filozoflar geleneği içinde ele almamızı sağladığının altını çizer. Gerçekten de, Aristoteles *Fizik* (2001: 11) adlı eserinde, “tüm doğal nesneler ya da bazı doğal nesneler devingen” olduğunu dile getirir.

Doğa üzerine incelemelerine önce doğanın ne olduğu sorusunu sorarak başlamak gerektiğini ifade eden Aristoteles, bundan da önce doğa diye bir şeyin var olup olmadığını kendimize sormamızın gerekli olduğu düşüncesindedir. O halde sormamız gereken ilk soru şudur: Doğa diye bir şey var mıdır? Bu sorunun kestirme cevabı şudur: Evet, doğa diye bir şey vardır. Çünkü hareket ve değişme içinde olan varlıklar vardır. Doğa en genel olarak bu “hareket ve değişme içinde olan varlıkların hareketlerinin nedeni ve ilkesi” olan şeydir (Akt. Arslan, 2011c:163-164).

İçinde yaşanılan dünya, sürekli değişen bir dünya olmakla birlikte, Aristoteles ve kendinden önceki filozofların temel çabası sürekli değişen bu dünyayı anlamlandırmaktı. Bu çaba, doğaya dair kesin ve değişmeyen bilgileri elde etmeyi içine almaktaydı (Mutlu, 2014:115)

Aristoteles, *Metafizik*'te (1996: 153-54) “Doğa”nın anlamını şöyle sıralar:

1) Büyüyen, gelişen şeylerin meydana gelişi; örneğin “Physis”ın “y”sini birinin uzun olarak telaffuz etmesinde olacağı gibi

2) Büyüyen, gelişen şeyin içinde bulunan ve onun büyüme ve gelişmesinin kendisinden çıktığı ilk öge

3) Her doğal varlıkta bu doğal varlığın özü gereği sahip olduğu ilk hareketin ilkesi

4) Doğa, aynı zamanda herhangi bir yapılmış nesnenin kendisinden meydana geldiği veya kendisinden yapıldığı ilk madde anlamına gelir. Bu ilk madde, formdan yoksun olan ve kendisini kuvve durumundan çıkaracak bir değişmeye uğrama gücüne sahip olmayan bir şeydir. Örneğin tuncun, heykelin ve tunçtan yapılan şeylerin; tahtanın, tahtadan yapılan şeylerin vb. doğası olduğu söylenir. Çünkü bu öğelerden hareketle yapılan her varlıkta, ilk madde varlığını sürdürür.

5) Doğa, ayrıca doğal şeylerin tözü anlamına gelir. Doğanın başlangıçta bulunan bileşim olduğunu ileri sürenlerin veya Empedokles'in dediği gibi

Aristoteles'in bu çabasının merkezinde bulunan *Fizik*'te, doğanın bilimi olarak hareketin ve durgunluğun ilkelerini kendilerinde taşıyan varlıkları incelemesiyle ortaya koyar. Aristoteles'e göre, bir şeyin doğası o şeyin içkin ilkesidir ve böyle olması bakımından hareketin ve durgunluğun kaynağını kendinde taşır (Erkızan, 2014:27-28).

Aristoteles, *Fizik*(2001: 15) kitabında, iki tür birlikten söz eder. Birisi olanak halinde birlik, diğeri de etkinlik-gerçeklik halinde birlik. Zira Aristoteles'e göre etrafımıza baktığımızda esas olarak iki tür varlık görmekteyiz. Bunlardan bir kısmı insan eliyle yapılmış, yani sanatın ürünü veya eseri olan şeylerdir. Diğerleri ise canlı veya cansız olsun insan elinden çıkmayan, insanın etrafında yaralan veya içinde kendisini bulduğu doğal denilen şeylerdir (Arslan, 2011c:165).

Ross'a (2011: 110) göre, Fizik gerçekten genel olarak doğal cisimleri, 'içlerinde bir hareket ve sükûnet ilkesini' bulunduran bütün cisimlerin ortak doğasını ele alır. Bu tanım sadece canlı cisimleri değil, unsurları ve onlardan meydana gelen inorganik bileşimleri de içine alır; çünkü bu sonuncular da dairesel, evrenin merkezine veya evrenin merkezinden çevresine doğru hareket etme yönünde doğal bir eğilime sahiptirler. Hatta yapılmış şeyler bile, doğal cisimlerden yapılmış oldukları için, doğal bir harekete sahiptirler. Bununla birlikte yapılmış şeyler olarak onların hareketi, kendilerini biçimlendiren ve kullanımlarını belirleyen sanatkârın eli tarafından onlara verilen bir şeydir. Fizik, kendisini 'doğa'yı ele alan bir bilim olarak takdim eder, ama başta 'doğa'dan ne kastettiğine ilişkin hiçbir açıklama vermez.

Açıktır ki Aristoteles töz, form konusuyla ilgili olarak, doğa filozoflarının görüşleri başlıca iki çeşit olduğunu belirtir. Bazıları bütün diğer şeylerin yoğunlaşma

ve seyrekleşme ile kendisinden meydana geldikleri tek bir temel cismin olduğunu söylerler; bazıları ise şeyler arasında temel niteliksel farklar olduğunu, fakat onların hepsinin içinde karşıtların bulunduğu tek bir kütleden çıktığını savunurlar. İkinci görüş Aristoteles tarafından eleştiriye tabi tutulur (Ross,2011:111). Dolayısıyla doğada her şey zorunlu yasalarla birbirine bağlanmış, belirlenmiştir, bu bakımdan Aristoteles'e göre evren bir düzendir denebilir (Ağaoğulları,2006:328).

Aristoteles'e göre, ilkeler sonsuz sayıda da değildir (*Fizik*, 2001: 33). Ross (2011: 112) bu önermeyi şu maddelerle açıklar: “Çünkü 1) eğer onlar sonsuz sayıda olurlarsa, varlık bilinemez olur 2) töz bir cinstir ve bir cinsin yalnızca bir temel karşıtı vardır 3) gerçekliği sonlu sayıda ilkeden türetmek mümkündür ve mümkün olduğu yerde basit bir açıklama, daha karmaşık olandan daha iyidir 4) açık bir şekilde, bazı karşıtlar türemişler, ama ilk ilkelerin türemiş değil ezeli-edebi olmaları gerekir.”

Aristoteles'e göre: “[V]arolanların hiçbirinin tözü karşıtlar olamaz, bunu görüyoruz. İlkenin bir taşıyıcıya yüklenmemesi gerekir, çünkü bu durumda ilkenin ilkesi olacak: taşıyıcı bir ilkenin, taşıyıcının kendisine yüklenenden önce varolduğu görünecek. Ayrıca bizim görüşümüz bir tözün bir başka töze karşıt olmadığı. O zaman töz olmayanlardan bir töz nasıl olabilir? Yoksa bir ‘töz olmayan’ bir tözden daha önce mi varolacak? İşte bunun için bizim daha önceki savımız doğru diye kabul edilecek olursa şu da zorunlu: bu her iki (karşıt) korunacaksa, bir üçüncü şey taşıyıcı olmalı”dır (*Fizik*, 2001: 36) Öyleyse karşıtları ilk ilkeler olarak almak, tözü töz olmayandan türetmek olur. Ancak tözden daha birincil hiç bir şey olamaz. Öyleyse her şeyin tek bir maddi dayanağı olduğunu savunan ilk filozofların görüşüne geri dönüp üçüncü bir hali varsaymalıyız (Ross, 2011: 113). Zira Aristoteles iddiasını yineleyerek: “[H]er zaman bir şeyin oluşan olarak taşıyıcı olması gerekiyor ve bu da sayıca bir olsa bile biçimce kesinlikle bir değil – ‘biçimce’ ve ‘kavramca’ ile aynı şeyi kastediyorum -. İnsan olmak ile eğitimsiz olmak aynı şey değil ve biri kalıyor, öteki kalmıyor” (*Fizik*, 2001: 38).

Aristoteles'e göre dayanak ne meydana gelir ne de yok olur.Eğer varlığa gelseydi, bu, kendisinden varlığa geldiği varlıkta devam eden bir dayanağı gerektirirdi, fakat onun doğası zaten budur. Eğer ortadan kalkabilseydi bu, yine

varlıkta devam eden bir başka dayanağın olmasını gerektirirdi. Böylece onun varlığa gelmeden önce var olması ve ortadan kalkmadan önce yok olması gerekirdi (Ross, 2011: 115).

Aristoteles'e göre, tüm doğal devim bir ereğe doğru yöneliktir. Doğada aranan erek, bir gizlilik durumundan bir edimsellik durumuna gelişim, biçimin özdekte cisimselleşmesidir. Bu "raslantısal" olandır, "doğaya göre" olmasa da "doğa tarafından" olan olaylardan oluşur. Örneğin, doğurma yoluyla bir hilkat garibesinin üretilmesi gibi(Coleston,1997: 61-62).

Doğa, Aristoteles'e (*Fizik*, 2001: 53) göre, "kendilerinde devinimin ve değişme ilkesi olan nesnelerin her birimin ilk taşıyıcı maddesi, Bir başka deyişle, şekil ve kavrama karşılık gelen biçimdir. Nasıl sanattan kastedilen 'sanata göre olan' ile 'sanat ürünü olan' ise, aynı biçimde doğadan kastedilen de 'doğaya göre olan' ile 'doğa ürünü olan'dır. Fakat ilk durumda bir şey yalnızca olanak halinde ise, doğaya göre olan nesnelerde O]lanak halindeki et ya da kemiğin ne olduğunu ona göre belirlediğimiz kavrama karşılık gelen biçimini almadan önce, henüz kendi doğasına sahip değildir, 'doğaya göre' de değildir." Açıktır ki bir anlamda doğa, "kendilerinde devinim ilkesi taşıyan nesnelerin şekli (morphe) ve biçimi (eidos): bu da ayrı- başına bir şey değil, ancak kavramca ayrılan bir şey. (Bunlardan -madde ile şekilden- oluşan ise, sözgelişi bir insan, bir doğa değildir, 'doğaya göre'dir.)" Zira maddeden çok da (şekil) bir doğaldır. Şöyle ki her bir nesneye olanak halinde olduğu zamandan çok gerçeklik halinde olduğu zaman (o nesne) denir. Aristoteles, bir insandan bir insan olunabileceğini fakat bir sedirden bir sedir olamayacağını ifade eder. Ona göre: "[M]adde bir doğa ise şekil (morphe) de bir doğa, çünkü bir insandan bir insan olur. Öte yandan doğa oluş anlamında alındığında doğaya yönelik yoldur; nitekim buradaki durum tedavideki gibi değil, biz tedavi sanatına (hekimliğe) giden yola değil, sağlığa giden yola "tedavi" deriz. Çünkü tedavinin tedavi sanatından gelmesi zorunlu (*Fizik*, 2001: 53-55). Aristoteles'e göre Doğa iki anlamda, "hem biçim hem de madde"dir(*Fizik*, 2001: 57).

Aristoteles'e (*Fizik*, 2001: 59-61) göre Doğa, "bir amaç, bir ereksel nedendir; çünkü kendilerinde sürekli devinim olan nesnelerin bir amacı var, işte bu son nokta aynı zamanda ereksel neden"dir. Aristoteles, bu minvalde sözlerine şöyle devam

eder: “Sanatlar da kimi mutlak anlamda, kimi de kullanılmak üzere maddeyi işlediğine göre ve biz de bunları sanki bizim için yapılmış gibi kullandığımıza göre, maddeyi yöneten ve maddeyi bilen iki sanat var: biri onu kullanan, öteki ise yapıcı-yaratıcı olana özgü temelkurucu (arkhitektonike) olan”dır. Burada temelkurucu olan biçim üzerinde yetkin olup öteki ise, yapıcı –yaratıcı olarak madde üzerinde yetkindir. Filozof, nihayetinde, “dümenci dümenin biçiminin nasıl olması gerektiğini bilir ve onu denetler; dümeni yapan ise onun hangi ağaçtan ve ne tür devinim-değişmeyle (kinesis) olacağını bilir” diyerek, maddeyi eser için yapanın bizim olduğumuzu, oysa doğal nesnelerde maddenin zaten içkin olarak var olduğunu da belirtir.

Aristoteles tanrıyı evrenin ilk nedeni olarak kabul eder. Ancak Aristoteles’in tanrısı bu dünyaya müdahale eden, her şeyi önceden bilen bir tanrı değildir, zira o, Platon’dan farklı olarak evrenin sonsuz olduğuna inanmaktadır (Erkızan, 2016:28). Sonuçta Platon, Dünya-Ruhu ve Demiurge tasarımlarından söz ediyordu. Oysa Aristoteles, sanki Doğanın kendisine özünlü bir ereksel etkinlik varmış gibi konuşur. Gerçekten Aristoteles arada bir “Teos”tan söz eder, fakat hiçbir zaman Doğa ile tanrının ilişkisi konusunda doyurucu bir irdeleme vermez ve *Metafizik*’te Tanrı konusunda söyledikleri, Doğada Tanrı payına herhangi bir amaçlı etkinliği önlüyor görünür (Coplesonn, 2007:62).

Aristoteles’ in ne anlattığını anlamak için onun nedenler konusunda ne söylediğini dikkate almak gerekir. Mesela yontu yapan bir adam ele alalım. Burada, yontunun maddesel nedeni mermer; biçimsel nedeni, ortaya koyulacak yontunun özü; etken neden, keskinin mermere dokunması; erek nedeni yontucunun tasarladığı sondur (Russeel, 2000: 284-285).

Ross, madde ve formun neden olarak adlandırılmaları artık bizi şaşırtmayacağını ifade eder. Çünkü onlar olmadan doğal bir şeyin ne var olması ne de varlığa gelmesi mümkündür. Ross’a göre aslında Aristoteles’in burada yaptığı şey, oluşun analizinde (bir ön koşul olan, ancak bir kurucu unsur olmayan yoksunluk bir yana bırakılırsa) kurucu unsurlar olarak iki içsel nedenle fail neden ve ereksel neden olduğu görülen iki dışsal unsuru, ‘neden’ veya zorunlu koşul adı altında bir araya getirmesidir(2011:125). Günümüzde bizim zihne karşıt olarak madde diye

adlandırdığımız şeyin tersine, Aristoteles'e göre madde belli bir tür şey değildir. Ross' göre O, bütünüyle görelidir; forma görelidir. Madde, bir şeyin malzemesini bir arada tutan yapıya karşıt olarak o şeyin malzemesi ve belirleyene karşıt olarak belirlenendir. Madde ve form ayrımı somut bir şeyde birçok farklı düzeyde karşımıza çıkar. Doğa alanında, ilk madde+ilk karşıtların -sıcak ile soğuk ve kuru ile yaşın- ürünü olan unsurlar, onların basit bileşimleri olan dokulara göre maddedir. Dokular organlara göre, organlar da canlı cisme göre maddedirler. Maddenin asla kendi başına var olmadığı bilinmelidir(Aristoteles'e göre 'form', bir farklı anlamlar çokluğunu içine alır(2011:125).

Aristoteles'e göre ne doğa, ne de sanat kendi başına var olan bir güçtür. Doğa, bütün doğal cisimlerin özel doğalarının kolektif bir adıdır. Sanat ise sanatçılarda bulunan bilfiil bilginin adıdır. Böylece sanattaki ereksel neden, bazı sanatçıların bilinçli olarak tikel bir malzemede cisimleştirmeye çalıştıkları belli bir yapıdır. Doğadaki ereksel neden ise bütün türlerin bireysel üyelerinin bilinçli bir amaç olmaksızın kendisine yeni bir bireysel cisimleştirme vermeye çalıştıkları bütün en alttürde ortak olan yapıdır. Formel-Ereksel nedenin böylece aynı zamanda fail neden de olduğu açıktır. Çünkü Aristoteles'e göre zihin, bildiği şeyin formunu alır ve onun niteliğini kazanır(Ross, 2011: 126). Zira doğada yeni cisimleşecek form, zaten vardır ve hareketin nedenidir. Doğal hareketin başta gelen tipi üremede görülür. Burada, üremedeki işlevi formun işlevi olarak alınan erkek eş, dışının sağladığı maddede türün formu için yeni bir cisimleştirme meydana getirir (Ross, 2011: 127).

Aristoteles'e göre “[h]em düşünce tarafından hem de doğa tarafından yapılmış olan her şey’ bir şey için’ (bir amaç için)dir (*Fizik*, 2001: 71-73).

Öte yandan, Aristoteles rastlantı ile talihe bağlı olan şeyin en büyük ayrılığı açıklarken de, doğa gereği oluşan nesnelerde, bir şey doğaya aykırı oluştuğu zaman “talihe bağlı olarak” değil, daha çok “rastlantısal olarak oluştu” ifadesini kullanır (*Fizik*, 2001: 79). Açıktır ki Aristoteles'e göre, rastlantı ile talih, us ile doğadan sonra gelir. Dolayısıyla gökyüzü düzeninin en büyük nedeni rastlantı bile olsa, usun ve doğanın, hem pek çok başka nesne için hem de bütün evren için rastlantıdan önce gelen bir neden olması zorunludur (*Fizik*, 2001: 79).

3.2. ARİSTOTELES'E GÖRE İNSANIN DOĞASI

Aristoteles ırkların ve kişilerin doğadan üstünlüklerine ve aşağılıklarına inanmaktadır. Nitekim *Politika*'da (1975: 8-9), “İlk aile, erkeklerin bu ikisiyle, yani kadınlar ve kölelerle birleştirilmesinden meydana gelmişti; ozan Hesiodos, "ilkin bir ev ve bir kadın edin ve bir öküz, sabana koşmak için” derken haklıdır. (Öküz, yoksul adamın kölesidir). Doğa yasası uyarınca kurulan ve günbegün sürüp giden bu birlik, ailedir; üyelerine Kharondas: “Ekmek ortakları”, Giritli Epimenides de: “Ahırdaşlar” demiştir. Bundan sonraki aşama, köydür: Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok evler birleşince köy meydana gelir. Bu ilk birlik, genel olarak, oğulların ve torunların evlerinin eklenmesiyle, doğal bir süreç sonucunda oluşur. Böyle bir köyün üyelerine, kimileri "bir sütten emzirilenler” (honiogalaktes) derler. Bu yoldan kurulmuş olunca, yönetimi de ister istemez krallık olm yordu; günümüzdeki bazı uluslar gibi, şehir-devletleri de başlangıçta krallıkla yönetilmekteydi. Her evi en yaşlı üyesi, âdeta bir kralgibi yönetiyordu; bütün evler topluluğu da, aralarındaki kan ilişkilerinden ötürü aynı biçimde yönetiliyordu. Homeros bu ataerkil yönetimi, “Her adamın çocukları ve kadınları üstünde yasa koymak yetkisi vardır” diye anlatır. Homeros bu sözleriyle köylerdeki topluluklara değil, dağınık ailelere değinmektedir, çünkü eski zamanlarda dağınık yerleşmeler gerekti, insanlar başlangıçta kendileri kralların yönetimi altında, yaşadıkları için — hâlâ birçokları öyle ya— tanrıların da bir kralları olduğunu söylerlerdi. İnsanlar, tanrıları insan biçiminde tasarladıkları gibi, onların yaşayışlarının da kendi yaşayışlarına benzediğini sanırlar.” belirtilmiştir. Ayrıca *Politika*'nın (1975: 9) devamında, “Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (polis). Bununla, hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir Bundan dolayı, içinden" çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve tunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü, biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz — insan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan başka, amaç ve son (sonul neden) ancak en iyi olandır; kendi kendine

yeterlik ise, hem amaç hem yetkinliktir.” şeklinde insan ve doğasına ilişkin düşünceler yer almaktadır.

Aristoteles’te insan her şeyden önce doğal bir varlıktır. Doğal varlıkların kendine has doğaları vardır. Doğal varlıklar, devinim ve durağanlık ilkesini, oluşma neden ve ilkesini, kendi amacını kendi içinde taşıyan, yapma-yaratma gücüne sahip bir varlıklardır(Akt. Yurtsever, 2016: 249).

Aristoteles için insan dünyada en yakından tanıdığımız canlıdır, onunla başlamak bu bakımdan doğrudur (Erkızan, 2014: 238). *Nikomakhos’a Etik*’te “insan evrendeki en değerli, en iyi şey değildir”(Erkızan, 2014: 237) diyen Aristoteles, Sokrates ve onun öğrencisi Platon’un insanı felsefenin asıl ve tek kaygısı yapmasını eleştirir. Zira onun, insanı doğadan ve evrenden ayrı olarak ele almayı büyük bir yanlışlık olarak gördüğü açıktır.

Aristoteles’e göre, “doğa öyle bir devinim ve durağanlık ilkesidir ki, kapsadığı nesnede ilk olarak kendi başına bulunur...Bu tür bir ilke taşıyan her nesnenin bir doğası var”dır. Her doğal varlık (insan da) kendi içinde devinim ve durağanlık ilkesi, doğal değişme gücü taşır. Bu tür ilke taşıyan her nesnenin bir doğası vardır. “Doğaya göre” terimi, hem nesneleri, hem bunlarda ‘kendi başına’ bulunan özellikleri ifade eder. Bir insan, bir doğa değildir, “doğaya göre”dir.(Akt., Yurtsever, 2016:249).

Tüm doğal varlıkların kendine özgü doğası bulunmaktadır. Her varlığın doğası gereği yöneldiği kendine özgü olan mükemmel bir hali vardır. Bu anlamıyla bakıldığında doğa, belirlenmiş bir şey değil, bir tamamlanma süreci, olanak halinde olan şeyi(doğayı) gerçekleştirme süreci, bu süreç sonunda o şeyin kendine özgü işlevini yerine getirmesi ve ereğine kavuşma süreci olarak adlandırılır (Akt. Yurtsever,2016:250).

Doğal varlık, madde ve biçimden oluşan bir bütündür. İnsanın doğası kavramı, hem maddeyi(bedeni) hem biçimi (ruhu) içerir. Bir insan beden ve ruhtan oluşmuş bir bütündür. İnsanın doğası söz konusu olduğunda ruh, hem biçimsel hem etkin hem ereksel nedeni temsil eder(Akt. Yurtsever, 2016: 250). İnsanın kendi doğasına ulaşabilmesi için dışarıdan bir şeyin etkide bulunmasına gerek yoktur. Bu yüzden, Aristoteles’e göre toplum, kendilerini “zoon politikon”, yani “toplumsal-

siyasal bir hayvan” olarak tanımladığı bireylerden oluşur. İnsanın kendi kendine yeterli değildir ve yaşamak için benzerlerine gereksinim duymaktadır (Ağaoğulları, 2006, 140).Aristoteles, Politika da bu durumu şöyle izah eder: “[D]evletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar. Düpedüz bahtsızlığından değil de doğası gereği, şehri, devleti olmayan bir kimse ya fazla iyidir ya fazla kötü, ya insanlığın altındadır yaüstünde -insanlığın altında[dır]”(Politika, 9).Bir başka açıdan insan “doğası gereği zoon politikon” dur ifadesinde geçen “doğa gereği” ile anlatılmak istenen ise insanın kendi doğası, kendi içinde taşıdığı değişme gücü gereği öyledir anlamına gelir(Akt. Yurtsever, 2016:250).

Aristoteles’in ruh görüşü, insanın hem diğer canlılarla ortak olarak paylaştığı özelliklerine hem de insanı diğer canlılardan farklı kılan ayırt edici özelliktir. Sadece insanlarda değil diğer canlılarda da bulunur(Akt. Yurtsever, 2016: 251). Fakat Aristoteles, insanın diğer canlılar/hayvanlar arasında ayırt edici ve kendine özgü özelliğini, akılda, akıllı olmasında bulur. Akıl insan doğasını oluşturduğundan, insanın eğilimleri, etkinlikleri de onun doğasının, yani aklın yol göstericiğinde ve yönlendiriciliğinde ortaya çıkmak/gerçekleşmek durumundadır(Günay, 2014: 249).

Aristoteles, tür olarak insana ait özelliği/ niteliği belirlemek istediğinden, kişiler arası farklılıklar üzerinde durmaz. Onun için önemli olan, insanı insan kılan şeyin ne olduğunu saptamaktır. Bütün insanların insan olmasını sağlayan ve insanın doğasını oluşturan şey ortak ve genel olmalıdır. Bu ise Aristoteles’e göre akıldır. Bu nedenle insan doğasının temel özelliği durumundadır. Aristoteles, insan doğasına yönelik soruyu ahlak ve politika ile ilişkilendirerek ele almaya yönelir. Ahlak ve politikanın temel sorusu da bu nedenle insan doğasını gerçekleştirmeye yönelik yaşama biçiminin ve siyasal varoluş tarzının belirlenmesi olacaktır (Günay, 2014: 249).

Aristoteles insani yaşamı akıl ışığındaki pratik etkinlik olarak tanımlar. Burada kötü insanında aynı iyi insan gibi akıl üzerinden hareket ettiği ileri sürebilir. İnsanın doğası biraz hayvanlığı ve biraz bitki olmaklığı içerir. Bu yüzden insan acıkan, etrafında olup bitenleri algılayan, kendi benzerlerini üreten bir varlıktır. Bakıldığı zaman bu insanın bir bütünlük olduğunu gösterir. İnsana ilişkin problemin

kendini gösterdiği yer de burada ortaya çıkar. İnsanın doğası kompleks bir yapı gösterir ki bu nedenle onun insani işlevi açığa çıkarma ve belirtme özsel bir öneme sahiptir(Erkızan, 2014: 241- 239).

Ross, Aristoteles’in hayvanlar ve bitkilerle büyüme ve üremeyi, hayvanlarla duyumu paylaştığımızı dile getirdiğini söyler. Aristoteles’e göre, bunlar insanın ayırt edici işlevi olamaz. Ross, *Ruh Üzerine* adlı eserindeAristoteles'in, insanda 'akla sahip olan' (to logon ekhon) diye adlandırdığı, bu yetilerin üstünde yer alan ve 'bir plana, bir kurala sahip olan' daha yüksek bir yeti var olduğuna işaret ettiğini belirtir. Bu yetinin içinde ise a) bir planı içeren bir alt-yetiyle, b) ona tabi olan diğer bir alt-yeti vardır. İşte mutluluk bu yetinin hayatı olmalıdır. İkinci olarak o, yalnızca bir kuvve değil, fiil olmalıdır. Üçüncü olarak o, erdeme veya eğer birden fazla erdem varsa onların en iyi ve en mükemmel olanına uygun olmalıdır. Dördüncü olarak, sadece kısa dönemlerde değil, fakat bütün hayat boyunca kendini göstermelidir(Ross, 2011:300).

Yaşayan varlıklar ergon’un belli bir yaşama formunu ifade eder. Her bir parça’nın etkinliği bir sistem, bir yapı içinde anlam kazanır. Bize anlamsız görünen bir parça bu sistem yapı içinde işlev kazanır. Yapı ve işlev arasındaki bağıntı yaşama formunu belirler. Ayrıca; şeylerin ergon’un ne olduğunu bilene kadar hiçbir şey tanımlanamaz. Bir şeyi bilmek o şeyin ergon’unu, o şeyin telos’unu ve o şeyin kendisine özgü etkinliğini (energeia)bilmektir. Yaşama, o nedenle etkinliktir. Var olmak, var olan şeyin etkin olmasıdır; onun ne yaptığıdır, yoksa ona ne yapıldığı değildir(Erkızan, 2014: 239).

Aristoteles *Nikomakhos Etik*adlı eserinde iyi durumundan şöyle bahseder: “Yapılanlarda kendisi için istediğimiz, başka şeyleri de onun için istediğimiz bir amaç varsa ve her şeyi bir başka şey için tercih etmiyorsak (çünkü bu şekilde bu sonsuza gider, dolayısıyla arzumuz boş ve boşuna olur), bunun iyi ve en iyi olacağı açık[tır]” (*Nikomakhos Etik*, 2014: 29-30).Nikomakhos’a Etik’te iyi yaşamın adı eudamonia olarak tanımlanır. Eudaimonia “iyi yaşamının” adıdır, “iyi yaşamayı” ifade eder. Dolayısıyla, iyi yaşamının ne olduğunu anlamak için de insanın ergon’unu (işlevini), bu ergon’un doğasının ne olduğunu ortaya koymak

gerekir(Erkızan, 2014:238-239). “Dolayısıyla *iyinin kendisi* ile *iyinin ideası* aynı şey[dir]” (*Edumakhos Etik*, 2014: 31-33).

Ross, insan için *iyinin* sahip olması gereken iki ayırt edici özellik olduğunu söyler: İyi, a) her zaman kendisi için seçilen, asla başka herhangi bir şeye erişmek için bir araç olmayan nihai bir şey olmalıdır ve b) kendi kendine yeten, hayatı kendisiyle seçilmeye değer kılan bir şey olmalıdır. Bu iki özellik, mutluluğun göstergeleridir (Ross, 2011:299).

Ross’a göre(2011: 297), *Nikomakhos’a Etik*’te sözcüğün ‘mutluluk’ olarak alışlagelen çevirisinin doğurduğu güçlük şudur ki 'mutluluk'un bizim dilimizde 'haz' dan yalnızca süreklilik, derinlik ve dinginlik telkin etmek bakımından ayrılan bir duygu durumunu işaret etmesine karşılık Aristoteles 'eudamonia'nın bir tür etkinlik olduğu konusunda ısrarlıdır. Kendisine doğal olarak haz eşlik etse de 'eudamonia' bir haz değildir. Aristoteles’in *Nikomakhos* Etik kitabında (2014: 4), “iyi yaşamayı ve iyi durumda olmayı da mutlu olmakla bir tutuyorlar”.

Edumakhos Etik’te (2014: 29-31) mutluluğun ne olduğunu sorgulayan Aristoteles, “[m]utluluğun insana özgü iyilerin en önemlisi ve en üstünü olduğu konusunda görüş birliği var” olduğunu söyler. Aynı pasajda devam eder ve şunları söyler: “*İnsana özgü* diyoruz, çünkü var olanlar içinde daha iyi olan başka birine özgü, sözgelişi bir tanrıya özgü bir mutlulukta olabilir. ...mutluluğu, insan açısından yapılacak olanların en iyisi diye ortaya koymak gerekiyor”.

Aristoteles, “en iyi”yi, kendisi amaç olan bir şey olarak görüyor. Aristoteles’e göre, “kendisi amaç olan yalnızca bir tek şey varsa, aradığımız bu olur; daha çok şey varsa, bunların arasından en çok kendisi amaç olanıdır].” “Kendisi için aranan, başka bir şey için arandan; hiçbir zaman bir başka şey için tercih edilmeyip, hep kendisi için tercih edilene ise sadece kendisi amaçtır. En çok mutluluğun böyle bir şey olduğu düşünülüyor, çünkü onu hiçbir zaman başka bir şey için değil, hep kendisi için tercih ediyoruz.”(*Nikomakhos’a Etik*: 2014:9-10.)

Aristoteles *Nikomakhos Etik*’te (2014: 9-10) kendisi amaç olan iyi kendine yeter düşünüldüğünü söyler. Ona göre: “‘Kendine yeter’ den kastettiğimiz, kişinin tek başına olması, yalnız bir yaşam sürmesi değil, ana-babası, çocukları, karısı, dostları ve yurttaşlarıyla birlikte olmasıdır, çünkü insan doğal yapısı gereği

toplumsaldır.” Aristoteles bunlara da bir sınır koyulması gerektiği görüşündedir. Zira Aristoteles, “yapılanların amacı olarak mutluluk, kendisi amaç ve kendine yeter bir şey olarak görün[düğünü] dile getirir.

Filozof açıkça belirtir ki, “[bir insana mutlu diyebilmek için] hem erdemin tamı hem de yaşamın tamı gerekli. Nitekim yaşamda pek çok değişiklik oluyor, talihin her türlü cilveleriyle karşılaşılıyor ve olabiliyor ki, en parlak durumda olan kişi bile yaşlılığında büyük bir felakete uğruyor”(Nikomakhos’a Etik, 2014: 15). Aristoteles, “aradığımız şey mutlu kişide bulunacak; hep ve herkesten çok erdeme uygun olan şeyleri yapacak ve görecektir, talihin cilvelerine de en iyi ve en uygun şekilde katlanacak, gerçekten iyi ve pürüzsüz, dört dörtlük bir kişi olaca[ğını] açıklar (Nikomakhos’a Etik, 2014: 17).

Aristoteles Edumakhos’a Etik kitabında, “nitekim kimi akli başındalık en büyük iyidir der, kimi [karakter] erdemi en büyük iyidir der, kimi de haz en büyük iyidir der. Bazıları mutluluk için bunların önemi konusunda farklı görüşler”. “Kimilerine göre mutlu yaşama bunların hepsine bağlı, kimilerine göre ikisine bağlı, kimilerine göre ise bunlardan yalnızca birine bağlı[dır]” (2014: 13).

Aristoteles, mutlu olmanın, mutluluğun ne olduğu, neler aracılığıyla olduğu konusundaki görüş ayrılıklarının nedeninin “kimileri onlar olmadan mutlu olmanın olanaksız olduğu şeyleri mutluluğun [asıl] bölümleri sayıl[dığı] için olduğunu söyler(Edumasa’a Etik: 2014:13-15).

Aristoteles’e göre: “[G]üzel yaşama talihe dayanan ya da doğaya göre oluşan şeylerde ise pek çok kişi için umutsuz bir şey olacaktır(nitekim onun elde edilmesi insanların bir çabasına bağlı olmayacaktır nitekim onun elde edilebilmesi insanların bir çabasına da bağlı olmayacak, onların yapıp ettiklerine de bağlı olmayacak).” Aristoteles, “ güzel yaşama kişinin belli bir nitelikte olmasındaysa ve kişinin eylemlerine bağlı ise, bu iyihem daha yaygın hem de daha tanrısal bir şey olsa gerek: daha yaygın olur, çünkü daha çok insan pay alacaktır; daha tanrısal olur, çünkü mutluluk, kendilerini ve eylemlerini belli nitelikte oluşturan kişilerde bulunaca[ğını] açıklar (Edumakhos’a Etik, 2014: 17).

“Aristoteles,Nikomakhos adlı kitabında değindiği gibi Edumakhos kitabında da “mutlu bir yaşam sürmek için öngörülen üç yaşam biçimi var”dır der. {daha önce

sözünü ettiğimiz insanlar için en yüksek iyiye kaynak gösterilen yaşam biçimleri} Bunlar şu şekildedir: “[E]tik erdeme, aklı başındalığa, hazza bağlı yaşam biçimleri. Dolayısıyla yaşamlarını kendileri seçme olanağı taşıyan insanların hepsinin seçtiği üç tür yaşam var, bunu görüyoruz: siyaset yaşamı, felsefeci yaşam, haz yaşamı” (17-19).

Aristoteles insan, doğası gereği toplumsal bir yaratık olduğundan, toplum da doğaldır der. Bir başka deyişle, toplum yapay değil ve herhangi bir sözleşmenin ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. İnsan doğasında ortak olarak bulunan toplumsallaşma içgüdüsünün yol açtığı toplum, belli gelişim aşamalarından geçerek son durumunu alır ve yetkin niteliğini kazanır. Toplumun belli yasalara göre düzenlenmesi, belli koşullarda yönetilmesi “devlet” denen daha üstün, karmaşık birimi yaratır. Yetkin devlet, yani tüm insan topluluklarının ereği olan devlet polistir. Aristoteles, teleolojik görüşünü sürdürerek “iyi” ile devletin amacı arasında şöyle bir bağlantı kurar: (Ağaoğulları, 2006:246-247) Aristoteles,*Politika*’da şöyle açıklık getirir: “Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. “İyi” diyorum, çünkü bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar, gerçekten. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi’yi amaç edinecektir. Bu, bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz.”(2000: 7).

Ağaoğulları,*Kent Devletinden İmparatorluğa*(2006: 341) adlı eserinde Aristoteles için, insan için en üstün iyilik olan mutluluk, yetkinliği, daha açıkçası kendi kendine yeterli olmayı gerektirir ifadesini kullandığını söyler. Aristoteles’e göre, doğa, birey olarak insanı bu yetiden yoksun kılmıştır. Bu nedenle, insanın iyi bir yaşam sürebilmesi, mutlu olabilmesi için özünü, gerçek doğasını gerçekleştirebileceği kendi kendine yeten devletin, daha doğrusu polisin içinde bulunması doğal zorunluluktur. Aristoteles’in Meşe palamudu örneğini verecek olursak, Nasıl meşe palamudunun büyüyüp meşe ağacı olması doğal ise, insan doğasının yetkin biçimde devlet içinde ulaşması da o denli doğaldır. Bu bakımdan, “insanların birbirlerinin yardımını aramaya gerek duymadıkları zaman bile, birlikte yaşamak için doğal bir istekleri vardır.

Aristoteles’e göre devlet kendisi oluşturan parçalardan, yani bireylerden, ailelerden ve kurumlardan bağımsız bir bütünün ve aynı zamanda doğanın yarattığı canlı bir varlıktır. Aristoteles’e göre, “devletin hem doğal hem bireyden önce olduğu apaçıktır. Çünkü nasıl bir parça bedenden ayrıldığı zaman tümüyle kendine yeterli olmazsa, birey de tıpkı öteki parçalar gibi bütünle aynı ilişki içindedir”. Böylece Aristoteles toplumu bir canlıya, bir bedene benzeterek “organizmacı toplum” görüşüne ulaşır ve toplumsal parçaların, sınıfların, tıpkı bir bedenin elleri, ayakları gibi farklı işlevlere sahip olmaları gerektiği düşüncesini ortaya koyar. Devlet bireylerden, ailelerden oluşması nedeniyle zaman bakımından onlardan sonra gelmesine karşın, öz bakımından, doğaca onlardan öncedir (Ağaoğulları, 2006:342).

3.2.1. Yurttaş

Aristoteles, *Politika* adlı eserinin üçüncü kitabının birinci bölümünde vatandaş şu şekilde tanımlar: “[K]arar alma ve yargı süreçlerine/mekanizmalarına katılabilen kişi söz konusu sitenin vatandaşdır. Siteyi de kısaca şöyle tanımlıyoruz: kendine yeter şekilde yaşayabilmesini sağlayacak sayıda vatandaşın oluşturduğu bütün.” (Akt, Çelik:2016:321). Devlet yurttaşların toplamı olduğundan, yurttaşın tanımlanması büyük önem kazanır: “Yurttaş, yargıya ve otoriteye katılan, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler alan ya da almaya hak kazanan kişidir”. Yurttaşların birleşmesiyle oluşan polis bu anlamda bir birliktir. Ancak bu birliğin bütün yurttaşları tek boyuta indirgeyen mutlak bir nitelik almaması gerekir (Akt, Ağaoğulları, 2006:346).

Ross, Aristoteles’in yurttaş kavramını şöyle ele almaktadır. 1) Belli bir yerde oturma, yurttaş karakterize etmek için yeterli değildir, çünkü aynı yerde, orada ikamet eden yabancı uyruklular ve köleler de oturabilir. 2) Dava açma hakkı ve dava edilme de bir insanı yurttaş yapmaz, çünkü bu hak, antlaşmayla, bir yerde oturan yabancılara da verilebilir. Bu insanlar, asıl anlamında yurttaş olmak için gereğinden fazla genç veya gereğinden fazla yaşlı insanlar gibi, yalnızca sınırlı bir anlamda yurttaşlardır. 3) Yurttaşlardan doğmak da insanı yurttaş yapan şey değildir. Sözcüğün asıl anlamında yurttaş yurttaş yapan şey, adaletin yönetiminden pay almak ve yönetici meclisin bir üyesi olmaktır. Ancak farklı türden anayasalar gibi bir cinsin türleri kendi aralarında değer sırasına göre sınıflandırılabilirlerse, fazla ortak bir şeye

sahip olmazlar. Bundan, yönetim biçimine göre 'yurttaş' sözcüğünün anlamının farklı olduğu ortaya çıkar (Ross, 2011: 384-385.). Zira Aristoteles için devlet, yurttaşların toplamı; yurttaş da diğer insanlardan fonksiyonlarıyla ayrışan, yasal, siyasal ve yönetsel görevleri olan ya da Yargı'ya ve Yetke'ye katılabilen kişi demektir (Toku, 2016:236).

Aristoteles'e göre, iyi bir yurttaşın hem yönetme hem de yönetilme bilgi ve yeteneğinin olması gerekmektedir (Akt. Toku, 2016: 236). Her yurttaşın yalnızca sırası geldiğinde yürütmenin üyesi olması anlamında değil, Aristoteles için çok daha önemli bir alanda, üyesi olduğu devleti yönetecek yasaların yapımına katkıda bulunması anlamında yönetmesi gerekir. Aristoteles'e göre bunun sebebi ise, yürütmenin görevi görel olarak önemsiz bir şey, genelliklerinden ötürü yetersiz kaldıklarında yasaları tamamlama görevidir. Yurttaşlar grubunun sayısının o kadar dar tutulmasının nedeni yurttaşın görevlerine ilişkin bu çok yüksek anlayışdır (Ross, 2011: 385).

Aristoteles'in anayasaları değerlendirmek için kullandığı ölçülerle ilgili olarak iki noktaya işaret edilmelidir. Çünkü bunlar, onun genel yaklaşımını nitelendirir: Birincisi, en iyi ya da ideal anayasa, belirli bir yer ve zamana en iyi uyacak türden pekâlâ farklı olabilir; ikincisi, bir yurttaş, yurttaşlığa lâıyk niteliklerini geliştirecekse, aşağılık sayılan işlerde çalışmamalıdır. Fakat şurası da teslim edilir ki, yurttaşlar kendilerinin pis işlerini yapmayacaklarsa, o zaman onların bu işlerini yapacak bir ast sınıf olmalıdır ve bu sınıf devletin başına bir belâ kaynağı kesilecektir. Buna karşın Aristoteles'in bu konuya dair söyleyeceklerisınırlı olmuştur. Zira *Politika*'da (1975: 53), bu durum şu şekilde belirtilmiştir. “İyi yürütülen bir şehirde, bir ilk zorunluluğun yurttaşların bütün aşağılık işlerle uğraşmaktan kurtarılması olduğu kabul edilmiştir, fakat bu koşulun nasıl yerine getirileceğini söylemek kolay değildir.”

Aristoteles tarafından devlet, yurttaşlar arasındaki eşitlik ve benzerlik temeline dayanan özgür insanların birliği olarak tanımlanır. Ona göre, “devletin varolması için, toplumda bulunmasına ihtiyaç duyulan bütün insanlara yurttaş denilmez. Ticaretle uğraşanları, ücretli işçileri ve kol gücüyle çalışanları “iyi bir devlet” yurttaş yapmaz.” (Akt. Toku, 2016: 236). Görüşünde Aristoteles

temsilcilerini seçme gücüne sahip olabilecek çiftçi veya işçinin doğal olarak yönetme gücüne sahip olmadığı görüşündedir. Şehir devletinde yurttaşlık sıfatı, şehrin nüfusunun büyük bir kesimini dışarıda tutmakla kalmamaktaydı (Ross, 2011: 385-386).

Yurttaşlık bağlamında mülkiyet sahipliği ve mülkiyetin ürünleri üstünde hak iddia edilmesi, önce çok genel olarak ve Platonun *Devlet*'inden daha geniş bir bağlamda tartışılmaktadır. Aristoteles, kârların adaletli dağıtılması koşuluyla, üretim araçlarının özel mülkiyet altında olmasını savunur. *Politika*'da (1975: 36) şu şekilde yer verilmiştir. “Mülkiyet ortaklaşa olmalı mı, olmamalı mı? Bu sorunun karşılığı, çocuklar ve kadınlar konusunda pekâlâ ayrı olabilir. Verilebilecek bir karşılık şöyledir: Evrensel uygulamada olduğu gibi aileler ayrı ayrı tutulsa da, mülkiyetin hem sahiplik" hem de yararlanma (intifa) bakımından ortaklaşa olması daha iyidir. Yahut sahiplikle yararlanma birbirinden ayrılabilir; o zaman" ya toprağa ayrı ayrı kişiler sahip olur, ama ürünü herkesin kullanması için bir araya getirirler (nitekim bazı halklar böyle yapmaktadır) ya da toprak ortaklaşa olur ve birlikte işlenir, ama ürün bireysel isteklere göre dağıtılır. Bu, belli birtakım Yunanlı-olmayan halklar arasında bulunduğu söylenen bir ortak mülkiyet biçimidir. Bir de, daha önce dokunulan almaşık vardır — yani, hem toprağa hem ürünlerine ortaklaşa sahip olunması. Toprağın işlenmesine gelince — toprak, yurttaş olmayan kimselerce işlenirse, herhangi bir ortak mülkiyet düzeni daha kolay yürür; çünkü toprağı (yurttaşların) kendileri, kendi yararları için işlerlerse, ortaklaşa sahiplik konusunda daha çok hoşnutsuzluk olur. Çünkü, yapılan işle sağlanan yarar eşitse ne âlâ; ama değilse, fazla çalışmadan iyi bir gelir sağlayanlarla daha çok çalıştıkları halde fazladan bir yararları olmayanlar arasında ister istemez hoşnutsuzluk çıkacaktır. Ortaklaşa yaşam ve ortaklaşa sahiplik, zaten en iyi zamanlarda bile sağlanması güç şeylerdir, bir de üstüne üstlük böyle durumlar olması iki kat güçleştirir.”

Aristoteles'e göre: “Besbelli ailede olduğu gibi devlette de bir miktar birlik olması gerekir, fakat her şeyi kapsayan toptan bir birlik olmamalıdır. Öyle bir nokta gelir ki, birliğin artmasının sonucunda devlet büsbütün ortadan kalkar ya da yok oluşuna iki adım kala aşağı bir siyasal toplum konumuna iner; bu durum, tıpkı müzikte uyumun bir tek sese ya da ritmin tek bir vuruşa indirgenmesi gibidir” .Yurttaşlar, birbirlerinden ne kadar ayrı olursa olsunlar, oluşturdukları anayasanın

güvenliğini hedeflerler. Bundan dolayı, hepsinde “hem yönetme hem yönetilme bilgi ve yeteneği olmalıdır” (Ağaoğulları, 2006:346-347). Şöyle ki yurttaşın iyiliği, özgürlerin özgürler tarafından yönetilmesidir. Aristoteles, bedeni ile çalışanların, zanaat ve ticarete uğraşanların, bu bilgi ve yeteneğe sahip olamayacakları için, yurttaş yapılmamalarını salık verir. Erdemini geliştirebilecek boş zamanı olan bir kişi (yurttaş) ile yaşamını para kazanmaya harcayan bir tüccar eşit değildir. Oysa “bir devletin yönetimi, özgür ve eşit insan üzerinde bir yönetimdir”. Demek ki siyaset yapan, siyasal yaşama katılan insan, tam anlamıyla özgür olan insandır (Ağaoğulları, 2006:346-347).

Devlette anayasa ve yönetim modelleri değişince yurttaş anlayışları da değişmektedir. Aristoteles için hangi devlet hangi modelde olursa olsun, devlete egemen erk, “yurttaşlar” topluluğudur. “Doğru model” de tüm yurttaşların iyiliğini amaçlayan modeldir. Devlette, tüm vatandaşların iyiliği gözetildiği takdirde, egemen erk, tek bir kişinin elinde bulunabileceği gibi, bir grupta da veya halkta da bulunabilir. “Ortak yarar” gözetildiği sürece hepsini doğru kabul etmek mümkündür (Akt. Toku, 2016: 237).

3.2.2. Köle

Aristoteles devletin aileden çıkışına işaret ettikten sonra ev yönetiminin kısımlarını incelemeye geçer. Uzun olarak tartıştığı konulardan ikisi, efendi-köle ilişkisi ve servet kazanmadır. Kölelikle ilgili olarak Aristoteles kendini iki kuramla karşı karşıya bulur. Bunlardan biri, kölelere uygulanan otoritenin tür bakımından politik otoritenin aynı olduğunu ve daha iyilerin daha az iyiler üzerine uyguladıkları egemenliğin. Normal egemenliğin özel bir türü olduğunu ileri süren kuramdır. Diğeri doğanın efendiyle köle arasında bir ayrım tanımadığını ve doğaya aykırı bir uyuşuma dayandığından ötürü köleliğin adaletsiz olduğunu ileri süren kuramdır.

Ross, Aristoteles’in önce kölenin özünün ne olduğunu göstermekle meşgul olduğunu söyler: Köle, özü itibarıyla 'hayatın idaresiyle ilgili bir araç', başka deyişle 'canlı bir mal'dır. Aristoteles buna farkında olmaksızın makine çağını önceden haber veren “eğer mekik, bir el kendisine yol göstermeden bez dokunabilseydi, efendiler kölelere ihtiyaç duymazlardı” ünlü cümlesini ekler. Buradan çıkan anlam Aristoteles’e göre, tarım veya sanayiden çok ev hizmetlerinde kullanılan köle söz

konusuydu. Bundan sonra ortaya çıkan soru doğanın bu rolü yerine getirmek üzere özel olarak birini tayin etmiş olup olmadığıdır. Buna verdiği cevapta Aristoteles üstün olanla aşağı olan arasındaki karşıtlığa doğanın her yerinde, ruhla beden, akılla iştah, insanlarla hayvanlar, erkekle dişi arasında karşılaşıldığına ve iki şey arasında bu farklılığın olduğu her yerde onlardan birinin diğerine emretmesinin her ikisinin de çıkarına olduğuna işaret eder. Doğa insanlar arasında da aynı türden bir ayrım meydana getirmeye, bazılarını çalışmak için sağlam vücut verirken diğerlerini politik hayata kabiliyetli kılmaya eğilim göstermektedir. O halde bazı insanlar doğaları gereği özgür, diğerleri yine doğaları gereği köledir (Ross, 2011: 373-374).

Politika'da (1975: 8), kadın ve köleye dair ifadeler yer almaktadır. “Doğa, kadınlı köle arasında bir ayrım gözetmiştir. Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar — her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değildir; bir araç, birçok işleri görmesi için değil de, yalnız bir tek işi görmesi için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınlı kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir. Bazı Yunanlı-olmayan (barbar) topluluklar bunu anlayamazlar, kadınlı köleyi birbirinden ayırmazlar. Çünkü topluluklarında doğaca yönetecek ya da buyruk verecek bir bölüm yoktur; onların toplumu erkek ve kadın kölelerden oluşmaktadır, işte bundan dolayıdır ki, ozanlar barbarla köleyi özdeş sayarak, “Hellenlerin barbarları yönetmesi uygundur” demişlerdir.”

Aristoteles, köleliğin doğallık savıyla doğrulanmasının mutlak bir nitelik taşımadığını, dolayısıyla hiç de inandırıcı olmadığını bilincindedir. Bu sebepten ötürü bazı kölelerin özgür insan bedenine sahip olduklarını, buna karşılık bazı özgür insanların ise köle ruhlu kişiler olduklarını açıklama zorunluluğu duyar. Aristoteles, böylece kalıtımın köleliği belirleyen kesin bir ilke olmadığını kabul eder (Ağaoğulları, 2006:345).

Aristoteles *Politika* 'da şu cümlelerle bu konu üzerinde görüşlerini belirginleştirir. “Gerçekten, bazı şeyler daha doğdukları anda böyle ayrılmışlardır: Bazıları yönetecekler, bazıları da yönetileceklerdir. Bu yöneten- yönetilen ilişkisinin birçok çeşitleri vardır ve bu ilişkilere her yerde her yerde rastlanır.” Aristoteles doğaları gereğince, özellikle canlı yaratıklarda görülen yönetilen ve yöneten ilişkisinin varolduğunu vurgular. Şu şekilde açıklar: “[C]anlı yaratık ilk önce zihin

ile bedenden oluşur, bunlardan birincisi yöneten, ikincisi yönetilendir. Doğal büyümeye bağlı herhangi bir olguda bizim hep doğanın kendi biçimlerine bakmamız gerekir.

Aristoteles, “erkekke dışı arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağı ve uyruk” olduğunu söyler. Bu durumun tüm insanlık için de geçerli olduğunu söyler. Politika’da “iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence, doğadan köle” olduğunu bahseden Aristoteles, sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyi olabileceğini vurgular (*Politika*, 2003: 13-14).

Açıktır ki Aristoteles’e göre, “doğadan köle” bir başkasına bağlı olabilen, dolayısıyla de bağlı olan ve akıl yürütme yetisinden anlayacak kadar pay alan, ama ona sahip olacak kadar pay almayan bir kimse olarak adlandırılır. Aristoteles hayvanların sahiplerine akıllarını kullanarak değilde söz dinleyerek hizmet ettiğinden bahseder. Ardından Politika da “kölelerin kullanılması da, evcil hayvanlarınkinden hiç ayrılma[dığını], her ikisinden de bedensel gereksinmelerimizin giderilmesinde yarar[lanılabileceğinden]” söz eder. Aristoteles doğanın özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçladığını söyler. Bu durumda, “[k]öleler, zorunlukol işleri için yeterince güçlü, özgür kişiler ise bu çeşit işlere yaramayacak biçimde, dimdik, ama bir devlet yurttaşların yaşamı için, savaşıla barış arasında bölünen bir yaşam için pek uygun olarak yaratılmıştır.”(*Politika*, 2003: 14).

Ross’a göre, Aristoteles'in köleliği tasvip etmesi, işaret edilmesi gereken bazı özellikler göstermektedir. 1) Aristoteles doğa bakımından özgür insanla, doğa bakımından köle insan arasındaki ayrımın arzu edilebilecek kadar açık olmadığını kabul eder. Ayrıca doğa bakımından köle olan birinin çocuğu zorunlu olarak doğa bakımından köle değildir. 2) Savaşta fetih hakkına dayanan basit kölelik, meşru kabul edilemez. Bir Yunanlı hiçbir durumda diğer bir Yunanlıyı köleleştirmemelidir. Aristoteles'in öğretisinde bu son nokta çağdaşlarına çok çarpıcı gelmiş ve kuramının ön önemli noktası olarak görünmüş olmalıdır. Bize gerici görünmesinin tersine bu görüş onlara çok devrimci bir görüş görünmüş olabilir. 3) Efendiyle kölenin çıkarları

aynıdır. O halde efendinin otoritesini kötüye kullanmaması gerekir. O kölesinin dostu olmalıdır. Ona yalnızca emretmemeli, onunla tartışmalıdır" 4)Tüm köleler bir gün azat edilebileceklerini ümit etmelidirler (Ross, 2011: 375-376).

Aristoteles, kölelik durumunu şu sözleri ile açıklar: “[B]edensel görünümüleri tanrı heykellerinin insanüstü büyüklüklerindeki aynı üstünlüğü gösteren insanlar olsaydı, insanlığın geri kalanının onların köleleri olması gerekeceğini herkes kabul eders. Bedensel üstünlük bakımından bu fark gözetme doğru olursa, zihin üstünlüğü yönünden böyle bir ayırım haydi haydi geçerli olur”(Politika, 2003: 14)

Aristoteles bu amaçla kölelere çok katı davranılmamasını salık verir. Hatta ideal devlet betimlemesinde daha da işleri giderek “bütün kölelere, ileride bir gün ödül olarak özgürlüklerine kavuşabilecekleri umudu verilmesini öğütler. Bu anlayışın doğal kölelik öğretisiyle bağdaşmadığı açıktır. Gerçekten kölelik kurumu, ne doğada ne de uylaşımdan kaynaklanır; bunun nedeni ekonomiktir: “Dokuma tezgahın mekiği kendilerinden gidip gelse, lirin mızrabı kendiliğinden çalsaydı, o zaman ne yapımcıların işe gereksinimi olurdu neden efendilerin köleye”. Aristoteles’e göre, köleler olduğu için yurttaşların bedeni bozucu, ruhu alçaltıcı işlerle uğraşmamaları mümkün olmaktadır. Savaş zamanı askerlik yapan yurttaşlar, kölelerin onlara sağladığı boş zaman sayesinde, barış döneminde felsefe ve siyasetle ilgilenmekte ve böylece özgür kişiler olarak doğalarını gerçekleştirmektedirler (Ağaoğulları,2006:346) Zira Aristoteles’e göre, “zihnin niteliğini görmek bedeninin niteliğini görmekten çok daha zordur. Öyleyse, apaçık, doğadan bazıları özgür bazılarıysa köledir ve bunlar için, kölelik etmek hem doğru hem de uygun” olduğunu açıklar (Politika 2003: 14).

4. ARİSTOTELES’İN AİLE ANLAYIŞI

Önceki bölümde ortaya konulduğu üzere Platon’un, “ideal devlet” uğruna ailenin parçalanması önerisi karşısında, Aristoteles aileyi, yeniden, toplumun temeline almıştır. Diğer konularda olduğu gibi aileyi de evrensel bütünün bir parçası olarak görmekte ve bu bakış açısından onu doğal bir unsur gibi incelemiştir. Aristoteles’e göre, insanı diğer hayvanlardan farklı kılan onun düşünen olmasıdır. Düşünenler iyiyi arar. Devlette düşünenlerden oluşur. Öyleyse devlet en iyiyi amaçlar. Aristoteles devletin meşruiyetini onun doğallığında bulmaktadır. Ona göre

insan kendini dışarıya ve ötekiye karşı korumak için mecburen bir devlete tabi olması gerekir. Devlet en iyiyi arayanların birlikteliğiyle bireyde buna göre iyiyi arayandır. Dolayısıyla birey ya çok kötü ya çok iyi olmadıkça bir devlete tabi olur. İşte bu çözümleme Aristoteles'i doğal bir varlık olarak düşündüğü devletin ilk parçası olan aileyi çözümlemeye itmiştir.

Aristoteles'in insan doğası hakkında görüşlerine bakacak olursak insanın diğer türlerle arasında temel farklılıkların nedenleri, insan türünü var eden kendine özgü şeyi açıklamak gerekir. Aristoteles'e göre insan, doğal ve canlı bir türdür. Her şeyde olduğu gibi, insan türü de madde (taşıyıcı) ile formdan (biçimden) oluşmakta ve değişim ve devinim ilkesini kendinde taşımaktadır.

İnsan türü içine giren bütün insanların düşünen hayvan olmasını belirleyen insan Formudur ama onların bazısının kadın, bazısının erkek, bazısının yeşil gözlü, bazısının ela gözlü vb. olmasını meydana getiren veya belirleyen şeyin insan Formu değil, bilakis, bu farklılığı açıklayacak olan maddedir (Arslan, 2011c:190).

Arslan'a (2011c:191) göre Aristoteles, doğal erekbilime, tam olarak itaat etmemeyi, aykırılığı temsil eden hilkat garibelerini açıklamak için de maddeden başka bir şeye başvuramaz. Zira canlılar dünyasında Formlar, hep aynı tipi tekrarlamak isterler. Ama zaman zaman anormal yaratıkların meydana geldiği bir olgudur. Şimdi bu anormalliği açıklamak için Forma başvuramayacağımız açıktır. Bunu da ancak Formu temsil eden erkeğin kendisine verdirnek istediği belirlemeye direnen dışı unsurun kendisiyle, yani maddeyle açıklamak mümkün olabilir.

Aristoteles devleti oluşturan öğelerin en küçüğünün birey, bireyin içinde yer alan en küçük birimin ise aile oluşunu söyler. Aile, insanların günlük gereksinimlerini karşılamaya yeterli bir birim olmakla beraber bunun ötesindeki gereksinimleri karşılayamaz. Bu amaçla, öncelikle ailelerin birleşmesiyle köy oluşmakta ardından köylerin bir araya gelmesiyle yetkin toplum biçimi olan devlete (polise) geçilmektedir. Devletin temelinde yatan ailenin, aile yönetiminin incelenmesine büyük önem veren Aristoteles, ailede üç çeşit “ hükmetme-boyun eğme” ilişkisi saptayıp bunların üç yönetme türüne karşılık düştüğünü vurgulayarak, toplumun yönetenler-yönetilenler şeklinde bölünmesini doğal olduğu savına ulaşılır (Ağaoğulları, 2006:343-344).

Devleti oluşturan bireyler, aileler ve kurumlar bağımsız bir bütündür olmakla birlikte doğanın yarattığı canlı bir varlıktır. Aristoteles'e göre "devletin hem doğal hem bireyden önce olduğu apaçıktır. Çünkü nasıl bir parça bedenden ayrıldığı zaman tümüyle kendini yeterli olmazsa, bireyde tıpkı öteki parçalar gibi bütünle aynı ilişki içindedir. Bu sebepten Aristoteles toplumu bir canlıya bir bedene benzeterek "organizmacı toplum" görüşüne ulaşır ve toplumsal parçaların, sınırların, tıpkı bir bedenin elleri, ayakları gibi farklı işlevlere sahip olmaları gerektiği düşüncesini ortaya koyar. Devlet bireylerden, ailelerden oluşması nedeniyle zaman bakımından onlardan sonra gelmesine karşın, öz bakımından, doğaca onlardan öncedir; tıpkı meşenin palamuttan önce olması gibi. Bireyler, aileler, topluluklar devlette ereklerine, dolayısıyla doğalarına ulaştıkları için devletin önceliği vardır. Anlaşılacağı üzere insan, ancak polisim bir üyesi, yani yurttaş olarak kişiliğini geliştirip doğasını gerçekleştirebilir, tam anlamıyla insan olabilir (Ağaoğulları, 2006:342).

Aristoteles, Politika adlı eserin de devlet için "iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu" söyler. Ona göre: "[B]ütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu, bizim *Devlet* dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz".

Aristoteles, siyaset sorununun açıklığa kavuşturulabilmesi için ilk önce bunun temelinde yatan toplumun ele alınması, toplumun doğasının belirlenmesi gerektiği kanısındadır(Ağaoğulları, 2006:340).Aristoteles, "[d]evlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı olduğunu sanma[nın]" yanlış olduğunu söyler. Sadece aralarında büyüklük değil, nitelik farkı da vardır. Eserinde büyüklüğün ayrıç olmadığı, bir adamla birkaç kişi arasında efendi-köle ilişkisi, daha çoğu arasında aile ilişkisi, bundan daha çoğu arasında da bir krallık ya da siyasal topluluk ilişkisi olduğunu söyleyemeyeceğimizi vurgular. "Oysa krallıkla siyasal bir topluluk ya da bir yurttaşlar topluluğu arasında bile bir nitelik farkı vardır; bir kimsenin ötekilerin üstünde yönetme gücü varsa, bu krallıktır da, ilgili bilimin ilkelerine göre, yurttaşlar sırayla hem yönetir hem yönetilirse bu siyasal topluluk olur, demek doğru değildir"(Politika, 2003: 7).

Nitekim Aristoteles'e göre siyaset iyi bir toplumu düzenler, konması gerekenleri de yerli yerine koyar, en azından bunu amaçlar (Aristoteles, 1998: 3). Aristoteles işe, devleti ve devletin kurucu öğelerini birbirinden nasıl ayırdıklarını ve söz konusu parçaların hakkında geçerli ilkeler çıkarıp çıkaramayacağını düşünerekten başlar. Aristoteles her şeyde olduğu gibi politika konusunda da işe doğal gelişiminden bakarak incelemeye başlar. Ona göre, "ilkin, öteki eşi olmadan etkinlikten yoksun kalacak şeyler çift çift birleştirilmelidir. Örneğin, üreme için erkekle dişinin birliği zorunludur, çünkü öteki olmadan biri etkisiz kalır. Bu, düşünülerek yapılmış bir seçme değildir; doğanın hayvanlara da bitkilere de verdiği, kendi benzerlerini çoğaltma isteğinden ileri gelmekledir" Aristoteles yönetilenle yönetilenin birleşmesinde bunun kadar gerekli olduğu kanısındadır bunların bir araya gelmelerinden amaç ise ortak güvenliklerinin korunmasıdır. "Çünkü gereken şeyleri zekisiyle önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir, oysa beden gücüyle yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir. Bundan ötürü, efendiyle köleyi birleştiren ortak bir çıkar, vardır"(Politika, 2003: 7-8).

Aristoteles ilk ailenin, "erkeklerin bu ikisiyle, yani kadınlar ve kölelerle birleştirilmesinden meydana gel[diğini]" söyler. Hesiodos, "ilkin bir ev ve bir kadın edin ve bir okuz, sabana koşmak için" derken haklı olduğunu söyler (Okuz, yoksul adamın kölesidir). Aristoteles'e göre, "Doğa yasası uyarınca kurulan ve günbegün sürüp giden bu birlik, ailedir; üyelerine Kharondas: "Ekmek ortakları", Giritli Epimenides de: "Ahırdaşlar" demiştir. Bundan sonraki aşama ise koydur: "Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok evler birleşince koy meydana gelir". Bu ilk birlik oğulların ve torunların evlerinin eklenmesiyle, doğal bir süreç sonucunda oluşmaktadır. Böyle bir koyun üyelerine ise kimileri "bir süttten emzirilenler" (*honiogalaktes*) derler. "Bu yoldan kurulmuş olunca, yönetimi de ister istemez krallık olmuyordu". Aristoteles Homeros'un görüşüne de değinerek, Homeros bu ataerkil yönetimini, "Her adamın çocukları ve kadınları üstünde yasa koymak yetkisi vardır" diye anlatır. Aristoteles ise Homeros'un bu söyleminden şunu çıkarır: "[K]öylerdeki topluluklara değil, dağınık ailelere değinmektedir, çünkü eski zamanlarda dağınık yerleşmeler gerekti, insanlar başlangıçta kendileri kralların yönetimi altında, yaşadıkları için -hala birçokları öyle ya-tanrıların da bir kralları

olduğunu söylerlerdi. İnsanlar, tanrıları insan biçiminde tasarladıkları gibi, onların yaşayışlarının da kendi yaşayışlarına benzediğini sanırlar”(Politika, 2003: 8-9).

Aristoteles’e göre doğa, kadınla köle arasında bir ayrım gözetmiştir. Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar her işe yarayan “Delphoi bıçağı gibi değildir”; bir araç, birçok işleri görmesi için değil de, yalnız bir tek işi görmesi için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınla kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir(Politika, 2003: 8).

Aristoteles son birliğin çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlet (*polis*) olduğunu söyler. Ona göre hemen her bakımdan süreç tamamlanmış olur ve kendi kendine yeterliğe erişilmiştir. Böylelikle, yaşamın kendisini sağlamakiçin başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir. Bundan dolayı ise içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıldoğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Ona göre bu birlik “ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisibir amaçtır; çünkü biz herhangi bir şeyin yetkinleşme surecini tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz - insan, ev, aile, herşey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan başka,amaç ve son (sonul neden) ancak en iyi olandır; kendi kendine yeterlikise, hem amaç hem yetkinliktir”.

Aristoteles, şehir ya da devletin, aileden de, bireyden de önceliği var olduğunu dile getirir. Ona göre, bütün, parçadan önce gelmelidir. Şu şekilde örnek verir: “El ya da ayağı tüm bedenden ayırın, artık el ya da ayak olmaz(ancak, nasıl taştan yontulmuş bir el ya da ayaktan söz edebiliyorsak, öylece adı kalır geriye). Böyle bir eylem sonucunda, onu o yapan güç ve işlevi yitirilmiş olacağı için, ortadan kalkacaktır”. Böylelikle devletin hem doğal hem de bireyden önce olduğu apaçıktır. “Çünkü bir birey nasıl bir parçası ayrıldığı zaman tümüyle kendine yeterli olmazsa, o da tıpkı öteki parçaları gibi bütün’le aynı ilişki içindedir. Devlet dediğimiz birliğe katılma yeteneği bulunmayan herhangi bir varlık, örneğin sesiz bir hayvan ya da [eşit ağırlıkta olmak üzere tam karşıtı] yetkinlikle kendi kendine yeten ve devlete hiçbir gereksinmesi olmayan bir varlık (örneğin, bir tanrı) –bunlar, devletin birer parçası değildir”. Aristoteles’e göre tüm bunların gerçekleşmesinde, “tüm insanlar arasında onları bu ortaklığa sürükleyen doğal bir içgüdü vardır ve bir devleti kuran ilk adam,

çok büyük yararlar sağladığı için övülmeye değer” olarak sebebiyet görür (*Politika*, 2003: 10).

Aristoteles’in devlet anlayışı, Platon’un devlet anlayışının eleştirisi üzerine kurulduğu söylenebilir. Nitekim, topluluklar topluluğu devlette çözümlendiğinde temelinde aile vardır. Aile der Aristoteles, Platon’un *Devlet*’inde bahsi geçen ve Sokrates’in söylediği paydaşların kadınları, çocukları ve mülkiyeti ortak bir mal olarak görebilecekleri bir yapı olamaz. Zaten ona göre bu birçok problemi beraberinde getirir. Öncelikle açıklanması gereken muğlâk alanlar vardır. Bu muğlâk alanlar Aristoteles’e göre Sokrates’in ortaya koyduğu bu yeni toplumsal düzenin neden olması gerektiği apaçık belli değildir. Zira araç olan devlet için ortaya konulan amaçlara bakıldığında bahsi geçen aile anlayışı pek bir işlerlik kazanmamaktadır. Bu iki fikrin birbirini tamamlaması gerekmektedir. Söz gelimi bu aile yapısının da nasıl oluşabileceği net bir şekilde ortaya konmamıştır. Yani Aristoteles, Sokrates’in bir yandan “Devletin olabildiğince birlik olması, en iyidir” ilkesinin varlığını, paydaşların ortak kullandığı kadın, çocuk ve mülk meselesiyle ters düştüğünü belirtir. Zira ona göre erkekler karısını, çocuğunu ve mülkünü herkesi ortak olduğu bir düzende özveriyle sahiplenmez. Ayrıca olabildiğince birlik olmanın da sakıncaları vardır. Ona göre gittikçe birlik olan devlet doğal bir şey olmaktan çıkar. Doğal olan devlette çeşitlilik esastır. Çünkü Aristoteles’in çözümlemesine göre, çeşitlilikten beslenen devlet birliğe indirgendiğinde devlet olmanın vasıfları zayıflar, aileye özgü vasıflar ağır basar sonrasındaysa bireyleşmenin yolu açılır. Bunu şöyle açıklamaktadır: birey-aile-devlet üçlemesinde birliği en çok olan bireydir. Aile bireyden biraz daha az birliktir. Devlette aileden biraz daha az birliktir. Öyleyse çıkan sonuca göre birliğin artması bireyi işaret etmektedir. Zaten böyle bir birliğin ortaya çıkması da zordur ancak öyle olsun ki böyle birlik çıktı denilsin, böylesi bir yol devleti ortadan kaldırır, onu yerle bir eder. Zira devleti oluşturan insan unsurlarına bakıldığında çeşitli türden insan bulunur, hepsi birbirini birer kopyası insanlardan bir devlet oluşturulamaz. Bütün bunların ışığında anlaşılan şu ki: devlet doğaldır ancak birlik olma anlamında doğal değildir. Ve eğer toplum için doğru olduğuna inanılan bir şey sonucunda onu (devleti) çökertiyorsa bu iyiye aramamaktır. Madem devlet insanlar için iyidir, mademki devletin iyiliği için bir düşünce geliştiriliyor o zaman devleti koruyucu düşüncelere sahip olmak icap eder. Onu

yaşatıcı düşünceler iyidir. Aristoteles birliğin devleti yok edebileceği tezini ayrıca şu görüşünü ortaya koyarak da desteklemektedir. Ona göre bireye kıyasla aile daha çok kendini idame ettirebilir, buna göre devlette aileye göre kendine yetendir. Zaten devlette insanların bir araya yetebilmek için gelmeleriyle oluşur. O halde neden insanlar daha çok kendine yetmeyi, daha az kendine yeten yeni bir anlayışa tercih etsin? (Aristoteles, 1993: 31-33). Aristoteles'in devletin bekası olarak düşündüğü insan çeşitliliğinin, tek tipleştirici araçlarla bireyselleşmenin modern zamanların en büyük sorunu olduğu günümüzde de çokça tartışılmaktadır. Yani Aristoteles'in endişesinin toplumsal bir karşılığı olduğunu ve günümüz insanında tam da böylesi bir hayatla imtihan edildiğinin notunu burada düşmek gerekir.

Ağaoğulları, Aristoteles'in, ailede üç çeşit "hükmetme-boyun eğme" ilişkisi saptadığını, bunların üç yönetme türüne karşılık düştüğünü vurgulayarak, toplumun yönetenler- yönetilenler şeklinde bölünmesinin doğal olduğu savına ulaştığını ifade eder (Ağaoğulları, 2016: 343-344).

Aristoteles'e göre ailenin içerdiği üç ilişkiden ilki, babayla çocuklar arasındaki ilişkidir. Aklı yaşa bağladığı görülen Aristoteles, yaşlı (erek) kişilerin, çocukları ve hatta yetişkinleri yönetmesini savunur. Babanın, düşünme yetisi henüz gelişmemiş ya da yeterli düzeye ulaşmamış çocukları üzerindeki otoritesi, kralın yönetimine benzemektedir. Ailedeki karı-koca ilişkileri de hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiştir. Aristoteles, dönemindeki yaygın kanıyı benimseyerek, erkeğin kadından daha üstün olduğunu ileri sürer; bir anlamda erkek amaç, kadın araçtır. Kadın özgürdür, hatta bazı konularda hak süjesi (öznesi) olabilir, fakat aklını işletemez. Bu nedenle kendisi üzerinde " bir devlet adamının siyasal yönetimi" gibi bir yönetim kuran kocasına boyun eğmelidir (Ağaoğulları, 2016: 344).

Aile de diğer bir üçüncü ilişki efendiyle köle arasındadır. Efendinin köle üzerindeki yönetiminin tiranca (despotik) bir nitelik taşımaktadır ve bu yüzden Aristoteles, kölelik konusunda tutarlı düşünceler ortaya koyamaz. İlk olarak, kölelik kurumunu savunmak için köleliğin doğal kurum olduğunu göstermeye çalışır: " Zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işlevi bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden iyi bir şey beklenemeyecek olanlar doğadan köledir". Düşünme yetisine sahip olmayan kölenin

evcil hayvandan bir farkı yoktur. Bununla birlikte Aristoteles, en düşük düzeyde de olsa kölenin yine de bir insan olması nedeniyle, akıldan tümüyle yoksun bulunmadığını, daha doğrusu “akıl yürütme yetisinden anlayacak kadar pay alan, ama ona sahip olacak kadar pay almayan bir kimse” olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Bu yüzden köle de ahlaksal bir varlıktır; ancak erdemi, efendisine itaat ederek ona en iyi şekilde hizmet etmektedir (Ağaoğulları, 2006:344-345).

Ross *Aristoteles* adlı eserinde (2011: 190-1), Aristoteles’in üremede anne-babanın her birinin katkısı nedir ve bu katkı, onun vücudunun bütününden mi, yoksa belli bir kısmından mı gelmekte olduğu sorusunu sorar ve akabinde şu şekilde açıklar: 1) çocukla anne-babası arasında, maddi herhangi bir şeyin geçirilmesiyle açıklanamayacak benzerliklerin olduğunu, 2) henüz sakalı çıkmamış veya saçları grileşmemiş insanların sakalları olabilecek veya saçları grileşecek çocuklar meydana getirdiklerini, 3) çocukların bazen anne-babalarına değil, kendilerinden doğrudan maddi bir şeyin miras olarak geçmesi mümkün olmayan uzak atalarına benzediklerini, 4) bitkilerin çoğu zaman kendisinden meydana geldikleri bitkilere, bu sonuncuların üreme sırasında sahip olmadıkları kısımlar bakımından benzediklerini belirterek cevap verir. 5) Nihayet meninin babanın eş türden kısımlarından, yani dokulardan mı, yoksa farklı türden kısımlarından, yani organlardan mı geldiğini kendimize sorabiliriz. Bu sonuncularda benzerlik daha açıktır. Fakat onlar özel bir tarzda düzenlenmiş dokulardan başka bir şey değildirler ve birleşme biçimindeki benzerlik maddi herhangi bir şeyin geçirilmesiyle açıklanamaz. "Eğer bir şey bu birleşmeyi daha sonra yaratıyorsa, benzerliğin nedeni sadece bu şeydir, meninin bedeninin bütün kısımlarından gelmesi değildir." Aristoteles burada babanın katkısının maddi bir katkı olmadığı, onun dişi tarafından sağlanan maddeye belli bir form vermekten ibaret olduğu sonucuna doğru gitmektedir. Bundan başka -incelenmeye değer diğer kanıtları bir tarafa bırakırsak- 6) eğer biz çocukla babası arasında bedeninin belli kısımlarındaki benzerlikten hareketle meninin bu kısımların her birini içermesi gerektiği sonucuna geçerse, bir oğlanın genellikle babasının ayakkabılarına benzer ayakkabı giymesinden babasının menisinin ayakkabılarından gelen bir şeyi içinde bulundurması gerektiği sonucuna da geçebiliriz. Bedenin kısımları, tohumun, kendisi için meydana getirdiği elbiseden başka bir şey değildir ve meninin, üzerinde çalıştığı malzemeden değil de 'yaratıcı kısım' dan, 'işçi' den gelmesi

yeterlidir. Meninin kendisinin kan ve et olduğunu söylemek yerine onun baştan itibaren daha sonra kan ve eti meydana getirebilecek bir yapıda olduğunu niçin söylemiyoruz.

Sanıyorum ki, öteki konularda olduğu gibi bunda da şeylerin başından doğal gelişimine bakarsak, sorunu en iyi biçimde görmüş olacağız, ilkin, öteki eşi olmadan etkinlikten yoksun kalacak şeyler çift çift birleştirilmelidir. Örneğin, üreme için erkekle dişinin birliği zorunludur, çünkü öteki olmadan biri etkisiz kalır. Bu, düşünülerek yapılmış bir seçme değildir; doğanın hayvanlara da bitkilere de verdiği, kendi benzerlerini çoğaltma isteğinden ileri gelmekledir. Yönetenle yönetilenin birleşmesi de, tıpkı bunun kadar gereklidir; bunların bir araya gelmelerinden amaç, ortak güvenliklerinin korunmasıdır. Çünkü gereken şeyleri zekisiyle önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir, oysa beden gücüyle yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir. Bundan ötürü, efendiyle köleyi birleştiren ortak bir çıkar, vardır (*Politika*, 2003: 7-8).

Doğa, kadınla köle arasında bir ayrım gözetmiştir. Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değildir; bir araç, birçok işleri görmesi için değil de, yalnız bir tek işi görmesi için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınla kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir. Bazı Yunanlı-olmayan (barbar) topluluklar bunu anlayamazlar, kadınla köleyi birbirinden ayırmazlar. Çünkü topluluklarında doğaca yönetecek ya da buyruk verecek bir bolum yoktur; onların toplumu erkek ve kadın kölelerden oluşmaktadır, işte bundan dolayıdır ki, ozanlar barbarla köleyi özdeş sayarak, “Helenlerin barbarları yönetmesi uygundur” demişlerdir (*Politika*, 2003: 8).

Onun için, Homeros'un Zeus'a “tanrıların ve insanların babası” deyişi haklıdır, çünkü Zeus onların hepsinin kralıydı. Kralın uyruklarına karşı doğal bir üstünlüğü olması, ama onlarla bir soydan gelmesi gerekir ve işte, yaşlının gençle, babanın oğulla ilişkisi de tam böyledir (*Politika*, 2003:26).

Aristoteles’e göre aile kurmak insan olmanın gereğidir. Ailede görevler erkeğe göre ve kadına göre görevler olarak ayrılmıştır. Çocuk bu iki kişiyi birleştiren önemli bir bağ olarak görülmüştür. Çünkü çocuksuz eşlerin daha çabuk boşandıkları

gözlenmiştir. Zamanla erkek ve kadın arasında yarardan ve hoşluktan kaynaklı iyi bir dostluk oluşur (Aristoteles, 1998: 174-175).

Aristoteles, Politika'nın Birinci Kitabı'nda (*Politika*, 2003: 11) şöyle demektedir: “Şehri meydana getiren parçaların neler olduğunu açıklamıştım, aile bunlardan biri olduğu için, aile ekonomisinden başlamak gerekir. Bu konu, tam bir ailenin parçalarına, yani özgür kişilerle kölelere karşılık olacak biçimde alt bölümlere ayrılabilir; çözümleme yöntemimiz bir şeyi en küçük parçalarına ayırınca hepsini incelememizi öngörmektedir. Bir ailenin en küçük parçalarına bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır -efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar.” Ardından, bu üç ilişkiden her birinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini açıklamaya başlar. Sırasıyla inceleyeceğiz.

4.1. ARİSTOTELES'E GÖRE ERKEK VE AİLEDEKİ ROLÜ

Aristoteles, yukarıda saydığı aileyi oluşturan unsurların ilkinin anlatmak için "despotluk" sözünü, "kocalık" ve "babalık" ile birlikte kullanır (*Politika*, 2003: 11).

Genel olarak yöneten ve yönetilenlerin durumları da böyledir; ayrılıklar doğal olacaktır, fakat aynı olmaları gerekmez. Çünkü özgür kişinin köle, erkeğin dişi, adamın oğul üstündeki yönetimi (egemenliği) hep doğaldır, ama bunlar aynı zamanda başkadır da; çünkü her birinde ruhun bölümleri bulunmakla birlikte, dağılımları ayrı ayrıdır. Örneğin, ruhun düşünme yetisi kölede hiç yoktur, kadında vardır ama işlemez, çocukta daha gelişmemiştir. Onun için, ahlak erdemleri bakımından da aynı koşulların geçerli olduğunu kabul etmemiz gerekir; yani, hepsi onlardan pay alır, ama payları aynı ölçüde değildir, ancak her birinin kendi işinin gerektirdiği kadardır.

Aristoteles ev yönetiminin üç yönetme parçasının üç yönetme türüne karşılık geldiğinden söz eder. Bir tanesi efendinininki gibi despotik, sonraki babanın yönetimi, üçüncüsü de evlilik ilişkisinden çıkan bir yönetmedir. Aristoteles kadın ve çocuklar üstündeki yönetimin hepsi özgür kişiler olmakla birlikte, başka bakımlardan ayrı ayrı uygulanabileceğinden söz eder: “[B]ir adamın karısı üstündeki yönetimi bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimdir, çocukları üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir, yönetimdir. Çünkü erkek, yönetmeye dışıdan daha

yeteneklidir, meğerki koşullar büsbütün doğaya aykırı olsun, yaşlılar ve tam olgun olanlar da, (yönetim için) gençlerden ve toylardan daha yeteneklidir.”

Aristoteles erkek ve kadın arasındaki üstünlük-aşağılık ilişkisinin sürekli olduğundan söz eder. Çocuklar üstündeki yönetimin kralca bir egemenliğe dayandığını çünkü babanın hem sevgiden hem de yaştan ötürü yönetici olduğunu ve bu krallık egemenliğinin ilk örneği olduğundan bahseder. Aristoteles, “Homeros'un Zeus’a “tanrıların ve insanların babası” deyişi haklı bir görüştür. Zira “Zeus onların hepsinin kralıydı. Kralın uyruklarına karşı doğal bir üstünlüğü olması, ama onlarla bir soydan gelmesi gerekir ve işte, yaşlının gençle, babanın oğulla ilişkisi de tam böyledir.” (*Politika*, 2003: 26)

Antik Yunanda sadece erkekler vatandaş olabilirdi. Antik Yunanda köle olmayan erkek, yani vatandaş olan erkek, vergisini veren, yönetimde söz sahibi olan, evin idaresinde de yetkili olandır. Baba olduğunda da ailenin reisi odur. Bedensel işleri yapmasına gerek yoktu bunları yaptırabileceği köleleri vardır. Bedensel ihtiyaçları için eşi/eşleri vardır. Duygusal ihtiyaçları için çocukları vardır. Aristoteles erkeğin sahip olmasıyla artan sorumluluklarından da bahseder ona göre erkek sahip olduklarını gözetmelidir. Onlara özenli davranmalıdır.

Aile yönetimini devlet yönetiminde yola çıkarak çözümleyen Aristoteles, devlet yönetimleri olarak, Krallık, aristokrasi (en iyilerin yönetici olması), timokrasi ve demokrasiden bahseder. Bunlar için ilk üçlüyü kıyasladığında en iyisini krallık; en kötüsünü timokrasi olarak görür. Aile yönetimlerini de bunlara göre açıklamıştır. Zira bu yönetim biçimlerinin kökenlerini ev yönetimlerinde bulmuştur. Örneğin, baba oğul ilişkisini krallık ilişkisi olarak açıklar. Çünkü iyi bir kral halkına iyi davranır. Ailede iyi ve de özenli davranılması gereken kişiye erkek çocuktur. Hatta Perslerle Yunanlılar arasında burada bir kıyas yapar. Bu kıyasa göre erkek çocuklarına köleleri gibi davranan Perslerde bu tıpkı tiranlık gibidir. Ona göre krallığın bozulmuş şekli tiranlıktır. Oysa Yunanlılarda baba oğluna (iyi bir) kral gibi davranır. Eşlerin (karı-koca) ilişkisini de yine devlet yönetimi gibi açıklar ona göre eşler aristokrasi yönetimindeki gibidirler. Tabi ki erkek burada asıl yöneticidir. Erkek yapması lazım gelen şeyleri yapar, kadına da yapması lazım gelen şeyler için alan açar. Ancak erkek her şeyi yönetmeye kalkarsa da oligarşi ortaya çıkar. Evde

kardeşler basın çıkarda yönetime geçerlerse de buradan da timokrazi çıkar. Peki erkek yönetimde zayıfsa herkes ev yönetiminde bir şekilde müdahil olup istediğini yapıyorsa ne olacak? Sorusuna Aristoteles demokrasi yanıtını verir. Başkanı olmayan aile söz konusudur der (Aristoteles, 1998: 169-171).

Aristoteles'e (1998: 171) göre, baba: "Baba, en büyük 'iyi' diye düşünülen var olmanın nedenidir, yetiştirme ile, eğitimle ilgilenir. Bunlar atalar için de geçerli. Bir baba oğulları için, atalar soyundan gelenler için; bir kral yönettiği kişiler için doğa gereği yetkedir" der. Ebeveynler çocuklarını kendilerinden parça oldukları için severler, çocuklarda onlara saygı duyarlar çünkü onlarda onların parçaları olduklarını bilirler. İnsanların tanrılarıyla duyumsadıkları saygı, çocukların ebeveynlerine duyumsadıkları saygı gibidir: üstün olana duyulan saygıdır (Aristoteles, 1998: 172-173).

Aristoteles'e göre, aile kurumunun kuruluşu erkeklerin kendilerine kadınlar ve köleler edinmesiyle oluşmuştur. Bu durum bir doğa yasası gereği zorunlu olarak oluşmuştur. Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde Khronidas'ın aile üyelerine "Ekmek ortakları"; Giritli Epimenides'in "Ahırdaşlar" demelerine atıfta bulunması muhtemeldir ki, aile üyelerinin bir doğa zorunluluğu sonucu bir arada olmalarına dikkat çekmek için yapılmıştır. Ailelerdeki erkek çocukların ve torunların kendi evlerini kurmaları ve artık artan diğer ihtiyaçlar doğrultusunda köyler olmuştur. Bu tip ailelerde başlangıçta yönetici en yaşlı erkekti, o idare ederdi. Ancak köyler birleşip de şehir veya devlet kurulduğunda süreç tamamlanmıştır. Devlet bu doğal sürecin sonunda teşkil olmuştur. Zekasıyla hareket eden yöneten olmuştur, bedenen çalışan ve doğası köle olmasına neden olanlar da köle olarak kalmışlardır. Tamamlanmış süreç yani doğası gereği var olan devlet amaca ulaşmıştır. Amaç olgunlaşmış bir yaşamı inşa etmektir (Aristoteles, 1993: 8-9).

Aristoteles, aile de yönetici olarak babayı gösterir. Antik Yunan toplum yapısıyla örtüşür bir çözümleme geliştirir. Ona göre baba yani erkek anne yani kadından doğal olarak her zaman üstündür. Erkeğin yönetme kabiliyeti vardır. Baba olmasa bile diğer olgun kişileri toylardan üstün tutar. Ev yönetimini önemli bir uğraş olarak betimler, ev idaresi doğal olarak erkeğindir. Ev yönetim pratiği için üç idare biçimi olduğundan bahseder: Bunlardan ilki efendi-köle ilişkisinden doğan despotik

bir hiyerarşidir; ikincisi babalıktan kaynaklanan evlatları yönetmedir; üçüncüsü ise evlilikten doğan kocanın karısı üzerindeki yönetmedir. Özgür olduğunu belirttiği kadın ve çocukların yönetimini de kendi içinde sınıflandırır. Doğal olarak kadını yönetme tıpkı devlet adamı gibidir. Çocuk yönetimiye tıpkı bir kral gibidir. Yani kadın üzerindeki yönetim her zaman üstün olana saygı ve ona göre bir ilişki örüntüsü etrafında oluşur. Çocuk yönetimi hem babalığın saygınlığından hem de yaştan kaynaklı tecrübenin gereği olarak doğal bir yönetimdir (Aristoteles, 1993: 26).

Aristoteles, erkeğin doğal bir yönetici olmasını ruh çözümlemesine dayandırır. Ona göre ruh herkeste bulunmakla birlikte düşünme melekesi bakımından kadında vardır ama çalışmaz, çocukta vardır ama gelişmemiştir, köledeyse (düşünme yetisi) hiç yoktur. Bunlarla birlikte yönetenle yönetilenler arasındaki bu ilişki hep vardır ve var olacaktır çünkü doğanın işleyişi böyledir. Burada yönetenin erdemli olması gereğinden de bahseder. Erkek yönetme gücüyle beraber erdemli bir duruşta sergilemesi gerekir. Sokrates'e atıfta bulunarak erkeğin erdeminin yönetenin erdemi olduğu, kadının erdemininse yönetilenin olduğuna değinir ve Sokrates'in yanıldığını belirtir (Aristoteles, 1993: 28).

Aristoteles *Retorik* adlı eserinde mutluluğun çözümünden şu sonuçlara varır: “soylu bir doğum, çok sayıda arkadaş, iyi arkadaşlar, varlık, iyi çocuklar, çok sayıda çocuk, mutlu bir yaşlılık, aynı zamanda ün, onur, şans ve erdemle birlikte, güzellik, güç boy-bos, atletik güç gibi bedence üstünlükler” demiştir (Aristoteles, 2001: 49). Bu çözümden hareketle Aristoteles'in mutluluğu bireyin ruh ve beden sağlığında bulmasının yanı sıra çevresel faktörleri de göz ardı etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çevresel faktörlere, çocukları da ekleyerek ailenin de mutluluk veren bir unsur olarak ele almıştır. Soylu doğumdan bahsederken de yine aileye atıfta bulunarak özgür insanların mutluluğu elde edebileceğini ima etmektedir.

Aristoteles, çocuk yapma yaşının üst sınırı erkeklerde yetmiş, kadınlarda ise elli olduğunu birleşmelerinin başlangıcı da, yaşamın bu iki aşamasına uygun yaşta erişebilecekleri gibi olmalıdır der. Aristoteles, çok genç yaştaki bir çiftin birleşmesini çocuk yapma açısından iyi olmayacağından söz eder. Erken birleşmelerin ürünlerinin genellikle kusurlu olur. Yavruların çoğucası dişi ve ufak tefek olacağından söz eder. Aristoteles çok erken evliliklerin bir başka sakıncasının

da pek genç yaştaki kadınların daha çok güçlük çekmeleri ve daha çok ölmeleri olduğundan bahseder. *Politika*'da (2003: 226-227) bu konuda şunları söyler: “Babaları onları evlendirdiği zaman kızların çok genç olmamaları, evlilikte sadakat göstermeleri için daha uygundur... Erkekler açısından da tohum daha gelişme halindeyken ilişkide bulunurlarsa, bunun gelecekteki büyümeye engel olacağı düşünülür; çünkü onun için de belirli bir zaman sınırı vardır, ondan sonra yerine yenisi gelmez olur.” Aristoteles, evlenme için uygun yaş, aşağı yukarı, kızlar için on sekiz, erkekler için otuz yedi dolaylarında olduğunu düşünür. Aristoteles böylelikle kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkinin, her ikisinin de bedence tam olgunluk çağlarında olacağından, kendisi için çocuk yapma döneminin sonuna, uygun zamanlarda erişeceğini belirtir. *Politika*'da “[g]ebe kalma beklenen sırada olursa, art arda doğumlar da, ilki ana-babanın tam olgunluk çağında başlayacak ve babanın yetmiş yaşma yaklaşmasıyla, gerilemelerine doğru sona erecektir” der (*Politika*: 2003: 226-227).

Bazılarının sanıldığı gibi bütün yönetim biçimleri bir değildir... bir ev halkının yönetimi *monarkhia*'dır, çünkü her evin bir tek yöneticisi vardır.

4.2. ARİSTOTELES'E GÖRE KADIN VE AİLEDEKİ ROLÜ

Aile kurumunun diğer bir üyesi olarak kadınlar Aristoteles tarafından görmezden gelinmemiştir. Çünkü nüfusun neredeyse yarısını oluşturan ve evlat doğuran onlardır. Aristoteles kadını, erkeğe kıyasla aşağıda görmektedir. Esasen bu durum, o devrin yaşam pratikleri açısından bakıldığında da böyledir. Bütün kadınlar köle değildir özgür veya köle kadınlar vardır ve fakat hiçbir zaman bir erkek gibi de olamazlar. Kadın doğurgan olması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Aristoteles'e göre kadınlar yönetimde bulunmamalıdır. Çünkü bu işe erkek daha elverişlidir.

Politika'ya göre ev yönetiminin üç parçası vardır. Bunlar; efendinininki gibi despotik, ondan sonraki, babanın yönetimi; üçüncüsü de, evlilik ilişkisinden çıkan bir yönetmedir. Buradan hareketle *Politika*'da kadın ve ailedeki rolüne ilişkin şu ifadeler yer almaktadır. “Kadın ve çocuklar üstündeki yönetim, hepsi özgür kişiler olmakla birlikte, başka bakımlardan ayrı ayrı uygulanır; bir adamın karısı üstündeki yönetimi bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimdir; çocukları üstündeki yönetimi

ise bir kralın yönetimidir, kralca bir; yönetimdir. Çünkü erkek, yönetmeye dışıdan daha yeteneklidir, meğerki koşullar büsbütün doğaya aykırı olsun; yaşlılar ve tam olgunolanlar da, (yönetim için) gençlerden ve toylardan daha yeteneklidir. Hükümetin gerçekten siyasal nitelik taşıdığı devletlerin çoğunda yönetenlerle yönetilenlerin rol değiştirdikleri doğrudur; bunun amacı, eşitlik olması ve ayırım gözetilmemesidir; fakat birinin yönetmek, ötekini de yönetilmekte olduğu sürece, dış saygınlıkta, hitap biçimlerinde, kullanılan şeref payelerinde bu ayrımları belirtmek için güçlü bir eğilim vardır. (Bir kimse devlet görevlisi olunca saygıya hak kazanır — tıpkı Amasis'in çamaşır leğeninden yaptığı tanrı heykeli gibi). Erkeklerle kadın arasındaki üstünlük-aşağılık ilişkisiyse sürekli'dir.”(1975: 26).

Sparta kadınlarının başıboş olmalarından örnek veren Aristoteles, kadının başıboş bırakılması mutlu şehri tesis edecek anayasa gayelerine de karşı bir durumdur der. Ona göre kadının toplumdaki yeri anayasayla iyi belirlenmelidir. Kadının yerinin belli olması toplumun yarısının konumunun tanzim edilmesi anlamına gelmektedir. Sparta’da bu tanzimin iyi yapılamadığını belirterek, kadınların erkeklere egemen olduklarını söyler. Erkeklere egemen olmak yönetime egemen olmak demektir. Bu durumda Sparta’da her türlü zenginliğe önem verilmiştir. Sparta üstünlük kurduğu dönemleri görmüştür ancak savaşın yıkıcı etkileri ve savaşta kadınların karışıklık çıkarmaları onları güçten düşürmüştür der Aristoteles. Kadınların cüretkarlığı yasa koyucuya karşı çıkışları, paraya karşı duydukları ihtirasla kadınların mutlu şehrin yasalarına muhalefet ettiklerini belirtir (Aristoteles, 1993: 54-55).

Evlilik üzerine tespitler yapan Aristoteles, erkeklerde yetmiş; kadınlarda elli yaşın çocuk yapma üst sınırı olarak belirtmiştir. Bu tespiti bağli olarak çok genç yaştaki evliliklerden doğan yavruların sakat olabileceğini, genç yaşta evliliğınse doğumlarda kadın ölümlerine ve erkeklerde erken ilişkinin gelişme sorunlarına yol açabileceğini belirtmiştir. Bunlara göre, onun düşüncesinde evlilik için en uygun yaşlar kadınlarda on sekizken erkeklerde bu yaş otuz yedi civarlarındadır. Bu yaşlardaki evliliklerin daha sağlıklı olabileceğine dikkat çekmiştir. Ebeveynlerin olgun bireyler olarak daha iyi çocuk yetiştirebileceğini söylemiştir (Aristoteles, 1993: 226-227).

Sokrates'in şehirdeki yaşam üzerine söylediği ortaklaşa kullanılan kadınlar ve çocukların devlettekileri birlik içinde tutacağı sözüne Aristoteles, "herkes" kavramının "ayrı ayrı herkes" veya "birlikte herkes" anlamları çıktığını söyleyerek bu muğlâk sözü çözümler. Ona göre eğer söz konusu "ayrı ayrı herkes" ise Sokrates'in birlik düşüncesini destekleyici bir anlam çıkmaktadır. "Birlikte herkes" anlamında kullanılmışsa o zaman burada sorun vardır. Sorun ortak olan kadın ve çocuklara özen gösterilmemesidir. Kamunun malı olan diğer şeyler gibi ortak kullanılan kadın ve çocuklara özen gösterilmezse de devletin bekası tehlikeye girer. Zira paydaşları artan bir şeye saygı azalır. Kişisel beklentileri azalan ve bağlılık hissetmedikleri ortak mülkiyetleri için erkekler yeterince özenli ve de düzenli yaklaşmazlar, onları gözetmezler (Aristoteles, 1993: 34).

Kadını madde ile tanımlayan Aristoteles'in toplumdaki egemen erkek söyleminin dışına çıkmaması bilginin objektif ve tarafsız olamayacağını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla, Metafizik'te kadın ve erkek arasındaki ayrımı siyah kuğu ile beyaz kuğu arasındaki ayrıma indirgeyen, onlar arasında hiçbir özsel farklılık göstermeyen Aristoteles biyoloji üzerine çalışmalarında dönemin egemen söylemini izler (Erkızan, 2016:28).

Aristoteles'in cinsel ayrımcılık yaparak erkek egemen söylemi biyolojiye taşıdığı son derece açıktır. Çünkü; formun, Aristoteles'e göre, taşıyıcısı olarak erkek madde olan anneye bu formu dayatılmış eder. Kendi formunu tam olarak kadına dayatılmış eden erkek taşıdığı özellikleri en yekın bir biçimde sürdürmeyi gerçekleştirir. Erkeğin form verici olarak başarısızlığı durumunda ise sapma meydana gelir ve kadının ancak bunun gerçekleşmesine direnen madde olarak kendi özelliklerini ortaya çıkarması söz konusu olabilir. Uzak akrabaların taşıdığı özelliklerin ortaya çıkabilmesinin nedeni işte bundan dolayıdır. Yani, madde olarak kadının forma(erkeğe) baskın gelmesidir(Erkızan,2016:39).

Politika'da kadının konumlandırılmasına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır. "Koca ile kadın, baba ile çocuklar ve bunların herbirine özgü erdem ve birbirleriyle ilişkileri, bu bağlamda neyin doğru olup olmadığı, iyiye nasıl erişileceği ve kötünden nasıl kaçınılacağı — bütün bu gibi soruları, anayasa biçimlerini incelerken ele almak gerekecektir. Çünkü bütün bunlar aileye ilişkin konulardır ve her aile devletin bir

parçasıdır; parçanın erdemini ise, bütünün erdemine göre incelemelidir. Bu demektir ki, çocukların ve kadınların da bütün devletin anayasası göz önünde tutularak eğitilmesi gerekir” (1975: 29).

Aristoteles kadınlar için, “ergin özgür bireylerin yarısını meydana getirdiğini, çocukların da geleceğin yurttaşları olacağını ve siyasal yaşama kapılacaklarından söz eder (*Politika*, 2001: 29)Sparta kadınlarına tanınanbaşıboşluğun hem anayasanın amaçlarına erişmesine hem de şehrin mutluluğu için zararlı olduğunu söyleyen Aristoteles, “tıpkı koca ve karıdan her birinin ailenin parçaları olması gibi, bir şehri de sayıca aşağı yukarı eşit iki parçaya ayrılmış sayabiliriz - biri erkekler, biri kadınlar” olduğunu belirtir(Aristoteles, 1993: 54-55).

4.3. AİLE VE ÇOCUK

Aristoteles yiğitliği çözümlediği *Eudemos’a Etik* adlı eserinde çocuklardaki yiğitliğin kaynağını tecrübesizlik ve cehalette bulmuştur. Ona göre akıldışı tutku yiğitliğin türlerinden biridir ve bu çocuklarda görülür. Bundan dolayı çocukların iyi dövüştüğünü söyler. Çünkü öfke ve hırs akıldışı tutkuyla birleştiğinde iyi bir dövüşçü ortaya çıkar. Bu ona göre en doğal yiğitlik türüdür (Aristoteles, 1999: 109-111). (bu aristonun teleoloji bakımından çok önemli. Zira tam yetkin akıllı yurttaş olacak. Bu nedenle tam olan erkek (yani baba), tamamlanmamış (yani henüz çocuk olan) olduğundan kadın ya da köleden farklı olmayan ve dolayısıyla yönetilmeye ihtiyaç duyan erkek olarak işlenecek bu. Bir haksızlık olarak değil Aristoya göre doğal olarak yönetilmelidir olgun kadın, köle ve erkek çocuk. Bu bir yükümlülük mutlu ve erdemli toplumun oluşması yolunda, gerekli bir strateji.

Örneğin Aristoteles’e göre siyaset öğrenmenin en önemli gereği iyi bir dinleyici olmaktan geçer ve bu bağlamda siyaset, bir çocuk için uygun bir eğitim alanı değildir. Çünkü. Hayat meselelerinde deneyimsiz olan çocuklar da iyi birer siyaset dinleyicisi olmazlar. Dinleseler bile beyhude ve yararsız bir dinleme yaparlar zira ihtiraslarının ardı sıra giderler (Aristoteles, 1998: 3).

Retorik’te, ‘İyi çocuklara sahip olma’, ‘çok çocuğa sahip olma’ durumlarını ele alan Aristoteles, bu durumların topluluğa uygulanması sonucunda, “o topluluğun gençlerinin çok sayıda ve nitelikli oldukları anlamına gelir, boy-bos, güzellik, güç, atletik yeti gibi bedence üstünlükler yönünden iyi;aynı zamanda , ruh üstünlükleri

bakımından iyi, genç bir insanda ölçülülük ve yürekliliktir” olduğunu söyler. Bir bireye uygulandığında ise “o bireyin çocuklarının çok sayıda olması ve saydığımız iyi niteliklere sahip olmaları anlamına gelir. Buna hem erkek hem de dişi girmektedir; bu sonuçların üstünlükleri bedencedir: güzellik, boy –bos, ruhça, kendine egemen olma ve aşağılık olmayan bir yapı” olacağını ifade eder. Ona göre, “[b]ireyler kadar toplumlarda, erkeklerin olduğu kadar kadınların da bu yetkinliklerin hiçbirinden yoksun olmamalıdır” der (*Retorik*: 49).

Aristoteles, gençlerin olabilecek en iyi beden gelişmelerini sağlamanın yolunu şu şekilde açıklar: “Babanın çocuk yapma yeteneğinin bulunduğu dönemle, ananın çocuğa kalma donemi denk düşmelidir. Birinin çocuğunun olabileceği, ötekininse olamayacağı bir durum, karşılıklı suçlamalara ve ayrılmalara yol acar. Bundan sonra, art arda çocukların dünyaya gelmesinin zamanlanması bakımından, babayla çocuklar arasında çok büyük bir yaş aralığı olmamalıdır.” Aristoteles, anne ile babanın çocukları yaşları çok yakın da olmamalıdır der. Zira bu durum “ilişkilerin bozulmasına yol açar[r], hemen neredeyse çocuklarıyla aynı yaşta olan babalar, onlardan gereği gibi saygı görmezler ve yaş yakınlığı ev işlerinin yönetilmesinde çatışmalara yol acar. Ayrıca, başlangıç noktamıza dönerek şunu da belirtmeliyiz ki, çocukların bedence gelişmelerinin devletin kurucusunun isteklerine göre olması sağlanmalıdır.”(*Politika*,2003: 226)

Retorik’te Aristoteles, Mutluluğun bu tanımından, onu oluşturan parçalarının şu olduğu ortaya çıkarır: “[S]oylu bir doğum, çok sayıda arkadaş, iyi arkadaşlar, varlık, iyi çocuklar, çok sayıda çocuk, mutlu bir yaşlılık, aynı zamanda ün, onur, şans ve erdemle birlikte, güzellik, güç boy-bos, atletik güç gibi bedence üstünlükler”(Retorik: 49).

Bir bireyin soylu doğumundan söz eden Aristoteles, “ister erkek isterse kadın tarafından gelsin, her iki ana babanın da özgür yurttaşlar olduğunu; bir devlette olduğu gibi, o soyun kurucularının erdem, varlık ya da değerli herhangi bir şeyden dolayı seçkinleşmiş olduklarını; o aile de kadın, erkek, genç yaşlı bir çok seçkin kimsenin bulunduğunu gösterir” der (*Retorik*: 49).

Aristoteles, sakat çocukların yaşatılmamasının yasal olması gerektiğini savunur. Fakat bu düzenlemelere aykırı bir çiftleşme yapılır da, kadın çocuğa kalırsa,

o zaman cenin daha can ve duyum edinmeden önce düşürülmesi sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca yaşça çok yaşlıların çocuklarının tıpkı çok gençlerin çocukları gibi zihin ve bedence yetkinlikten uzak olacağını vurgulayan Aristoteles zihin gelişmesinin en yüksek noktasının “yedişer yıllık yedi dönemden söz eden bazı ozanların belirttikleri yaştır, yani bir erkeğin yaşamında ellinci yıl dolaylarıdır. Dolayısıyla, bu sınırı dört beş yıl gecen bir adam artık çocuk yapmaması ve açıkça babalık iddiasında bulunmamalı”dır. Aristoteles, erkeğin herhangi bir cinsiyetten kimselerle evlilik-dışı ilişkilerde bulunmasının iyi olmadığını onun için, bir kimsenin koca olduğu ya da karısı tarafından kendisine böyle denildiği surece, mümkünse hiç yapılmamalı yahut itiraf edilmemeli düşüncesindedir. Zira “[b]ir adamın çocuk yapma döneminde bu gibi bir harekette bulunduğu ortaya çıkarsa, kötü davranışına uygun, bir aşağılamayla cezalandırılmalıdır”(Politika, 2003: 228).

SONUÇ

M.Ö. üçüncü yüzyıl Antik Yunan filozoflarından en önemlilerinden biri olan Aristoteles'in ortaya koymuş olduğu fikirler günümüzde de çeşitli bilim alanlarında tartışılmaktadır. Platon ile kıyaslandığında ılımlı realist olarak betimlenen Aristoteles'e göre yaşantı dünyası gerçektir. Bu yüzden doğayı araştırmak hakikate ilişkin araştırmalar ile bir tutulurdu. Aristoteles'te gerçekliğin doğa ile bağlantısı, onu aile kurumunu da doğal bir varlık olarak görmesine götürmüştür. Filozofa göre insanın sosyalleşme modellerinin ilki olan aile, devletle sonlanacak teleolojik eylemlerinin başında yer alır. Aristoteles'e göre aile, neslin devamını sağlamak ve çocukların ihtiyacını karşılamak için kadın ve erkeğin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Ve devlet ailelerden oluşmaktadır. Ailenin doğal bir yapı olması önermesinden hareketle, önce “doğa” ardından bunun sonuçlarından biri olarak “aile” kavramının incelenmesi bu tezin ana temasıdır.

Aristoteles'e göre bir şeyin doğası derken kastettiği şey herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası demektir. İnsan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. O zaman Aristoteles'e göre bir şeyin “doğa”sı onun ilk değil son durumudur. Bu, sonu hedefleyen gelişme veya büyüme süreci de ona göre “doğa”dır. İşte insanın gerçekleştirmesi gerektiğini düşündüğü iyi de bu doğasında olanla ilgilidir.

Aristoteles'in insan doğasına dair görüşlerini onun diğer varlıklarla insan arasında getirmiş olduğu ayrıma dair düşüncelerinde de görebiliriz. Örneğin Aristoteles, insanla öteki hayvanlar arasına önemli bir ayrım koyar. Aristoteles'e göre, “insanla öteki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötü'yü doğru ile yanlış'ı haklı ile haksız'ı sezebilmeleridir.”⁵⁰ Aşağıda tartışılacağı gibi, bundan dolayı insanlar tek başına veya sürü halinde değil de bir devlet, yani polis altında bir arada yaşarlar. Diğer yandan Aristoteles, insanın sadece duyumlara sahip olan veya sadece canlı bir varlık olmasıyla dünyada farklılaştığını düşünmez. İnsanı diğer bütün varlıklardan ayıran temel ayrım akıl sahibi olması ve bununla da etkinlik yaşamı içinde olabilmeyi başarmasıdır.

Aristoteles, insanın içine bir erek yerleştirir ve ona göre bütün varlıklar kendi içindeki bu ereği gerçekleştirirler. Doğa bir amaç, ereksel nedendir, ona göre.

Bundan dolayı herkes kendi ereğine göre devinim gerçekleştirir. Aristoteles, herhangi bir şeyin olgunlaştığı yetkinleştiği son haline o şeyin doğası demektir. Yani bir meşe palamudunun doğası meşe olmaktır ama o meşe palamudunun nasıl bir meşe olacağı anca onun olgunlaşmasıyla anlaşılabilir. Aristoteles bu anlayışı her şeye uygular. Böylece Aristoteles’e göre bir şeyin “doğa”sı onun ilk değil ulaşmış olduğu son durum olarak kavranır.

Aristoteles’e göre bir sosyal yapı olarak aile, devletin varlığı ve devamı için çok önemlidir. Devlet düzeninin temelinde yer alan aile, toplumun kaynağı ve çekirdeğidir. Aynı zamanda toplum olmanın bir gerekliliğidir. İnsanın hayatta tek başına yetmemesi sürekli başkasına ihtiyaç duyması sonucu; erkek ile kadın, efendi ile köle arasındaki ikili birleşmelerden ilk toplum olan aile doğmuştur. Ancak günlük gereksinmelerin ötesindeki ortak amaçların (savunma) gerçekleştirilmesi için ailelerin birleşmesiyle köyler oluşmuştur.

Aristoteles aile ve köyleri devletin yapı taşları olarak görür ve devletin somut olarak kuruluşunu sağlar. Aristoteles aileye devlet düzeninin oluşmasında önemli roller yüklüyor. Devletin kuruluşundaki ilk birlikler ailelerdir. Ancak aile de kendi içinde bir birliktir. Bu ilk birlik olan ailenin, küçük parçalara bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır; efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar. Aristoteles daha sonra bu bölümlerin taşıdığı anlamları açıklar. Efendi ile köle arasındaki ilişkiyi ‘despotluk’olarak nitelendirir. Koca ile kadın arasındaki ilişkiyi ‘kocalık’, baba ile çocukları arasındaki ilişkiyi de ‘babalık’ sözüyle açıklar.

Aristoteles’e göre “Bir adamın karısı üzerindeki yönetimi, bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimdir; çocukları üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir yönetimdir.” Aristoteles bu noktaya erkeklere vermiş olduğu üstünlükten dolayı geliyor. Ona göre erkek kadından yaratılış olarak üstündür.

Aristoteles’in aile yapısında erkeğin üstünlüğü ve yöneticiliği söz konusudur. Çünkü erkek, yönetim işinde kadından daha fazla yeteneğe sahiptir. Kadın üstünlük sıralamasında kölenin üzerindedir. Oysa erkeğin değerinin çok çok altındadır. Kölenin efendisi olan erkek, değer sıralamasında kölenin bir derece üstünde olan kadının da yarı efendisidir. Görüldüğü üzere babanın aile yapısında, eşi ve çocukları üzerinde üstünlüğü ve hakimiyeti söz konusudur. Aristoteles’e göre “bir adamın

karısı ve çocukları üstündeki yetkisi vardır, bu yönetim biçimine ‘ev yönetimi’ denir. Özgür kişilerin yönetilmesi, kölelerin yönetilmesinden ayrıdır; ev halkının yönetimi ‘monarşi’dir, çünkü her evin bir tek yöneticisi vardır, bir devletin yönetimi ise özgür ve eşit insanlar üstünde bir yönetimdir.

Aristoteles *Ekonomi*’de bu döngü sayesinde doğanın ilelebet var olma amacına ulaşacağından söz eder. Devamında “her birinin doğası, yani erkeğin ve kadının tanrısal iradeyle birliktelik için” yaratıldığından söz eder. Aristoteles kadın ve erkeğin “doğalarının yetilerinin her şeyde aynı amaca hizmet etmesiyle değil; aynı amaca götürmekle birlikte, bazı şeylerde karşıt amaçlara hizmet etmesiyle farklılaştığını” açıklar.

Aristoteles, erkeğin doğal bir yönetici olmasını ruh çözümlemesine dayandırır. Ona göre ruh herkeste bulunmakla birlikte düşünme melekesi bakımından kadında vardır ama çalışmaz, çocukta vardır ama gelişmemiştir, köledeyse (düşünme yetisi) hiç yoktur. Bunlarla birlikte yönetenle yönetilenler arasındaki bu ilişki hep vardır ve var olacaktır çünkü doğanın işleyişi böyledir.

Aristoteles’e göre “Bir adamın karısı üzerindeki yönetimi, bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimdir; çocukları üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir yönetimdir.” Aristoteles bu noktaya erkeklere vermiş olduğu üstünlükten dolayı geliyor. Ona göre erkek kadından yaratılış olarak üstündür. Bunedenle aile yapısında erkeğin üstünlüğü ve yöneticiliği söz konusudur. Çünkü erkek, yönetim işinde kadından daha fazla yeteneğe sahiptir. Kadın üstünlük sıralamasında kölenin üzerindedir. Oysa erkeğin değerinin çok çok altındadır. Kölenin efendisi olan erkek, değer sıralamasında kölenin bir derece üstünde olan kadının da yarı efendisidir. Görüldüğü üzere babanın aile yapısında, eşi ve çocukları üzerinde üstünlüğü ve hakimiyeti sözkonusudur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. Ali (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M.A. (1997). *Eski Yunanda Siyaset Felsefesi*, İstanbul: Teori Yayınları.
- Ağaoğulları, M.A. (2011). *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlakı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aristoteles (1975). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aristoteles (2000). *Evren Üstüne*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Aristoteles (2001). *Retorik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2003). *Politika*, (Çvr. Tunçay, M.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aristoteles (2011). *Ross'a*, Çev. Ahmet Aslan, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles(2001).*Fizik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles(2015). *Nikomakhos Etik*, Ankara: Say Yayınları.
- Aristoteşles (2016). *Oikonomika (Ekonomi)*, Çvr. Burak takmer. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Arslan, A. (2011). *İlk Çağ Felsefe Tarihi, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, A.(1996). *Metafizik*, İstanbul.
- Birant, K. (1958). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara: Ajans Türk Matbaası Yayınları.
- Bravo, H. (2005). Antik Yunan Felsefesinde Madde-Biçim ve Görünüşgerçeklik İkiliplikleri. *Kaygı Dergisi*. 5, 67-75.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*, Ankara: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1997). *Aristoteles*, İdea Yayın Evi.
- Cömert, B. (2006). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: Deki Sanat Tarihi.

- Çelgin, G. (1990). *Eski Yunan Edebiyatı*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Demirci, F., (2007). *İki Siyasal Eğitim Modeli: Sokrates ve Platon'un Eğitim ve İnsan Anlayışları (Sokratik ve Platonik Eğitim)*. Erişim websitesi: www.Ayk.Gov.Tr/.../Demirci-Fatih-Ikisiyasal-Egitim-Modeli-Sokrates-V, (Erişim Tarihi: 13.03.2018).
- Denkel, A. (2011). *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Donna, R. (2003). *Dünya Mitolojisi*, 3. Baskı, İmge Kitapevi.
- Dore, F. (2016). Sömürgeci İspanyol Amerikası'nda Aristotelesçi Doğal Köle Kavramı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 31-50.
- Duva Kaya, Ö. (2012).İrigaray'ın Işığında Platon: Aklın ve Cinsiyetlendirilmesi Meselesi, *Özne Dergisi*.
- Erbay, S. (2019). *Aristoteles'in Tercih Görüşünün Hareket Noktası ve Eylem Hayatındaki Yeri Bakımından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Erdem, H. (1998). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık
- Erkızan, H. N. (2016). Aristoteles: Yaşamı Yapıtları ve Felsefesi. *Özne Dergisi*.
- Erkızan, H.N. (2014). Aristoteles'te İnsanın Doğası Üzerine, *Cogito Dergisi*, 77,237-248.
- Euripides (1946). *Medeia*, Çev: A. Hamdi Tanpınar, Ankara: Maarif Matbaası.
- Eyüboğlu, S. ve Erhat, A. (1997). *Hesiodos Eserleri ve Kaynakları*, Xx. Dizi; 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Felsefe*, Çevr. Aydın, M., İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Gökber, M. (1993). *Felsefe Tarihi*, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Guthre,W.K.C.(2011). *Yunan Felsefe Tarihi*, Çevr. Akça, 2011, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Güzel, C.(2016).Platon'un Bilgi Görüşü, *Özne Dergisi*.

- Homeros (1984). *Odysseia*, Çev. Erhat, K., İstanbul: Can Yayıncılık.
- Homeros (1984). *İlyada*, İstanbul: Can Yayıncılık.
- Horst, B. (1999). *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Çev. İslam Tanrıcut, Arkeoloji Dizisi; 05, İstanbul: Arion Yayınevi.
- İbn-i Haldun (2007). *Mukaddime 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- İşçi, M. (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara: DR yayınları, 3. Basım.
- Kanat, A. (2013). *Devlet ve Toplum Felsefesi*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Karaköse, A. (2012). Sosyolojik Yönüyle Ahlak, *Bilimname*, XXIII, 149-172.
- Kartal, O. (2014). Platon'un Devleti, *Özne Dergisi*.
- Kılıç, H. (2000). *Antik Çağdan Günümüze Batıda Kadın ve Cinsellik*, Otopsi Yayınları.
- Laertios, D. (2007).21. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev.Şentena, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mansel. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mutlu, B. (2014). Platonun Devletinde Filozofları Filozofların Kral Olması Adil Midir?,*Özne Dergisi*.
- Ökten, K.Ö. (2016). Aristoteles, *Özne Dergisi*.
- Özkan, C.İ. (2014). Platonda Varlık Sorunu ve Bilgi Sorunu Bağlamında İdea ve Çokluk Arasındaki İlişki, *Özne Dergisi*.
- Platon (1988). *Yasalar*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon (1998). *Menon*, Ankara: Say Yayınları.
- Platon (2000). *Devlet*, Çev. S.Eyüboğlu, M.A.Cimcoz , Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon (2001). *Timaios*, (Çev. Güney, E. ve Ay, L.) İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Platon (2007). *Şölen*, Çev. Saahattin EYÜPOĞLU. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Plutarkhos (2002). *Lykurgos'un Hayatı*, (Çev. Eyüboğlu, S. ve Günyol, V.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Popper, K. (1989). *Platon, Açık Toplum ve Düşmanları*, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Roussesau, J. J. (2011). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Roussesau, J. J. (2011). *Toplumsal Sözleşme*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Russell, B. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev. Sencer, Muhammer, Ankara: Say Yayınları.
- Sophokles (1946). *Elektra*, Çev. Erhat, A. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şenel, A. (2011). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tunçay, M. (2015). *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Versenyi, L. (2007). *Sokratik Hümanizm*, İstanbul: Sentez.
- Yanık, B. (2014). Aristoteles'in Vatandaşlık Kuramı ve Ortak Çıkar Meselesi, *Cogito Dergisi*, 77, 318-352.
- Yılmaz, N. K. (2012). Sofistler 'Sofist' Miydi?, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 163-178.
- Yurtsever, A. (2016). Aristoteles Felsefesinde Devletin ve Politik Yaşamın Anlamı. *Özne Dergisi*.